

បង្កបង្កើនសិក្សា នៃបណ្ណាប្រទេសនៅចុងបូព៌ានៃអាស៊ីអាគ្នេយ៍

ព្រំដែននៃប្រទេសកម្ពុជា

ជាមួយបណ្ណាប្រទេសនៃអតីតសហព័ន្ធតុលាការ
ប្រទេស កម្ពុជា ឡាវ និង វៀតណាម (កូសាំងស៊ីន និង អណ្ណាម)

ដោយ

សារិន ឆាក

បណ្ឌិតសេដ្ឋកិច្ចនយោបាយ

(តំណាងអចិន្ត្រៃយ៍នៃប្រទេសកម្ពុជា ប្រចាំនៅអង្គការ យូណេស្កូ)

ការប្តូរថ្មី របស់ :

សម្តេច នរោត្តម សីហនុ

ព្រះប្រមុខរដ្ឋ នៃប្រទេសកម្ពុជា

និង របស់ :

លោក PAUL REUTER

សាស្ត្រាចារ្យ មហាវិទ្យាល័យប្រាសាទ និង វិទ្យាសាស្ត្រសេដ្ឋកិច្ច ទីក្រុងប៉ារីស

បោះពុម្ពផ្សាយលើកទី២ ខែមេសា ឆ្នាំ១៩៩៦ ដោយ :

ឯកសារវិប្រសិទ្ធផលជាខេមរភាសាដោយ ឥន្ទ្រទេវី បោះពុម្ពផ្សាយ
 ស្រាវជ្រាវ និង និពន្ធដោយ សារិន ឆាក
 វិប្រសិទ្ធផលជាខេមរភាសាដោយ ភីម យ៉ាន
 រៀបរៀង និង កែសម្រួលដោយ ទៀ ថេន
 រចនា និង គូស្លៀកក្រែង ជា សុភាព , ជា វុត្តា
 កុមារភូមិ ជាត សុភក្រី

ឆ្នាំ ២០០៤ បោះពុម្ព ចំនួន ៥០០០ច្បាប់,
 បោះពុម្ពនៅកម្ពុជា ដោយរោងពុម្ព ឥន្ទ្រទេវី
 រក្សាសិទ្ធិគ្រប់យ៉ាង

វាចាអ្នករៀបរៀង

សៀវភៅមួយដែលមានអាយុប្រមាណ៤០ឆ្នាំ មកហើយនេះបានបង្ហាញខ្លឹមសារ
 ជាភាសាបារាំងរបស់ខ្លួននៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃអ្នកតវ៉ាទៅនឹងភាពមិនត្រឹមត្រូវអំពីការ
 បែងចែកនិងកាត់យកនូវទឹកដីទាំងឡាយដែលអតីតមហាអំណាចជាអ្នកការពាររបស់
 ខ្លួនបានប្រព្រឹត្តមកលើ, ហើយបានព្យាយាមតស៊ូមតិវែកញែកដ៏ច្បាស់លាស់មួយ
 ជាលក្ខខណ្ឌវិទ្យាសាស្ត្រ-ស្របច្បាប់ និងថ្លៃថ្នូរជាពិសេសបំផុត ។ ...នោះគឺជាការ
 ប្រឹងប្រែងដ៏ខ្ពង់ខ្ពស់ដែលមាន លោក សារិន ឆាក (បណ្ឌិត សេដ្ឋកិច្ចនយោបាយ-
 អតីតតំណាងអចិន្ត្រៃយ៍នៃប្រទេសកម្ពុជាប្រចាំ នៅអង្គការ យូណេស្កូ ១៩៦៥) ជា
 អ្នកដឹកនាំការស្រាវជ្រាវដែលបានទទួលការគាំទ្រយ៉ាងខ្ពង់ខ្ពស់អំពីថ្នាក់ដឹកនាំកំពូល
 បំផុតនៃប្រទេសកម្ពុជា និង ក្រុមបណ្ឌិតច្បាប់របស់ ប្រទេសបារាំងជាច្រើនរូប ។

ស្នាដៃមួយដែលអ្នកសិក្សាអំពីភូមិសាស្ត្រ ប្រទេសកម្ពុជាទាំងឡាយ និងជា
 ច្រើនបានគោរពពេញចិត្ត យកធ្វើជាគោលគំនិតសំខាន់ចាប់ពីដើមឆ្នាំ ១៩៦៦
 មកនោះ, ពេលនេះត្រូវបានផ្អែកបោះពុម្ពផ្សាយឥន្ទ្រទេវី ជ្រើសរើសយកមកវិប្រសិទ្ធផល
 និង រៀបរៀងហើយបោះពុម្ពផ្សាយលើកទី២ជាខេមរភាសា (បោះពុម្ពផ្សាយលើកទី១
 ជាភាសាបារាំង) ជូនអ្នកសិក្សាស្រាវជ្រាវទាំងឡាយដែលតែងមានកង្វល់អំពីបញ្ហា
 ព្រំ, គោលសីមាប្រទេសកម្ពុជា ជាមួយអតីតសហព័ន្ធអង្គឌី (ឡាវ, (ចំប៉ាសាក់)
 វៀតណាម, (កូសាំងស៊ិន និង អណ្ណាម) ដែលកាលណោះអ្នកមេចំណែក អាណានិគម
 បារាំង (ជាអ្នកការពារ)បានកាត់, ពុះ, បង្វិលចុះឡើងនូវទឹកដីនៃប្រទេស ទាំង៣
 (ខាងលើ)តាមតែទិដ្ឋភាពផ្សេងៗ ។

សៀវភៅនេះត្រូវបាននិងកំពុងតែបញ្ចូលខ្លួននៅក្នុងកម្មវត្ថុ "ជាសាក្សីប្រវត្តិសាស្ត្រ"
 នៃរឿងរ៉ាវព្រឹត្តិបត្រដែលកំពុងរងនូវការរំកិលរុលចូលមកយ៉ាងច្របូកច្របល់ និងមិន

ចេះឈប់ឈរអំពីប្រទេសវៀតណាម; ប្រទេសថៃឡង់ដ៍ និងថ្មីៗកន្លងទៅនេះថែម
 ប្រទេសឡាវមួយទៀតក៏បានហ៊ាន រំលោភឈ្លានពានមកលើព្រំសីមាប្រទេសកម្ពុជា
 នាពេលបច្ចុប្បន្ន (ឆ្នាំ២០០៤) នេះដែរ ។ ទាំងអស់នេះហើយដែលធ្វើអោយយើង
 សែនសោកស្តាយខ្លាំងណាស់ ដោយសៀវភៅនេះ ដែលបានបោះពុម្ពផ្សាយពីក្រុង
 ប៉ារីសឆ្នាំ១៩៦៦នោះ ត្រូវរងការបាត់បង់ទៅអស់ទៅវិញយ៉ាងច្រើន ពីព្រោះតែ
 សង្គ្រាមរុំវៃយូរឆ្នាំ បានបំផ្លាញអស់ជាច្រើននូវឯកសារមានតម្លៃយូរអង្វែងទាំងឡាយ
 ម្ល៉ោះហើយធ្វើឲ្យការផ្សាយពុំបានទូលាយជាបច្ច័យពិបាកចំពោះអ្នកសិក្សាភាគច្រើន
 នាំឲ្យមានការប្រឆាំងប្រទូស្ត...។

រឿងមួយដែលគួរលើកយកមកនិយាយដែរនោះគឺថា : ប្រទេសកម្ពុជា
 វៀតណាម-ឡាវ, គឺជាអតីតដៃគូភ្នាក់ងារក្របខ័ណ្ឌនៃសហព័ន្ធអាណានិគមដែលបាន
 បង្កើតឡើងនូវសហភាពឥណ្ឌូចិន ហើយយើងបានដឹងថែមទៀតថា ការកាត់ចេញ
 ពីកម្ពុជានូវទឹកដីទាំងឡាយហើយបញ្ជូលទៅឲ្យប្រទេសវៀតណាម និង ឡាវនោះ
 ឯកសារបានបង្ហាញច្បាស់អំពី អំពីទិដ្ឋភាពចាប់បង្ខំក្នុងលក្ខណៈខុសៗគ្នា នោះហើយ
 ទើបរាប់បង្កើតចេញមកនូវសញ្ញាជាមូលដ្ឋាននៃបញ្ហាទាំងអស់នេះដែលជាចំណោទ
 វិបត្តិព្រំដែនរបស់ប្រទេសទាំងពីរកម្ពុជា-វៀតណាម (ជាសំខាន់)។ អ្វីដែលប្រទេស
 កម្ពុជាខាតបង់គឺជាអ្វីដែលដាច់ខាតមិនមែនត្រឹមត្រូវទៅតាមគន្លងគតិយុត្តអន្តរ
 ជាតិនោះឡើយ គឺវាកើតឡើងអំពីអ្វីដែលលោកបណ្ឌិត សារិន ឆាក បានហៅថា : ជា
 "ផលិតផលនៃឃោបាយផ្ទៃក្នុង របស់មហាអំណាចអាណានិគម និងមហាអំណាចដោយ
 សុទ្ធសាធ " .... ។

នៅក្នុងសៀវភៅនេះ, ខ្ញុំបាទរំពឹងថា នឹងមានវគ្គខ្លះនៅក្នុងចំណោមវគ្គខាងដើម
 និងនៅជិតពាក់កណ្តាលនៃសៀវភៅនេះមានទំព័រមួយចំនួនតូចប្រហែលជាវាអាច
 ធ្វើឲ្យលោក/អ្នកសិក្សាខ្លះមិនសូវជាចាប់ចិត្តប៉ុន្មានទេដោយហេតុថាមានការពន្យល់

លំអិតតាំងពីពេល ៤០ឆ្នាំមុននូវទីតាំងបោះគោលសីមាទឹកដីខ្លះ, ដែលឥឡូវ
 នេះត្រូវបានផ្លាស់ប្តូរមុខមាត់ថ្មីជាផ្នែកអភិវឌ្ឍន៍របស់ទឹកដីខ្លះនោះ, ហេតុដូច្នេះ
 សូមលោក/អ្នកសិក្សាមេត្តាចាត់ទុកថា នោះជាចំណែកនៃប្រវត្តិសាស្ត្រនៅពេល
 នោះ, ដែលយើងសូមសរសើរលោក សារិន ឆាក បានបង្ហាញអំពីការស្វិតស្វាញ
 ក្នុងបេសកកម្មស្រាវជ្រាវរបស់ក្រុមលោក ។

ហើយជាចុងក្រោយ,សៀវភៅឯកសារដ៏មានសារៈប្រយោជន៍នេះកំពុងតែដណ្តើម
 បានដំណែងជា"ថ្នាក់ដំបូងនៃចំណោមគំរូប្រវត្តិសាស្ត្រកម្ពុជា ត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់
 និងមានលក្ខណៈវិទ្យាសាស្ត្រដែល និយមកណ្តាល និង សុភវិនិច្ឆ័យ" (សេចក្តីព្យាករណ៍
 របស់ សម្តេច ព្រះនរោត្តម សីហនុ ១៩៦៥) ។

- សូមអ្នកសិក្សាទាំងឡាយទទួលបានអត្ថប្រយោជន៍សមតាមប្រាថ្នាគ្រប់ ៗរូប...។
 ខ្ញុំបាទសូមគោរពថ្លែងអំណរគុណយ៉ាងជ្រាលជ្រៅជាទីបំផុត... ។

ព្រះរាជធានីភ្នំពេញ, ថ្ងៃទី ៣០ ខែ សីហា ឆ្នាំ ២០០៤
 អ្នករៀបរៀង
 ទៀ ថេន

អារម្ភកថា

ការងារនេះអាចសម្រេចទៅបានក៏ដោយសារតែព្រះរាជហឫទ័យដ៏ល្អខ្ពង់ខ្ពស់របស់សម្តេចព្រះ នរោត្តម សីហនុ ព្រះប្រមុខរដ្ឋ ដែលព្រះអង្គជាអ្នកទីមួយ ដែលបានគិតគូរដល់ឲ្យផលប្រយោជន៍ជាតិ ព្រះអង្គសព្វព្រះរាជហឫទ័យឲ្យមានការស្រាវជ្រាវមួយបែបនេះ ដោយបានព្រះរាជទានកិត្តិយសនិងការទុកចិត្តដល់យើងខ្ញុំ ព្រមទាំងមធ្យោបាយទាំងឡាយដល់យើងខ្ញុំ ដើម្បីធ្វើឲ្យបានសម្រេចនូវការងារនេះ ។

យើងខ្ញុំក៏សូមថ្លែងអំណរគុណផងដែរ ចំពោះឯកឧត្តម ប៉ែន នុត ទីប្រឹក្សាពិសេសរបស់ព្រះប្រមុខរដ្ឋ ដែលបានផ្តល់នូវការយល់ដឹងនិងការគាំទ្រដោយឥតសំចៃដល់យើងខ្ញុំ , ចំពោះឯកឧត្តម សឺន សាន ទីប្រឹក្សាពិសេសម្នាក់ទៀត របស់ព្រះប្រមុខរដ្ឋ និងជាទេសាភិបាលនៃធនាគារជាតិកម្ពុជា ដែលបានផ្តល់នូវយោបល់ដ៏មានតម្លៃ ដល់យើងខ្ញុំ ចំពោះឯកឧត្តម ឡឿង កាង ឯកអគ្គរាជទូតកម្ពុជា ប្រចាំនៅរដ្ឋធានីប៉េកាំងប្រទេសចិន និងជាភ្នាក់ងារកម្ពុជានៅតុលាការអន្តរជាតិនៃយុត្តិធម៌នៅទីក្រុងឡាអេ នៅក្នុងរឿងក្តីព្រះវិហារ ដែលបានផ្តល់នូវបទពិសោធន៍ដល់យើងខ្ញុំ ចំពោះលោក ចាន់ យូរ៉ាន់ ទីប្រឹក្សាស្ថានទូត ប្រធានលេខាធិការដ្ឋាន ពិសេសរបស់ព្រះប្រមុខរដ្ឋ ដែលបានខំខ្លួនខ្លួន ដើម្បីជួយសម្រួលដល់ការងាររបស់យើងខ្ញុំ ។

ចំពោះខាងចារាំងវិញ យើងខ្ញុំសូមថ្លែងអំណរគុណដ៏ជ្រាលជ្រៅចំពោះការទទួលដោយយោគយល់ ដែលយើងខ្ញុំបានជួបលោកឡារ៉ូស (La Roche) បាងហ្វាងមន្ទីរដឹកលំដែកសារនៃអតីតក្រសួងនៃប្រទេសចារាំងនៅឯនាយសមុទ្រ ផ្លូវ Oudinot ដែលបានធ្វើគ្រប់បែបយ៉ាង ដើម្បីជួយសម្រួលដល់ការរុករករបស់យើងនូវឯកសារផ្លូវការទាំងឡាយរបស់ចារាំង ។

ប៉ុន្តែជាពិសេស យើងខ្ញុំសូមគូសបញ្ជាក់អំពីជំនួយ និងយោបល់របស់សាស្ត្រាចារ្យរបស់យើងខ្ញុំនៅសាកលវិទ្យាល័យ ដែលបានផ្តល់ដល់យើងខ្ញុំ ដោយឥតសំចៃ និងដល់ទីជម្រៅ។ គឺពិតជាដោយសារលោកសាស្ត្រាចារ្យទាំងអស់នេះហើយ ដែលធ្វើឲ្យការស្រាវជ្រាវនេះដណ្តើមបាននូវលក្ខណៈច្បាស់លាស់ និងមានលក្ខណៈវិទ្យាសាស្ត្រ ដែលមានវិទ្យាល័យច្បាប់នៃទីក្រុងប៉ារីស បានផ្តល់កិត្តិយសដល់យើង ក្នុងការបំពេញការងារនេះ ។

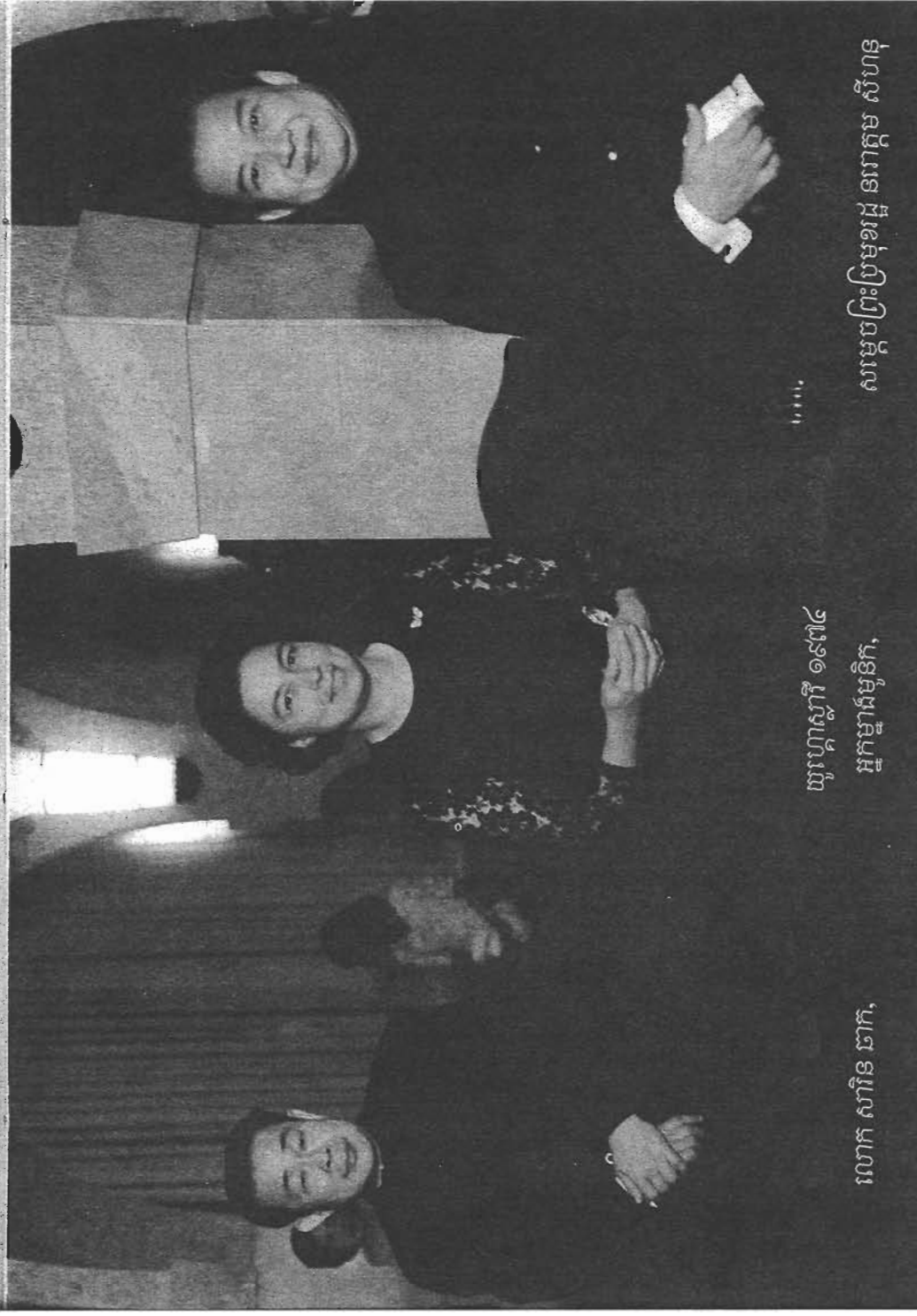
លោក សារិន ឆាក

ត្រង់ចំណុចនេះ ខ្ញុំសូមប្តឹងអំណរគុណជាពិសេសចំពោះលោកសាស្ត្រាចារ្យ រ៉ូទ័រ (Reuter) នៃមហាវិទ្យាល័យច្បាប់ទីក្រុងប៉ារីស មេធាវីនៃប្រទេសកម្ពុជា នៅក្នុងកិច្ចការព្រះវិហារ និងជាប្រធាននិក្ខេបបទរបស់យើង ។ លោក សាកលវិទ្យាធិការ រ៉ូប្លូ (Roblot) និងលោក ត្រីទ្វបុរស ហ្សឺ.អ៊ីមប៊ែរ (J.Imbert) អតីតត្រីទ្វបុរសនៃមហាវិទ្យាល័យច្បាប់ និងវិទ្យាសាស្ត្រសេដ្ឋកិច្ចទីក្រុងភ្នំពេញ ដែលនៅពេលត្រឡប់មកប្រទេសបារាំងវិញ លោកបានបន្តផ្តល់ការទទួលប្រកបដោយមេត្តាធម៌ ដែលលោកទាំងពីរធ្លាប់បានធ្វើចំពោះយើងនៅឯប្រទេសកម្ពុជានោះ ។

លោកសាស្ត្រាចារ្យ ពិនតូ (Pinto) នៃមហាវិទ្យាល័យច្បាប់នៅទីក្រុងប៉ារីស លោកក៏ជាមេធាវីនៅប្រទេសកម្ពុជានៅក្នុងរឿងក្តីព្រះវិហារដែរ និងលោកសាស្ត្រាចារ្យ ឡាវូ (Lavau) នៅមហាវិទ្យាល័យដដែលនេះ ដែលបានតាមដានគិតគូរដោយយកចិត្តទុកដាក់នូវការស្រាវជ្រាវរបស់យើង ។

នៅទីបញ្ចប់លោក ហ្គូរ (Gour) សាស្ត្រាចារ្យនៃមហាវិទ្យាល័យច្បាប់នៅ Aixen - Provence ដែលបានស្រឡាញ់ប្រទេសកម្ពុជាដូចជាមាតុភូមិទីពីររបស់ខ្លួន ហើយដែលបន្ទាប់ពីបានបង្រៀនដល់យើងខ្ញុំនៅថ្នាក់បរិញ្ញាប័ត្រ នៅមហាវិទ្យាល័យច្បាប់នៃទីក្រុងភ្នំពេញមក លោកបានផ្តួចផ្តើមគំនិតដល់យើងខ្ញុំក្នុងការស្រាវជ្រាវ និងបានចូលរួមយ៉ាងសកម្មដល់ការដឹកនាំនៅក្នុងការងាររបស់យើង ។

* * *

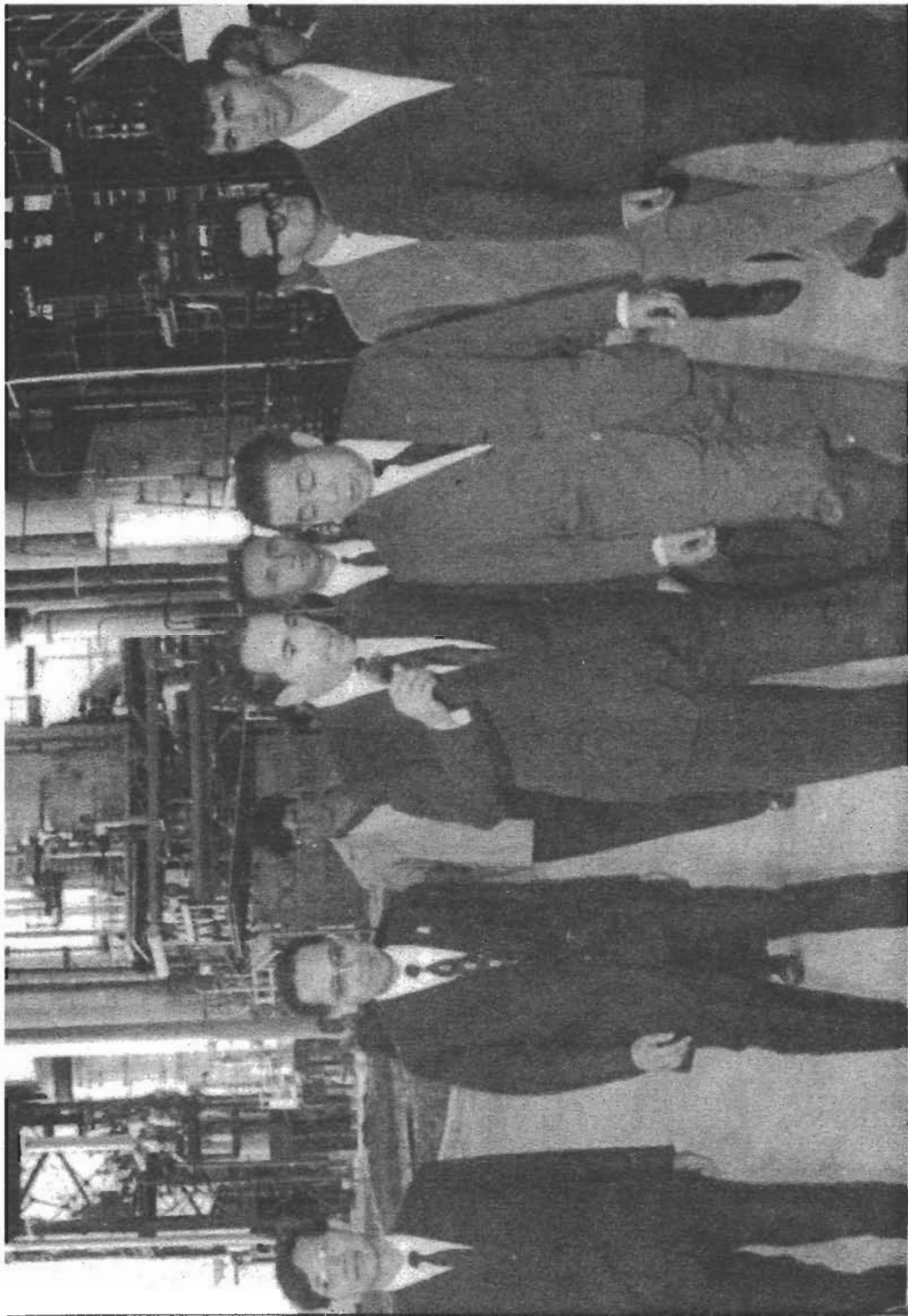

លោក សារិន ឆាក់,

ឃ្នួរហ្គាស្ទារី ១៩៧៤

អ្នកផ្ទាំងមូរិក,

សារម្តេចព្រះប្រមុខរដ្ឋនរោត្តម សីហនុ

ប៉ែន នុត

ស៊ីន សាន

ឡឿង កាង

ចាន់ យូរ៉ាន់

La Roche

Reuter

Roblot

J.Imbert

Pinto

Lavan

Gour

សារិន ចាក

(...)..ប្រជារាស្ត្រខ្ញុំបានដឹងច្បាស់លាស់ថា ខ្ញុំបានធ្វើការពុះពាររាល់ឧបសគ្គដោយ ឥតឈប់ឈរ ដើម្បីពួកគេ ។ ខ្ញុំពុំមានមហិច្ឆតាផ្ទាល់ខ្លួនទេ ហើយខ្ញុំក៏មិនបោះបង់នូវ វាសនាដ៏អភ័ព្វរបស់ប្រជារាស្ត្រខ្ញុំ ដែលកំពុងធ្វើទុកចិត្តមិនអាចដកបានមកលើ រូបខ្ញុំដែរ ។ បំណងតែមួយគត់របស់ខ្ញុំ គឺរកឱកាសល្អជូនប្រជារាស្ត្រខ្ញុំ ដើម្បីឱ្យគេ សម្រេចនូវជោគវាសនាផ្ទាល់របស់គេបាន....។

ន.សីហនុ (១៩៨១)

**ព្រះរាជលិខិតត្រាញ
របស់សម្តេច ព្រះនរោត្តម សីហនុ
ព្រះប្រមុខរដ្ឋ នៃព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា**

អ្នកដែលចាប់អារម្មណ៍ដ៏តិចតួចចំពោះអាស៊ីអាគ្នេយ៍ បាននិយាយថា "នៅក្នុង សម័យកាលដ៏វែងបំផុតមួយនោះ ប្រទេសកម្ពុជាគឺជាមហាអំណាចមួយដោយរួម បញ្ចូលទាំងអាជីវកម្មទន្លេមេណាម និងទាំងអាជីវកម្មទន្លេមេគង្គ" ។ បូជនីយដ្ឋាន និង មេណីយដ្ឋាន អង្គរវត្ត សហគមន៍ខ្មែរដ៏សំខាន់ទាំងឡាយ ដែលរស់នៅតាមបណ្តាខេត្ត មួយចំនួននៅប្រទេសថៃ និងវៀតណាមខាងត្បូង ស្ថិតនៅធ្វើជាសាក្សីដែលមិនអាច បំផ្លាញបាននៅក្នុងប្រវត្តិសាស្ត្រ ។

រាប់សតវត្សរ៍នៃភាពរុងរឿងរបស់យើង និងរាប់សតវត្សរ៍នៃការរងទុក្ខវេទនា របស់យើងការប្រយុទ្ធដោយអស់សង្ឃឹមរបស់យើង ប្រឆាំងនឹងពួកអ្នកលុកលុយ នៅ ព្រំដែនខាងលិច និងព្រំដែនខាងកើត ការរួមតូចទៅវិញ នៃទឹកដីរបស់ជាតិយើងការ ធ្វើអន្តរាគមន៍របស់ប្រទេសបារាំង និងការបង្កើតនូវអាណាព្យាបាលរបស់ខ្លួន គឺបាន ស្គាល់និងដឹងជញ្ជីងទៅនៅក្នុងពេលបច្ចុប្បន្ននេះ ។ មានអ្នកប្រាជ្ញជាច្រើនបានយកចិត្ត ទុកដាក់និងអនាគតកាលរបស់យើង និងបានផ្សព្វផ្សាយនូវការងាររបស់ខ្លួនដ៏ប្រសើរ។

ប៉ុន្តែពុំមានការសិក្សាណាមួយស្តីអំពីព្រំដែនបច្ចុប្បន្នរបស់ប្រទេសកម្ពុជាអំពីការ រៀបចំ អំពីអនុភាព គតិយុត្ត អំពីតម្លៃនៃឋានៈ នៃអធិបតេយ្យភាពរបស់អ្នកជិតខាង យើងទៅលើអតីតខេត្តទាំងឡាយរបស់ខ្មែរ នោះនៅមិនទាន់បានបំពេញនៅឡើយ ។ គេអាចច្នៃចំពោះបញ្ហានេះពីព្រោះថា នៅក្នុងពិភពលោកមួយដែលបណ្តារដ្ឋទាំង ឡាយបានខិតខំប្រឹងប្រែង ដើម្បីផ្អែកទៅលើឥរិយាបថនយោបាយរបស់ខ្លួន ចំពោះ សេចក្តីសំអាងដោយគតិយុត្តនោះ ការសិក្សាមួយបែបនេះអាចធ្វើឱ្យការវាយតម្លៃ បានល្អជាងនូវតម្លៃនៃការទាមទារពិតប្រាកដ និង យល់បានល្អជាងនូវប្រតិកម្មជា ច្រើននៃការការពារ ។

គឺដោយការចាប់ផ្តើមធ្វើនេះហើយ ដែលផលប្រយោជន៍នឹងមិនត្រូវបានបូកចេញ ពីយើងហើយដែលលោក សារិន ឆាក (SARIN CHHAK) បានដាក់ចិត្តនោះ ។

វាពិតជាមានគ្រោះថ្នាក់ ជាពិសេសចំពោះអ្នកដែលបណ្តោយខ្លួនទៅតាមគំនិតដែល
 ប្រែប្រួល ដើម្បីធ្វើជាកស្មតានៃការប្រកាន់ចិត្តយកនៅទីបំផុតដែលអាចយល់បាន ។
 ប៉ុន្តែខ្ញុំមានហឫទ័យ រីករាយដោយបានសម្គាល់ឃើញលោក សារិន ឆាក បានដឹកនាំ
 ការស្រាវជ្រាវរបស់ខ្លួន ប្រកបដោយការបរិសុទ្ធដោយឥតអាការៈនិងបង្ហាញតែហេតុការណ៍
 ពិតនិងឯកសារទាំងឡាយប្រកបដោយលក្ខណៈត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់និងមានលក្ខណៈ
 វិទ្យាសាស្ត្រដែលមិនអាចប្រកែកបាន ។

ខ្ញុំអាចតាមសង្កេតអ្នកនិពន្ធ នៅក្នុងការងាររបស់លោកក្នុងការពិនិត្យបញ្ជីឯកសារ
 ដោយមានរបៀបនិងបានស្គាល់នូវការលំបាកទាំងឡាយដែលលោកត្រូវជំនះពុះពារ ដើម្បី
 រុករកឯកសារដឹកម្រទាំងឡាយនិងជាញឹកញាប់អាចចូលទៅជិតបាន ដោយតិចតួច ។
 ខ្ញុំក៏សូមសម្តែងនូវការគោរពចំពោះអនុភាពការងារដ៏មានភាពមធ្យត តស៊ូស្វិតស្វាញ
 របស់ លោកដែលជាគុណសម្បត្តិទាំងអស់នោះ...ដែលធ្វើឲ្យលោកក្លាយទៅជាអ្នក
 ស្រាវជ្រាវដ៏ពិតប្រាកដ ។

លទ្ធផលនៃសៀវភៅមួយដែលនិយមកណ្តាលបែបនេះ គឺដោយសាររបៀបសរសេរ
 មានការថ្លង់ថ្លង់តាមការវិនិច្ឆ័យរបស់ខ្លួនត្រឹមត្រូវតាមឯកសារសំអាងរបស់ខ្លួន
 ប្រកបដោយលក្ខណៈទៀងត្រង់ប្រាជ្ញាឃ្លាសវៃ ស្មោះត្រង់មិនអាចប្រកែកបានឡើយ ។
 ខ្ញុំក៏សូមសរសើរដោយស្មោះស្ម័គ្របំផុតចំពោះលោក សារិន ឆាក និងសូមប្រសិទ្ធិពរឲ្យ
 និក្ខេបបទរបស់លោកទទួលបាននូវឋានៈគំរូនៅក្នុងចំណោមគំរូនៃប្រវត្តិសាស្ត្រប្រទេស
 កម្ពុជា ។

ថ្ងៃទី១ ខែធ្នូ ឆ្នាំ១៩៦៥
នរោត្តម សីហនុ

ទោរម្ព័រថា

របស់លោក Paul Reuter

(សាស្ត្រាចារ្យនៃមហាវិទ្យាល័យច្បាប់ និងវិទ្យាសាស្ត្រសេដ្ឋកិច្ច នៃរដ្ឋជាតិហ្វីលីពីន)

ការបោះពុម្ពផ្សាយនៃនិក្ខេបបទថ្នាក់បណ្ឌិតរបស់ខ្លួនលោក ដែលទទួលបាននូវការ
 គាំទ្រដ៏ត្រចះត្រចង់ នៅចំពោះមុខ**មហាវិទ្យាល័យច្បាប់ និងវិទ្យាសាស្ត្រសេដ្ឋកិច្ចនៃ**
ទីក្រុងហ្វីលីពីន ធ្វើឲ្យលោក សារិន ឆាក រកឃើញនូវការស្តាប់ដ៏ទូលំទូលាយពីសាធារណ
 ជន ដែលមិនភ្លេចក្នុងការវាយតម្លៃចំពោះសម្បជញ្ញៈបំពេញការងារមិនចេះហត់
 ឡើយ និងគុណបុគ្គលនៃការនិពន្ធរបស់លោក ។

ប្រវត្តិសាស្ត្រនៃព្រឹត្តិបត្រប្រទេសកម្ពុជា បើនិយាយអំពីទំនាក់ទំនងជាមួយប្រទេស
 សៀម (SIAM) គឺមានការដឹងព្រួយដោយអន្លើ។ ។ តែបើនិយាយអំពីទំនាក់ទំនងទាំង
 ឡាយរបស់ប្រទេសកម្ពុជាជាមួយប្រទេសដទៃទៀត ដែលបង្កើតបានជាឥណ្ឌូចិន
 បារាំងសេស (L'Indochine française) នោះគេមិនបានដឹងព្រួយទាំងស្រុងនូវព្រឹត្តិបត្រនេះ
 ទេ ។ គេថែមទាំងអាចនិយាយបានថា នៅប្រទេសបារាំងក៏គេមិនសូវយកចិត្តទុក
 ដាក់នូវបញ្ហាទាំងឡាយដែលជាញឹកញាប់ត្រូវបានលះបង់ទុកឲ្យទេសាភិបាលក្នុងស្រុក
 ដែលគេបានប្រព្រឹត្តតាមអំពើចិត្តនោះ ។ ប៉ុន្តែសៀវភៅរបស់លោក សារិន ឆាក បាន
 បង្ហាញថា ខ្សែបន្ទាត់បែងចែកដែលរៀបចំឡើង និងពិនិត្យឡើងវិញ ដោយអាជ្ញាធរ
 បារាំង នៅក្នុងខ្នាតមួយដែលប្រែប្រួល ប៉ុន្តែដោយមានលក្ខណៈប្លែកនៃភាពដូចគ្នានៃ
 លទ្ធផលនោះបានបង្ហាញទឹកដីនៃប្រទេសកម្ពុជា ដើម្បីជាកុណប្រយោជន៍នៃប្រទេស
 ជិតខាងនិងជាពិសេសគឺទឹកដីកូសាំងស៊ិន (Cochinchine) ហើយវាមិនមែនដោយ
 គ្មានការរើអង់ប៊ីត្តខ្លះនោះទេ ដែលអ្នកអានបារាំងនឹងបានដឹងតាមមធ្យោបាយណា
 ដែលលទ្ធផលនោះ អាចនឹងទទួលបាននោះ ។

ការប្រព្រឹត្តខុសបែបនេះ មិនគ្រាន់តែចាប់អារម្មណ៍ដោយអ្នកវិទ្យាសាស្ត្រប៉ុណ្ណោះ
 ទេ ការដែលប្រព្រឹត្តនេះបានលើកឡើងនូវបញ្ហាភតិយុត្តជាច្រើន ដែលនាំទៅរកបញ្ហា
 សំខាន់ដើម្បីដឹងថា ប្រហែលជាគ្រោយពីការចប់ទៅនៃរបបអាណានិគមនៅឥណ្ឌូចិន

តើតម្លៃនៃវិទ្យុបន្ទាត់ដែលត្រូវបានបែងចែកនោះ នឹងក្លាយទៅជាយ៉ាងណា...?

គេយល់ប្រាកដណាស់ថា នៅក្នុងទ្វីបទាំងមូលមួយ ដូចជាអាមេរិកខាងត្បូងបាន ជ្រើសរើសយកឯករាជ្យភាព។ ដោយមានព្រំដែនជាដើម គឺព្រំដែនរដ្ឋបាលដែល កំណត់ដោយអាណានិគមនិយមអេស្ប៉ាញ៉ុល ដើម្បីជាការកែតម្រូវដែលជាញឹកញាប់ ប្រទេសថ្មីទាំងឡាយនេះបានធ្វើនោះ គឺគ្មានមូលហេតុណាមួយ ដែលមិនអាចឆ្លើយ សារភាពបាននោះឡើយ និងពុំមានចេតនាណាមួយ ដើម្បីធ្វើការដណ្តើមដែលមិន បានផុសចេញពីទឹកចិត្តរបស់បណ្តាប្រទេសទាំងនោះឡើយ ។ គេអាចយល់បានដូចគ្នា នេះ នៅក្នុងផ្នែកដទៃទៀត នៃពិភពលោក និងនៅក្នុងហេតុផលដូចគ្នានេះដែរ ដែល រដ្ឋថ្មីទាំងឡាយបានដើរតាមគោលការណ៍ដូចគ្នានេះ នោះ ។

ប៉ុន្តែ នៅពេលដែលវិទ្យុបន្ទាត់បែងចែកត្រូវបានកែសម្រួលនៅក្នុងបន្ទុកនៃរដ្ឋ មួយដែលស្ថិតនៅក្រោមការទំនុកបម្រុង ប៉ុន្តែដោយផ្អែកលើលទ្ធផលប្រយោជន៍នៃទឹកដី មួយនោះ ដែលនៅក្នុងនោះ អ្នកធ្វើអាណានិគមបានអនុវត្តច្បាប់ទូលំទូលាយជាងរដ្ឋ ដែលស្ថិតនៅក្រោម អាណាព្យាបាលទៅទៀត ។ គេអាចសួរខ្លួនឯងថា នៅលើឋានៈ នៃគោលការណ៍ និងកាលណាអាណានិគមកិច្ចបានចប់នោះ តើឯណាទៅដែលជាតម្លៃ នៃវិទ្យុបន្ទាត់ទាំងនេះ ។

ប្រភពនៃការខុសគ្នាទាំងឡាយដែលមិនអាចប្រដូចនូវកម្មតិកម្មនេះ ទៅនឹងកម្ម- តិកម្មដទៃទៀត ដូចជានៅអាមេរិកខាងត្បូងនោះ គឺថារដ្ឋដែលស្ថិតនៅក្រោមការ ទំនុកបម្រុងមិនដែលឈប់ទៅជារដ្ឋមួយនោះទេ ហើយចំពោះឋានៈនេះ ការកែប្រែនូវ ព្រំដែនទាំងឡាយរបស់ខ្លួន ចាំបាច់ត្រូវតែស្ថិតនៅក្រោមលក្ខខណ្ឌដែលកំណត់ដោយ ច្បាប់អន្តរជាតិ ។

ហេតុដូច្នេះហើយ ចំពោះប្រទេសកម្ពុជា អ្នកនិពន្ធបាននាំមកនូវការពិភាក្សានូវ បញ្ហាព្រំដែនបច្ចុប្បន្នរបស់ប្រទេសខ្លួន នៅក្នុងទំព័រទាំងឡាយដែលនឹងត្រូវបានវិភាគ និងពិភាក្សា ប៉ុន្តែនៅក្នុងរឿងមួយដែលពិបាកដោះស្រាយបែបនេះ អ្នកនិពន្ធបានចេះ រក្សាការប្រមាណនិងការសរសេរក្នុងការស្រាវជ្រាវដោយវិទ្យាសាស្ត្រ ។ អ្នកទ្រឹស្តី ខាងច្បាប់អន្តរជាតិ មិនភ្លេចប្តឹងថ្លែងដល់វិបាកជាក់ស្តែងនានា ដែលគេអាចភ្ជាប់ទៅ

នឹងសញ្ញាណទាំងឡាយដូចជាសញ្ញាណនៃអំពើអាក្រក់ នៃការយល់ព្រមឬសញ្ញាណនៃ ការជំពាក់គុណ ដែលដាក់បង្ខំដោយក្រុមអ្នកតំណាងនៃរដ្ឋមួយទៀត ឬក៏ប្រទេសដទៃ ទៀតជាច្រើន ដែលត្រូវបានពិនិត្យដោយអ្នកនិពន្ធ ។ ទ្រឹស្តីនៃព្រំដែនអន្តរជាតិមាន ការបញ្ជាក់នូវការវិភាគមួយដែលប្រឈមមុខជាមួយវិទ្យុបន្ទាត់បែងចែកផ្សេងៗ ទៀត ដែលអាចធ្វើឲ្យកើតមានជារូបរាងនូវព្រំ ប្រទល់ នៃការកាន់កាប់នូវមុខងារ ផ្សេងៗនៃរដ្ឋាភិបាលជាតិ ឬអន្តរជាតិ ប៉ុន្តែគេមិនដឹងថា មានតែមុខងារទាំងនេះ ឬយ៉ាងណាដែលសម្រេចនូវការកំណត់អំពីឋានៈនៃអធិបតេយ្យភាពនោះ ។

ដោយជៀសវាងនូវសង្គ្រាមចាំកា និងដោយរក្សានូវការឈឺចាប់យ៉ាងខ្លាំងនោះ លោក សារិន ឆាក ក៏បាននាំឲ្យយើងជឿជាក់ដែរថា អំពើហិង្សាមិនមែនជាការពឹងផ្អែក តែមួយគត់នោះទេ បើសិនជាក្តីសង្ឃឹមនេះនៅតែមានតម្លៃជាវិជ្ជា និងនៅគ្រប់ ទីកន្លែងនោះ ក្តីសង្ឃឹមនេះគឺសម្រាប់ទាំងអស់គ្នា និងក៏ចំពោះប្រជាជនពារាំងផងដែរ គឺជាតម្លៃពិសេសមួយនៅពេលដែលប្រទេសទាំងនេះបានទទួលរងទុក្ខយ៉ាងខ្លាំងរួចមក ហើយនោះ ។

Paul Reuter

សេចក្តីផ្តើម

សៀវភៅនេះ គឺជាផ្នែកទីមួយស្តីពីការសិក្សារួម អំពីព្រំដែនបច្ចុប្បន្នរបស់ ព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា ។

នៅពេលដែលបូរណភាពទឹកដីរបស់ប្រទេសខ្មែរស្ថិតនៅក្រោមការគំរាមកំហែងពី គប់ទិសទី ដោយការចង់បានពីប្រទេសជិតខាង ដែលព្យាយាមរកឃើញនៅទីនោះ នូវការលំបាកផ្ទៃក្នុងរបស់ខ្លួនថែមទាំងអត្ថប្រយោជន៍នៃការចាំបាច់នៅក្នុងទស្សនៈ វិស័យជាតិទោះ ការសិក្សាមួយប្រកបដោយវិទ្យាសាស្ត្រស្តីពីព្រំដែនកម្ពុជាគ្រាន់តែ ជាការបង្ហាញនូវការទាមទារប្រឆាំងនឹងបញ្ហាព្យាបាលឲ្យឃើញនូវការវាស់ តម្លៃរបស់ខ្លួន និងជាគ្រឹះដ៏សំខាន់មួយនៃនយោបាយក្រៅប្រទេសរបស់កម្ពុជាហើយនិងរកឃើញនូវការ បំភ្លឺកាន់តែច្បាស់ជាង ។

សៀវភៅនេះ គឺសិក្សាតែទៅលើព្រំដែននៃប្រទេសកម្ពុជា ជាមួយប្រទេសឡាវនិង ប្រទេសវៀតណាម គឺជាមួយអតីតជាដៃគូនៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃសហព័ន្ធអានានិកម ដែលបានបង្កើតឡើងនូវសហភាពឥណ្ឌូចិន ។ យើងទុកការសិក្សាអំពីព្រំដែនខ្មែរ-ថៃ នៅក្នុងសៀវភៅទីពីរដែលកំពុងតែរៀបចំ(កកន :យើងកំពុងតាមរកសៀវភៅនោះ) ។

ការកាត់ចេញនេះ មិនមែនជាការបំពានធ្វើឡើងដោយអំណាចចិត្តនោះទេ ។ ដូច ទៅវិញ វាត្រូវបានចាប់បង្ខំដោយទិដ្ឋភាពខុសៗគ្នា ជាមូលដ្ឋាននូវបញ្ហាទាំងឡាយ ដែលបានចោទឡើងអំពីបញ្ហាព្រំដែននៃប្រទេសទាំងពីរ ។

ព្រោះថា នៅពេលដែលមានការគូសព្រំដែនខ្មែរ-ថៃ នោះគឺលទ្ធផលដែលធ្វើឡើង ទៅតាមច្បាប់គតិយុត្តអន្តរជាតិ ដែលរៀបចំឡើងនៅចំពោះមុខប្រទេសស្យាម (ថៃ ឡង់ដ៍) ជាប្រទេសដែលស្ថិតនៅឯករាជ្យពីបារាំងជារៀងរហូត ដែលបារាំងជាមហា អំណាចការពារប្រទេសកម្ពុជានៅពេលដំបូង បន្ទាប់មកប្រទេសកម្ពុជាខ្លួនឯងបាន ទទួលឯករាជ្យ ហើយព្រំដែនជាមួយប្រទេសឡាវ និងប្រទេសវៀតណាម (អាណាម និងកូសាំងស៊ិន) គឺជាផលិតផលនៃនយោបាយផ្ទៃក្នុងរបស់អាណានិកមនិយមបារាំង ដោយសុទ្ធសាធ ។

ម្យ៉ាងប្រទេសបារាំងបានការពារឥទ្ធិពលនៃតំបន់របស់ខ្លួនថែមទាំងអធិបតេយ្យ ភាពស្ទើរតែទាំងអស់ (នៃប្រទេសកម្ពុជា) ប្រឆាំងនឹងការរុញច្រានរបស់ អនុគ្រាភាព និយមនៃរដ្ឋជិតខាងមួយដែលបានគេចចេញពីអំណាចរបស់ខ្លួនម្យ៉ាងទៀត បារាំង បានគូសការបែងចែកខាងក្នុងនៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃទឹកដីទាំងអស់ ដើម្បីស្តារនូវអំណាច របស់ខ្លួនទៅតាមឋានៈផ្សេងៗគឺ :

ម្យ៉ាងគឺ "ព្រំដែន" ដែលបង្កើតឡើងដោយកាត់ចេញពីអាណាព្យាបាលនៃប្រទេស កម្ពុជានូវទឹកដីអាណានិកមកូសាំងស៊ិន ឲ្យស្ថិតនៅក្រោមអធិបតេយ្យភាពទាំង ស្រុងរបស់បារាំងដែលជាអាណាព្យាបាលដ៏សកម្មនៅអាណាម និងម្យ៉ាងទៀត គឺទឹកដី មិនច្បាស់លាស់ដែលបារាំងបានខិតខំបង្កើតទៅជាព្រះរាជាណាចក្រ ឡាវ ។

គឺថា ការប្រព្រឹត្តនូវអំណាចគ្របសង្កត់របស់បារាំង នៅក្នុងពេលធ្វើឲ្យមាន ស្ថិរភាពព្រំដែននៅដំណាច់សតវត្សរ៍ទី១៩ និងនៅដើមសតវត្សរ៍ទី២០ មិនអាចយក ធ្វើជាគោលដៅបានឡើយ ។

បើប្រៀបធៀបនឹងអតីតប្រទេសទាំងឡាយនៅឥណ្ឌូចិន បើប្រៀបធៀបនឹងដី កូសាំងស៊ិនអាណានិកម ការខិតខំប្រឹងប្រែងនិងការទាមទាររបស់ប្រទេសអាណាម , ប្រទេសឡាវ , ការកសាងអាណានិកមលើប្រទេសកម្ពុជា (ប្រទេសដែលគ្មានបញ្ហា នោះ) គឺត្រូវបានធ្វើឲ្យចាញ់ប្រៀបគេជាទីច្នៃ និងជា យថាភាព ។

ដែនទីដែលយើងភ្ជាប់មកជាមួយជាឧបសម្ព័ន្ធនេះ នឹងធ្វើឲ្យឃើញច្បាស់នូវការ បាត់បង់ទឹកដី ដែលប្រទេសកម្ពុជាបានទទួលរងនៅក្នុងអំឡុងពេលកំណត់ព្រំដែននៅ ក្នុងតំបន់ទាំងនេះ ហើយជាពិសេសបើប្រៀបធៀបទៅនឹងអតីតទឹកដីអាណានិកមតាម ប្រវត្តិសាស្ត្ររបស់ខ្មែរ ក្រៅពីកូសាំងស៊ិននោះ ។

ដើមកំណើតនៃស្ថានភាពនេះ ប្រហែលជាត្រូវបានកំណត់នៅក្នុងវិធានការដ៏ទូលំ ទូលាយមួយទៅតាមការរៀបចំនៃសន្ធិសញ្ញាចុះថ្ងៃទី១១ ខែសីហា ឆ្នាំ១៨៦៣ (សន្ធិ សញ្ញាទីមួយនៃអាណាព្យាបាលបារាំងលើប្រទេសកម្ពុជា) ដែលបានដាក់តំណាង អាណាព្យាបាលបារាំងនៅប្រទេសកម្ពុជានៅក្រោមអំណាចទេសាភិបាលនៅកូសាំងស៊ិន។

ទឹកដីនៃអាណាព្យាបាល (កម្ពុជា) និងទឹកដីអាណានិកមកូសាំងស៊ិនជាប់គ្នាមែន

ប៉ុន្តែផលប្រយោជន៍របស់ទឹកដីទាំងពីរគឺដូចគ្នា ។ ភាពដូចគ្នានៃផលប្រយោជន៍ និងការខុសគ្នានៃលក្ខន្តិកៈមានឥទ្ធិពលដល់ ប្រទេសដែលស្ថិតនៅក្រោមការទំនុកបម្រុងការពារ គឺប្រទេសកម្ពុជា ។ នៅចំពោះមុខនៃអាណានិគមកូសាំងស៊ីន ទេសាភិបាលរង ដែលដើរតួជាប្រធានជននោះ បានប្រព្រឹត្តខ្លួនដូចជាចៅហ្វាយខេត្តចារាំងម្នាក់ ហើយចំពោះប្រទេសវិញ គាត់បានចាត់ទុកខ្លួនគាត់ដូចជាតំណាងនៃសាធារណរដ្ឋចារាំងនៅអមទឹកដីផ្សេងគ្នា ដែលមានប្រធាននិងស្ថាប័នដោយឡែករបស់ខ្លួននៅក្នុងស្រុក ។

ដាក់តំណាងអាណាព្យាបាលចារាំងនៅប្រទេសកម្ពុជា នៅក្រោមអំណាចរបស់ទេសាភិបាលរងនៃអាណានិគម គឺស្មើនឹងដាក់ប្រទេសដែលស្ថិតនៅក្រោមការទំនុកបម្រុងការពារនៅក្រោមអំណាចនៃអាណានិគម ។ ប្រការនេះហើយដែលអនុញ្ញាតឲ្យទេសាភិបាលមានសិទ្ធិទទួលបន្ទុកនៅក្នុងពេលជាមួយគ្នា ជាប្រធានអាណានិគម ជននិងជាចៅក្រមជន ក្នុងនាមជាឋានានុក្រមជាន់ខ្ពស់នៃតំណាងប្រទេសចារាំងប្រចាំប្រទេសកម្ពុជា ។

នៅក្នុងការអនុវត្តនៃការបែងចែកនូវសមត្ថកិច្ចទាំងឡាយនេះបាននាំឲ្យប្រទេសដែលស្ថិតនៅក្រោមការការពារទទួលនូវផលវិបាកដ៏អក្ស ហើយផលវិបាកដ៏ធ្ងន់ធ្ងរ បំផុតនោះគឺព្រំដែននៃទឹកដី ។

ព្រោះយើងនឹងឃើញថា គំនូសព្រំដែនបច្ចុប្បន្នដែលជាអច្ចុយទាន (Le legs) នៃសម័យអាណានិគម តាមការពិតត្រូវបានកំណត់ជាឯកតាភាគី ដោយទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន ឬអគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ហើយហេតុដូច្នេះផ្នែកសំខាន់ៗនៃទឹកដីរបស់ប្រទេសកម្ពុជាត្រូវបានដាក់ជាឧបសម្ព័ន្ធនៅឲ្យទឹកដីនៃអតីតកូសាំងស៊ីន ។

ដូច្នេះយើងមិនសរសេរអំពីការទាមទារ ដែលមានតែនៅលើការអះអាងដែលនៅឆ្ងាយពីការរៀបចំនៃប្រវត្តិសាស្ត្រនោះទេ ដែលជួនកាលតម្លៃមានការលំបាក ដើម្បីពន្យល់ដោយគតិយុត្ត និងធ្វើឲ្យរៀងដោយតិចតួច តាមវិធីនយោបាយនៅក្នុងពេលបច្ចុប្បន្ន។ ដូចទៅវិញយើងកំណត់នូវការរិះគន់មួយដោយគតិយុត្តឥតល្បែងនូវព្រំដែនមួយ ដែលបានបង្កើតឡើងនៅក្នុងដំណាក់កាលប្រែប្រួលថ្មីៗនេះ ហើយដែលនៅតែ

ស្ថិតនៅលើច្បាប់គតិយុត្តនៅឡើយ។ យើងបានមើលឃើញនូវសារៈសំខាន់របស់វា ។

នៅចំពោះមុខនៃស្ថានភាពមួយបែបនេះ បញ្ហាសំខាន់ដែលយើងបានចោទសួរ និងដែលការស្រាវជ្រាវរបស់យើងមានបំណងប្រែប្រួលយ៉ាងខ្លាំងនោះ គឺជាចម្លើយមួយស្តីអំពីលក្ខណៈនៃគំនូសព្រំដែនដែលបានកំណត់នៅក្នុងពេលធ្វើអាណានិគម ។ ចំពោះចម្លើយនេះនឹងស្ថិតនៅក្នុងចំណុះនៃដំហរដែលយើងនឹងជ្រើសរើសយកចំពោះបញ្ហាព្រំដែនកម្ពុជា ជាមួយនឹងបណ្តាប្រទេសនៃអតីតឥណ្ឌូចិនចារាំង ។

តើមានព្រំដែនអន្តរជាតិពិតប្រាកដ រវាងប្រទេសកម្ពុជា និងប្រទេសទាំងឡាយដែលនៅក្នុងនោះប្រទេសកម្ពុជាភ្ជាប់នៅក្នុងគ្របខ័ណ្ឌនៃអតីតឥណ្ឌូចិនចារាំងដែរឬទេ? នៅក្នុងករណីដែលវាមាននោះតើតម្លៃនៃព្រំដែនទាំងនេះជាអ្វី ? តើមានគោរពច្បាប់នៃប្រទេសកម្ពុជាដែរឬទេ ? តើវាជួយឬប្រឆាំងនឹងប្រទេសកម្ពុជាដែរឬទេ នៅពេលដែលប្រទេសនេះបានឯករាជ្យឡើងវិញនោះ ?

* *
*

យើងនិយាយហើយនិយាយទៀត អំពីព្រំដែននៃប្រទេសកម្ពុជានិងទឹកដីដែលបញ្ចូលជាសហព័ន្ធតាំងពីដើម នៅក្នុងគ្របខ័ណ្ឌនៃសហព័ន្ធឥណ្ឌូចិន គឺជាលទ្ធផលនៃការកំណត់ព្រំដែន ដែលការពិតត្រូវបានធ្វើឡើងជាឯកតាភាគី ដោយមហាអំណាចអាណានិគម ។

អំពើនេះនឹងពន្យល់នូវបញ្ហាទាំងឡាយថា ការទទួលស្គាល់របស់ពួកគេ ការកែតម្រូវជា យថាហេតុរបស់ពួកគេនិងការធានារបស់ពួកគេ មិនត្រូវបានបំភ្លេចក្នុងការលើកឡើងនៅក្នុងពេលបច្ចុប្បន្ននេះទេ ។ ការលំបាកទាំងនេះ តាមអាការៈខាងក្រៅទំនងជាមិនស្រដៀងគ្នា ជាមួយនឹងការលំបាកទាំងឡាយ ដែលបានធ្វើឲ្យឈឺចាប់ដល់អតីតអាណានិគមពិភពលោកនោះទេ ដែលកើតមាននៅអាហ្វ្រិក ឬក៏នៅអាស៊ី និងការលំបាកទាំងឡាយដែលគេបានស្គាល់នៅក្នុងអំឡុងពេលឈឺចាប់របស់គេ នៅអាមេរិកខាងត្បូងនោះទេ ។

ព្រោះថា តាមរបៀបជាទូទៅ ព្រំដែនដែលបានបង្កើតឡើងដោយមហាអំណាច

អាណានិគម កម្រមានមូលដ្ឋាននៃការពិនិត្យពិចារណាតាមឋានានុក្រមនៃប្រវត្តិសាស្ត្រ ក្នុងស្រុកនៃជាតិពន្ធនិងភាសានោះណាស់ ។ ព្រំដែននេះជាវិញ្ញាណជាតិ មិនត្រូវបាន កសាងឡើងនៅជុំវិញទិន្នន័យភូមិសាស្ត្រធម្មជាតិនោះឡើយ ។ បើតាមស្ថានភាព ទាំងឡាយ ព្រំដែននេះដូចជាជួរដាលនៃកិច្ចព្រមព្រៀងអន្តរជាតិដែលបានរៀបចំ នូវការបែងចែកនូវតំបន់ឥទ្ធិពលរបស់ខ្លួន ដែលឆ្លើយតបទៅនឹងស្ថិរភាពនៃកងទ័ព នៃបណ្តាប្រទេសអាណានិគម (ជាស្ថានភាពដែលគេជួប ជាពិសេសនៅអាហ្វ្រិក) ។

ជួរដាលព្រំដែននេះមានដើមកំណើតមកតែពីនយោបាយគ្រប់គ្រងរបស់ អាណា និគមដែលដឹកនាំដោយមហាអំណាចគ្របសង្កត់នៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃទឹកដីវិសភាគ (hétérogène) ទាំងអស់ដោយលើកកម្ពស់នូវអំណាចរបស់ខ្លួន ។ គឺទឹកដីឥណ្ឌូចិន បារាំងដែលយើងផ្តល់ជាឧទាហរណ៍ ។

នៅក្នុងលក្ខខណ្ឌទាំងនេះ វាជាការធម្មតា និងជាការចាំបាច់ដែលការសម្រេច ដោយបំពាននេះ និងកិច្ចព្រមព្រៀងជាឯកច្ឆន្ទអំពីការដោះលែងពីអាណានិគមរបស់ ប្រទេសដែលពិសេសនៅក្នុងចំណុះនោះ មិនដែលរកឃើញវិញឡើយ ។ ម្យ៉ាង ទៀតបញ្ហានេះគឺងាយស្រួលនឹងពន្យល់ណាស់ គឺនៅក្នុងក្របវិធានការដែលការគូស ព្រំដែនធ្វើឲ្យមានវិបតិភពដល់ច្បាប់របស់ប្រទេសមួយនោះ វានឹងផ្តល់អត្ថប្រយោជន៍ ដល់ប្រទេសជិតខាង ហើយប្រទេសជិតខាងនេះ ថ្វីបើមានការប្រកែកក៏ដោយ ក៏តែង បង្ហាញនូវការចូលរួមសាមគ្គីចំពោះសកម្មភាព អាណានិគមនេះ ។

ជាការឲ្យទាស់ចិត្តណាស់ ដែលឥរិយាបថនេះ ទាំងនៅលើផ្ទៃសីលធម៌ ទាំងនៅលើ ភាពសមហេតុសមផល (និងថែមទាំងនៅក្នុងផ្នែកតិរច្ឆន្ទ)គឺវាមាននៅក្នុង ជីវភាពអន្តរជាតិបច្ចុប្បន្ននូវចរន្តមួយ ដែលនឹងត្រូវបានគេអត់ធ្មត់សុខចិត្តទទួល យកនោះ ។

ការគ្មានព្រំដែនពិតប្រាកដ នៅមុនពេលការធ្វើអាណានិគមកិច្ច ភាពមិនច្បាប់ លាន់នៃច្បាប់ទាំងឡាយដែលសំអាងដោយភាគីនានា ការរំដើបរំជួលខាងនយោបាយ ដ៏ជ្រាលជ្រៅដែលនឹងបណ្តាលឲ្យមានការបោះបង់ចោលនូវអតីតព្រំដែនអាណានិគម បានញុះញង់ដល់លទ្ធិនិងការអនុវត្តន៍អន្តរជាតិ ឲ្យប្រាថ្នាចង់បាននូវការការពាររបស់ខ្លួន ។

ដើម្បីនឹងសម្រេចបានក្នុងរឿងនេះ គេបានឧទ្ទិសនូវគោលការណ៍គតិយុត្តមួយ ដែលវាមានកំណើតមកពីការរំដោះចេញពីអាណានិគមនៅអាមេរិកខាងត្បូង ដែល រួមបញ្ចូលនូវការគោរពនៃស្ថានភាពទឹកដីដែលបង្កើតឡើងដោយអាណានិគមកិច្ច គឺ គោលការណ៍ L'uti possidetis (កាន់កាប់ទឹកដីពេលចប់សង្គ្រាមជាម្ចាស់កម្មសិទ្ធិ)។

តាំងពីនោះមក យើងត្រូវតែសួរជាដំបូងចំពោះការស្រាវជ្រាវទាំងអស់អំពីសារៈ សំខាន់នៃគោលការណ៍នេះ និងអំពីភាពដែលអាចអនុវត្តបានជា យថាហេតុចំពោះ ស្ថានភាពដែលកើតចេញពីការផ្ទុះឡើងនូវសហភាពឥណ្ឌូចិន និងជាពិសេសចំពោះ ព្រំដែននៃប្រទេសកម្ពុជា និងព្រំដែនរបស់អតីតដែក្រូ នៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃការប្រជុំ ឡើងវិញ នូវអាណានិគមនេះ គឺមួយផ្នែកមានប្រទេសឡាវ និងមួយផ្នែកទៀតមាន កូសាំងស៊ីនព្រមទាំងអណ្តាមដែលប្រមូលផ្តុំនៅក្នុងពេលបច្ចុប្បន្ននៅក្នុងរដ្ឋរៀតណាម ។

មែនទែនការឆ្លើយតបជាវិជ្ជមានមួយចំពោះភាពដែលអាចអនុវត្តបាននៃគោល ការណ៍នេះនឹងធ្វើឲ្យឥតប្រយោជន៍ដល់ការស្រាវជ្រាវដោយប្រឹងប្រែងយ៉ាងខ្លាំងនូវ រឿងនេះ ។

* *
*

គោលការណ៍នៃ L'uti possidetis : ចំពោះគោលការណ៍តែមួយនេះ នឹងអាចបង្កើត បាននូវកម្មវត្ថុនៃការសិក្សាស្វ័យតែមួយដែលដឹកនាំនៅក្នុងទស្សនៈវិស័យទូទៅ ។ នៅ ក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃសេចក្តីផ្តើមនេះ យើងនឹងកម្រិតការចង្អុលបង្ហាញ ដោយសង្ខេបថា តើហេតុអ្វីបានជាយើងគិតថា មិនត្រូវរក្សាទុកចំពោះឥណ្ឌូចិន ការបំបាត់ជាលើក ដំបូង ដែលធ្វើឲ្យទទួលស្គាល់ថា ត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់នូវការស្រាវជ្រាវជាក់ស្តែងនៃ ច្បាប់ស្តីពីទឹកដីរបស់រដ្ឋជាសាមី ។

គោលការណ៍ L'uti possidetis (ម្ចាស់កម្មសិទ្ធិកាន់កាប់ទឹកដីពេលចប់សង្គ្រាម) ត្រូវបានបំបែកចេញជាបីហេតុផល គឺ :

- សម្រាប់ហេតុផលសង្គ្រាម (intrinsèque) ដែលកាន់នាទីចំពោះតម្លៃអនុវត្ត នៃគោលការណ៍ ។

- សម្រាប់ហេតុផលដែលកាន់នាទីចំពោះសារៈសំខាន់នៃគតិយុត្ត ។
- សម្រាប់ហេតុផល ចំពោះលក្ខណៈដោយឡែកនៃករណីឥណ្ឌូប៊ិន ។

មិនទាន់នៅក្នុង ខ-មួយ ទស្សនៈយ៉ាងសង្ខេបមួយនៃបញ្ហាទាំងឡាយដែលធ្វើថា គោលការណ៍ដែលនៅក្នុងនោះ ព្រំដែនរដ្ឋបាលអាណានិគមស្ថិតនៅដោយហេតុនោះ ឯង នៅក្នុងពេលដែលបានឯករាជ្យ ត្រូវបានកែប្រែទៅជាព្រំដែនអន្តរជាតិ ដែលមាន សក្តានុពលសម្រាប់ដោះស្រាយ រាល់ការលំបាកទាំងអស់ ។ ក៏ដូចគ្នាដែរ នៅពេល ដែលរដ្ឋទាំងឡាយមានការព្រមព្រៀងជាគោលការណ៍ ដើម្បីទទួលស្គាល់ព្រំដែននោះ L'uti possidetis មិនភ្លេចនឹងលើកឡើងនូវបញ្ហាទាំងឡាយដែលសាច់វិញ នោះ ឡើយ ។ ជាការទៅអាមេរិកខាងត្បូងដែលបានបង្កើតនូវគោលការណ៍នេះ នៅមិនទាន់ដំនេះបាន នូវការលំបាកទាំងអស់ខាងព្រំដែននៅឡើយ ដែលគ្រប់គ្រាន់សម្រាប់ធ្វើឲ្យយើង ធ្វើបាននោះ ។

លោកសាស្ត្រាចារ្យ ដឺ ហ្សូហ្វ្រិស ដឺឡាប្រាដែល (De Geouffre de la Pradelle) នៅក្នុងសៀវភៅរបស់លោកស្តីអំពី "La Frontière" (ព្រំដែន) (និក្ខេបបទ បារីស ឆ្នាំ១៩២៨) (Thèse Paris 1928) ការពិតបានគូសបញ្ជាក់អំពីភាពមិនប្រាកដប្រជា ដែល "ធ្វើឲ្យខូច កិច្ចានុភាព" នៃគោលការណ៍ និងជាពិសេសអំពីជម្លោះរវាងការបក ស្រាយទាំងពីរនៃ L'uti possidetis គឺ uti possidetis នៃសិទ្ធិដែលសំដៅធ្វើឲ្យមាន ស្ថិរភាពព្រំដែននៅលើមូលដ្ឋាននៃភាពគតិយុត្តរបស់ភាគីនានា ប៉ុន្តែនៅពេលនោះ វាបានបើកផ្លូវទៅរកវិវាទកម្ពុជាច្រើន (ដែលអាមេរិកខាងត្បូងបានផ្តល់នូវ ឧទាហរណ៍ដល់យើង) អំពីសារៈសំខាន់គ្រឹមត្រូវពិតប្រាកដនៃស្ថានភាពទាំងនេះ ។ uti possidetis នៃហេតុការណ៍ពិត ដែលសំដៅចម្លងទាំងឯងនឹងផ្តល់នូវព្រំដែន នៅលើស្ថានភាពនៃហេតុការណ៍ពិត ដែលកើតមាននៅពេលបានទទួលឯករាជ្យ ប៉ុន្តែវាទុកដូចជាប្រភេទនៃការអព្យាក្រឹតមួយដោយប្រយោល ដើម្បីដណ្តើមយកទីតាំង នៃកម្ពុជានៅពេលចេញដំណើរជាពិសេសនៅពេលដែលព្រំដែន និងការតាំងការ អភិបាលនៃសម័យអាណានិគម មានលក្ខណៈមួយមិនប្រាកដប្រជា ដែលករណីនេះ កើតមានជាញឹកញាប់នោះ ។

ភាពទន់ខ្សោយទាំងនេះ បានកាត់បន្ថយជាអាទិ៍នូវផលប្រយោជន៍ដែលនឹងត្រូវបាន រក្សាទុកជាគោលការណ៍សម្រាប់ឥណ្ឌូប៊ិន ។

ប៉ុន្តែចំពោះកត្តាអវិជ្ជមានទីមួយនេះ ត្រូវបានបន្ថែមដោយកត្តាទី២ នៅលើ គម្រោងនៃច្បាប់ គឺថា uti possidetis មិនមែនជាគោលការណ៍ដែលជាម្ចាស់ទូទៅ របស់ច្បាប់អន្តរជាតិនោះឡើយ ។ ចំពោះស្ថានភាពនេះវាពុំមានតម្លៃគតិយុត្តជា វិជ្ជមាននោះឡើយ ។ នៅក្នុងពេលបច្ចុប្បន្ននេះ វាហាក់ដូចជាមានប្រៀបនៅអាហ្វ្រិក ចាប់តាំងពីមានសន្និសីទនៅទីក្រុង Addis-Abbeba (cf. ការសែត Le Monde Diplo-matique ថ្ងៃទី៣ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៩៦៣ របស់អ្នកនិពន្ធ A.Blanchet : នៅទីក្រុង Addis-Abbeba គឺអាហ្វ្រិកដែលបានសម្តែងចេញនូវមនោសញ្ចេតនា និងសំអាងលើ ហេតុការណ៍និយម ដែលបានឲ្យសច្ចាប័ណ្ណលើសន្និសីទនៃទីក្រុងប៊ែរឡាំង -Berlin) បញ្ហានេះបណ្តាលឲ្យ មានការទទួលយកដោយសេរីរបស់បណ្តារដ្ឋនៅអាហ្វ្រិកនូវការយល់ព្រមដ៏ជាក់លាក់មួយ។ បញ្ហានេះវាគ្រាន់តែជាតម្លៃមួយដែលនៅមានកម្រិត នៅឡើយនិងមិនអាចរារាំងបាន នូវការរក្សាការទាមទារទឹកដីខ្លះៗនោះបានឡើយ ។ ម្យ៉ាងទៀតការខ្ពស់ចំពោះភាព មិនអាចប៉ះពាល់បាននៃគ្របខ័ណ្ឌទឹកដីដែលកើតមកពីការធ្វើអាណានិគមបានលេចឡើង នៅទីនេះដូចជាមធ្យោបាយមួយនិងជាដំណាក់កាលមួយនៅលើផ្លូវនៃការប្រមូលផ្តុំឡើង វិញនូវរដ្ឋអាហ្វ្រិក ដែលបង្កើតបាននូវការ ទូន្មានមួយដែលគ្របដណ្តប់ទៅ O.U.A ។

ប៉ុន្តែនៅអាស៊ី ការយល់ព្រមបែបនេះមិនមានឡើយ ។ ពិតហើយគេនឹងធ្វើការ ស្រាវជ្រាវដោយឥតប្រយោជន៍នៅក្នុងជម្លោះរវាងប៊ិន និងឥណ្ឌា ។ ប៉ុន្តែគេមិនបាន រកឃើញអ្វីច្រើននៅក្នុងទំនាក់ទំនងរបស់អតីតរដ្ឋជាសមាគមទាំងឡាយនោះឡើយ គឺប្រទេសកម្ពុជាមិនដែលបញ្ឈប់នូវការតវ៉ារបស់ខ្លួនប្រឆាំងនឹងការកំណត់នៃរឿង-ណាម នូវទឹកដីអាណានិគមកូសាំងស៊ិន ដូចដែលត្រូវបានកម្រិតព្រំដែនដោយប្រទេសបារាំងនោះ។ ប្រទេសកម្ពុជាបានធ្វើការតវ៉ាជាថ្មីនៅក្នុងសន្និសីទទីក្រុង ហ្សឺណែវនិងធ្វើជាច្រើនលើក ជាបន្តមកទៀត ។

ប៉ុន្តែការបដិសេធនៃគោលការណ៍ មិនមែនជាហេតុការណ៍របស់ប្រទេសកម្ពុជា

តែមួយនោះឡើយ ។ ប្រទេសកម្ពុជាបានដកចេញនូវការទាមទារថ្មីៗនេះរបស់ ប្រទេសលាវ ដែលរៀបចំឡើងដោយព្រះអង្គម្ចាស់ស៊ូវណ្ណាកូម៉ា (Souvanna-Phouma ។ ប្រទេសកម្ពុជាបានអះអាងបញ្ជាក់យ៉ាងច្បាស់នៅក្នុងការទាមទារនូវកោះទាំងឡាយ នៅតាមឆ្នេរសមុទ្រដែលធ្វើឡើង ដោយប្រទេសវៀតណាម ។ ដូច្នេះគេអាច និយាយបានថា អតីតរដ្ឋទាំងឡាយនៅឥណ្ឌូចិន មិនចង់ឲ្យមានការជាប់ទាក់ទង ជាមួយនឹងការកម្រិតព្រំដែន ដែលធ្វើឡើងដោយមហាអំណាចអាណានិគមនោះឡើយ។ ការបដិសេធ L'uti possidetis គឺជា ចំណុចរួមតែមួយនៃដំណើររបស់ពួកគេ និងជាមូល ដ្ឋានអវិជ្ជមានតែមួយគត់នៅក្នុង លទ្ធភាពនៃការចរចា ។

កិច្ចព្រមព្រៀងនេះនៅតែអាចពន្យល់បានដោយល្អឥតខ្ចោះ ព្រោះគោលការណ៍នេះ មានលក្ខណៈសង្ខេបបន្តិចនិងចាស់បន្តិចហើយ វាមិនត្រូវនឹងសភាពការណ៍នៅឥណ្ឌូ- ចិនឡើយ ។ វាមិនអាចនាំផ្លូវអ្វីបានក្នុងការស្វែងរកដំណោះស្រាយនិងបំផុសគំនិតរក មធ្យោបាយ ដើម្បីបំបាត់នូវការលំបាកបានឡើយ ។ នៅទីនេះយើងជួបប្រទះនូវហេតុ ផលទិពារបស់យើង ដើម្បីបដិសេធនូវច្បាប់ L'uti possidetis ។

ការមិនអាចយកលំនាំតាមនូវគោលការណ៍ជាគ្រឹះនេះ នៅតំបន់របស់យើង ខ-មួយគឺបណ្តាលមកពីរចនាសម្ព័ន្ធ អាណានិគមនៅឥណ្ឌូចិន មិនបានផ្តល់នូវ សទិសភាពណាមួយពិតប្រាកដជាមួយនឹងអារមេរិកខាងត្បូងឬក៏សហព័ន្ធអាណានិគម នៅអាហ្វ្រិកស្បែកខ្មៅ នោះឡើយ ។

ព្រោះថា ឥណ្ឌូចិនត្រូវបានកសាងឡើងដោយទឹកដីដែលមានលក្ខន្តិកៈ គតិយុត្ត ខុសគ្នា ។ កម្ពុជា គឺជាប្រទេសមួយស្ថិតនៅក្រោមអាណាព្យាបាល ដូច្នេះមានកម្រិតនៃ ការរួមបញ្ចូលរបស់ខ្លួន (ម្យ៉ាងទៀតមានការជំរុញដោយតិចតួចនៅពេលគូសព្រំដែន) មិនដែលបាត់បង់នូវលក្ខណៈដាររដ្ឋ និងបានគេចចេញពីស្ថានភាពនេះនៅក្នុងវិធាន ការមួយដ៏ពិតប្រាកដពីអាជ្ញាធរចារឹក ។ អ្នកជិតខាងដ៏សំខាន់របស់ខ្លួន គឺទឹកដីកូសាំង ស៊ិន ជាទឹកដីអាណានិគម គឺជាការរួមបញ្ចូលនៃសាធារណរដ្ឋចារឹក ។

ដូចទៅវិញ នៅអាមេរិកខាងត្បូង និងនៅអាហ្វ្រិកស្បែកខ្មៅ វាមានភាពដូចគ្នា មួយនៃលក្ខន្តិកៈអាណានិគម ។

ភាពខុសគ្នាដោយគតិយុត្តនេះ វាមានផលប្រតិបត្តិ ចំពោះការគូសព្រំដែន ។ នៅពេលដែលមហាអំណាចអាណានិគមបង្កើតនូវវិទ្ធីបន្ទាត់បែងចែកទឹកដីដែល លើកទៅដល់កម្រិតមួយស្មើនឹងអាជ្ញាធររបស់ខ្លួននោះ គេអាចទទួលស្គាល់ថា វាត្រូវ បានលើកទឹកដីក្នុងដោយការកង្វល់ខាងបច្ចេកទេសដោយសុទ្ធសាធ ។ ពុំមានការ ប្រព្រឹត្តិដោយមិនស្មើភាពណាមួយដែលមិនអាចត្រូវបានលើកឡើង នៅក្នុងការ ប្រព្រឹត្តិរបស់ខ្លួន ចំពោះមណ្ឌលរដ្ឋបាលផ្សេងៗនោះឡើយ ។ ភាពមិនស្មើភាពនេះ បានខិតខំខ្លះខ្លះគោរពនូវសមត្ថភាពពិតប្រាកដមួយ ។ នៅក្នុងកិច្ចខិតខំទាំងនេះ ការរក្សា ឲ្យស្ថិតនៅដាររដ្ឋនៅពេលដែលទទួលបានឯករាជ្យហើយនោះ មិនបានលើកឡើងនូវ ការជំទាស់ដ៏សំខាន់នោះទេ ។

ដូចទៅវិញ នៅចំពោះមុខវត្តមាននៃសហព័ន្ធដែលខុសគ្នា ដូចជាករណីនៅឥណ្ឌូ- ចិននេះនិទ្ទាការធម្មជាតិ ហើយដែលការពិតបានធ្វើតាមនោះ គឺស្ថិតនៅលើការ យោគយល់អនុគ្រោះដល់ទឹកដីអាណានិគមដែលធ្វើឲ្យខូចប្រយោជន៍ដល់ ប្រទេស ដែលស្ថិតនៅក្រោមការការពារ ។ មានវិសមភាពមួយនៃការប្រព្រឹត្តិសំណាក់ មហាអំណាចជាអ្នកការពារនិងគោលការណ៍នៃការរក្សាឲ្យស្ថិតនៅដាររដ្ឋ ដែលបាន កើតឡើងចាប់ពីពេលនោះមកដោយកម្លាំងនៃវត្តមានទាំងឡាយ ដូចជាគោលការណ៍ ដឹកនាំមួយ ដើម្បីប្រឆាំងនូវភាគីមួយជាគោលការណ៍មួយដែលមិនអនុគ្រោះ ហើយ ដែលដូច្នេះបាននាំឲ្យខូចរហូតដល់មូលដ្ឋានដោយទិដ្ឋភាពវិសមភាពរបស់ខ្លួន ។

នៅក្នុង ខ- ទី២ គេត្រូវតែមើលឃើញឲ្យច្បាស់ថា អាស៊ីនៅសម័យមុនអាណា និគមបានបង្ហាញនូវកម្រិតនៃការវិវត្តន៍មួយចម្រុះចម្រើនយ៉ាងខ្លាំង ហើយដែល អង្គភាពទាំងឡាយរបស់ជាតិ ដែលបានប្រឆាំងនោះត្រូវបានបង្កើតឡើងដោយពេញ លេញ និងមានមនសិការចំពោះការឯកភាពរបស់ខ្លួន ។

ច្បាប់ទឹកដីនៃរដ្ឋទាំងឡាយបានកំណត់មិនទៀងទាត់ (cf. ការស្រាវជ្រាវរបស់ បេសកកម្ម Doudart de Lagrée) ។ ដូច្នេះរដ្ឋអំណាចអាណានិគមមិនមែននៅចំពោះ មុខនៃផែនទីនយោបាយមួយ ដោយគ្មានខ្លឹមសារនោះទេ ។ ពួកគេត្រូវប្រឈមមុខនឹង ការពិតនៃភាពដែលមានមកពីមុន ហើយនៅក្នុងវិធានការដែលអាជ្ញាធរចារឹក មិន

បានគោរពនូវគោលការណ៍នៃប្រវត្តិសាស្ត្រ និងប្រជាភិវឌ្ឍន៍ទេនោះ ការកម្រិតព្រំដែន
របស់ខ្លួន គឺជាការប្រឆាំងដោយផ្ទាល់ជាមួយនឹងច្បាប់ទាំងឡាយ ដែលរដ្ឋនានាបាន
បង្កើតឡើងដោយឥតខ្ចោះនោះ ។ ដូច្នោះ គេនឹងស្ថិតនៅចំពោះមុខនៃជម្លោះនៃច្បាប់
ហើយមិនត្រាន់តែជាការពន្យល់ដែលបំពេញដោយរំលោភនោះទេ ។ យកលំនាំតាម
គោលការណ៍ L'uti possidetis (ច្បាប់អន្តរជាតិ : រូបមន្តការទូត សម្រាប់ប្រើប្រាស់
ទាក់ទងនឹងសន្ធិសញ្ញាលើបញ្ហាកម្មសិទ្ធិទឹកដីបច្ចុប្បន្ននៃអ្នកធ្វើសង្គ្រាម) (The
principle which vests in either of the belligerents at the end of a war all
territory actually occupied and controlled by them) មិនមែនជា ការដោះ
ស្រាយប្រកបដោយគតិបណ្ឌិត ដើម្បីបំពេញចិត្តនូវអ្វីដែលមានហើយ នោះទេ
ថ្វីបើបញ្ហានេះមិនសូវពេញចិត្តក៏ដោយតែដូច្នោះទៅវិញ គឺដើម្បីយកឈ្នះការ
ប្រព្រឹត្តរបស់អាណានិគមនិង "ច្បាប់" ទាំងឡាយដែលគេអាចធ្វើឲ្យកើតឡើងនូវ
ច្បាប់របស់ជាតិពីមុន ។

នៅទីបញ្ចប់និងជាពិសេស សភាពការណ៍នៅឥណ្ឌូចិន គឺខុសគ្នានឹងសភាពការណ៍
ដែលបានផ្តល់កំណើតឲ្យ L'uti possidetis (នៅពេលចប់សង្គ្រាមអ្នកណាជាអ្នកកាន់
កាប់ទឹកដីនោះ អ្នកនោះជាកម្មសិទ្ធិបុគ្គល) ដោយលក្ខណៈមួយទៀត ដែលពន្យល់និង
បង្ហាញឲ្យឃើញថា ត្រូវជា យថាភាពនូវការទាមទារទឹកដី គឺព្រំដែនអាមេរិក ឬ
អាហ្វ្រិក (នៅក្នុងវិធានការដ៏តូចតាច) បានកំណត់ព្រំដែនទឹកដីជាញឹកញាប់ក្នុងសភាព
ទេ មិនដូចកាលថែមទាំងមិនទាន់មានគុណភាពទៀតផង ។ អំណាចផ្តាច់ការ គឺជា
ការចំបាប់ហើយក៏គ្មានផលវិបាកដោយផ្ទាល់ទៅលើដោកវាសនារបស់ បុគ្គលទាំង
ឡាយដែរ ។

នៅប្រទេសកម្ពុជា នៅឥណ្ឌូចិនមានការប្រព្រឹត្តទៅខុសគ្នា ។ ព្រំដែនអាណានិគម
បានពុះជ្រៀកនៅចំកណ្តាលតំបន់មានជីវជាតិ និងមានប្រជាជនរស់នៅច្រើន ដែល
តំបន់ទាំងនេះត្រូវបានផ្តាច់ចេញពីជាតិរបស់ពួកគេ (ពុះចំកណ្តាលនៃជាតិមួយទៅ
ជាជាតិពីរ) ពីសហគមន៍ភាសា ជាតិពន្ធុ និងសាសនា របស់ពួកគេ ព្រមទាំងភូមិ
ទាំងអស់ដែលបានឱ្យនិក្ខាលដោយខ្លាច ដោយគ្មានការងើបឡើងបះបោរ ឬក៏ធ្វើការ

តវ៉ានោះ ។ ព្រំដែននោះវាបានធ្វើឲ្យខូចខាតដោយផ្ទាល់ដល់សិទ្ធិរបស់ប្រជាជនដែល
គេបានចាត់ចែងដោយខ្លួនឯង ។ ព្រំដែននោះ វាបានធ្វើឲ្យជនជាតិភាគតិចទទួលរង
នូវការដឹះដានសង្កត់សង្កិន ។ ដូច្នោះវាមិនអាចទៅរួចទេ ក្នុងការស្វែងរកដំណោះ
ស្រាយតាមគោលការណ៍ L'uti possidetis (The principle which vests in either of
the belligerents at the end of a war all territory actually occupied and controlled
by them) នោះ ។

បើសិនជាគេចង់យោងទៅរកនយោបាយសមាហរណកម្មនៃជនជាតិភាគតិចដែលប
ន្តស្វែងរកដោយរដ្ឋខ្លះនោះ ចំពោះការខិតខំប៉ុនប៉ង ដើម្បីលុបបំបាត់ដើមកំណើតនៃ
សង្គមវប្បធម៌ និងសាសនារបស់ខ្លួន ដែលជួនកាល បើកប្រកបមានការធ្វើទុក្ខ បុក
ម្នេញនោះ គេពិតជាខឹងទទួលយល់ព្រមថា ការបដិសេធនៃព្រំដែនអាណានិគម និង
ការទាមទារទឹកដីមិនមែនជាសញ្ញានៃចក្រព័ត្រនិយម ដែលមកក្នុងផ្លូវអាក្រក់នោះទេ
ប៉ុន្តែគឺជាករណីយកិច្ចមួយដែលទប់មិនឈ្នះ ដែលនៅក្នុងនោះ គ្មានរដ្ឋណា ឬរដ្ឋាភិ-
បាលណា ដែលស្ថិតនៅក្រោមសភាពការណ៍ស្រដៀងគ្នានេះមិនចេះគេចរេះដោយ
គ្មានការធ្វើខុសចំពោះបេសកកម្មរបស់ខ្លួននោះឡើយ ។

ក្នុងទីបំផុត វាដូចជាថា ការទទួលយកដោយអសកម្មនូវព្រំដែនអាណានិគម ដោយ
អនុវត្តតាមគោលការណ៍ L'uti possidetis ត្រូវបានបំបាត់ចោល ពីព្រោះថា គោល
ការណ៍នេះ គឺស្ថិតនៅឆ្ងាយពីប្រសិទ្ធិភាពផងដែរ ដែលមានអ្នកខ្លះចង់និយាយនោះ
ពីព្រោះវាមិនមែនជាក្បួនអាជ្ញាបញ្ជានៃច្បាប់អន្តរជាតិវិជ្ជមាន ហើយដែលភាគីទាំង
អស់ពាក់ព័ន្ធក្នុងរឿងហេតុនៅទីនេះបានព្រមព្រៀង ដើម្បីបដិសេធនូវច្បាប់នេះ ហើយ
នៅទីបញ្ចប់ពីព្រោះវាមិនត្រូវយកលំនាំតាមទាំងស្រុងចំពោះបញ្ហាទាំងឡាយក្នុងការ
ដោះលែងពីអាណានិគមឥណ្ឌូចិននេះ ។

នៅក្នុងលក្ខខណ្ឌទាំងនេះ ផ្លូវនៅទំនេរសម្រាប់ធ្វើការសិក្សាប្រកបដោយគតិយុត្ត
និងមានប្រយោជន៍ចំពោះព្រំដែនកម្ពុជា-វៀតណាម និងលាវ ។

*****
***

ការពិតវាមានសារៈសំខាន់ខ្លាំងណាស់ ដើម្បីកំណត់ឲ្យបានច្បាស់លាស់អំពីច្បាប់ស្តីពីទឹកដីរបស់ប្រទេសកម្ពុជា ដើម្បីអាចប្រឈមមុខចំពោះសភាពបច្ចុប្បន្នដែលជាលទ្ធផលនៃនយោបាយអាណានិគម ។ ប៉ុន្តែនៅទីនេះគេត្រូវប៉ះទង្គិចនឹងការពិបាកមួយគឺបើសិនជាអត្ថិភាពនៃការរូបរូមជាតិកម្ពុជា នៅមុនការធ្វើអន្តរាគមន៍របស់អាណានិគមចារាំងមិនធ្វើឲ្យមានការសង្ស័យ និងបើសិនជាមានលទ្ធភាព ដើម្បីកំណត់ដោយជាក់ច្បាស់នូវទឹកដីនៃអធិបតេយ្យភាពខ្មែរនោះទេ តែប៉ុន្តែគេត្រូវតែទទួលស្គាល់ថា វាមិនមានព្រំដែននៅក្នុងន័យទំនើបនៃពាក្យនោះទេ ។

ត្រង់ចំណុចនេះ ប្រទេសចារាំងអាចសប្បាយវិភាគដោយទទួលបាននូវសេរីភាពត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់ពិតប្រាកដ ដើម្បីបង្កើតនូវខ្សែបន្ទាត់បែងចែកសមត្ថកិច្ច ហើយទើបនឹងធ្លាក់ទៅក្នុងការប្រកែកជាប្រវត្តិសាស្ត្រនិងដោយគ្មានតម្លៃ គឺការគូសព្រំដែនទាំងនេះដែលប្រតិបត្តិការដោយមហាអំណាចអាណានិគម ដែលត្រូវយកធ្វើជាការចេញដំណើរជាមូលដ្ឋាននៃការពិភាក្សា ។ គេត្រូវពិនិត្យលក្ខខណ្ឌនៃការបង្កើត និងអត្ថន័យរបស់វា ។

ការស្រាវជ្រាវនេះ បានធ្វើឲ្យលេចឡើងភ្លាមនូវសំណួរពីរបន្តបន្ទាប់ដែលបញ្ហាដល់រចនាសម្ព័ន្ធទាំងអស់នៃការងាររបស់យើង ។

តើនៅក្នុងវិធានការណាដែលប្រទេសចារាំងបានបង្កើតនូវព្រំដែនគោកក្នុងខ្សែបន្ទាត់រដ្ឋបាលដីឆាយស្រួលមួយ ដែលទុកនៅដោយគ្មានសេរីភាពនូវបញ្ហាព្រំដែននេះ?

តើនៅក្នុងវិធានការណា ដែលខ្សែបន្ទាត់បង្កើតឡើង មានលក្ខណៈជាសេចក្តីប្រកាសសុទ្ធសាធ និងបង្កើតឡើងនៅលើច្បាប់នៃភាគីទាំងឡាយ ឬក៏ផ្ទុយទៅវិញ បានលើកឡើងនូវបញ្ហានៃសុពលភាព គតិយុត្ត ស្តីពីការផ្ទេរដែលបានសម្រេចឡើងដូច្នោះ ដែលជាទូទៅត្រូវបានគេវិភាគថា ដូចជាការបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនោះ ?

*****
***

ការពិភាក្សារបបនេះ មិនអាចដឹកនាំបានតាមរបៀបជារួមសម្រាប់ព្រំដែនទូទៅនោះបានឡើយ ។ ព្រោះថា បញ្ហានេះមិនបានបណ្តាលឲ្យមានអំពើប្រកបដោយគតិយុត្ត

ឬទាំងមិនមែនជាប្រតិបត្តិការដែលមានតែមួយនោះឡើយ ។ បញ្ហានេះវាបានសម្រេចធ្វើឡើងនៅក្នុងសម័យខុសគ្នា តាមផ្លូវគតិយុត្តទាំងឡាយដែលប្រែប្រួលនិងនៅក្នុងលក្ខខណ្ឌនៃហេតុការណ៍ពិសេស នៅតាមសម័យនីមួយៗ និងនៅតាមវិស័យព្រំដែននីមួយៗ ។ ប៉ុន្តែកត្តាទាំងអស់នេះងាយទទួលប្រតិបត្តិទៅលើចម្លើយទាំងឡាយដែលឆ្លើយតបនឹងសំណួរទូទៅរបស់យើង ។ ដូច្នោះការប្រែប្រួលនេះតម្រូវឲ្យមានការសិក្សាដោយមានការវិភាគតាមផ្នែកមួយទៅផ្នែកមួយទៀតនៃព្រំដែន ។

ប៉ុន្តែការបែងចែកជាផ្នែកនេះ មិនបានលើកឡើងនូវបញ្ហាដ៏ធ្ងន់ធ្ងរនៃវិធីនោះ ឡើយ ព្រោះថា ការលើកឡើងដដែលៗនូវគោលការណ៍មួយចំនួននៃហេតុការណ៍រួមមុខជាដំបូងនាំយើងទៅរកស្ថានភាពដដែលៗនៃការអះអាងហេតុផលគួរឲ្យចុះច្រានដែលបានរីកចម្រើនរួចហើយនោះ ។ ប៉ុន្តែម្យ៉ាងទៀត គេត្រូវតែគូសបញ្ជាក់ដោយការបង្ហាញដោយថា គ្រឹមនូវលក្ខណៈនៃការធ្វើឲ្យច្របូចចៃដន្យដាច់ជាប្រចាំដែលប្រទេសកម្ពុជាបានទទួលរង ។

ព្រមជាមួយគ្នានេះដែរ យើងត្រូវបាននាំឆ្ពោះទៅរកការប្រើប្រាស់នូវវិធីនៃការដាក់តាំងបង្ហាញចំពោះសេចក្តីគោរពរួម និងការគោរពរដ្ឋឯទៀត ដោយមានលក្ខណៈប្លែកៗគ្នាយ៉ាងខ្លាំង ។ ចំពោះផ្នែកនីមួយៗ ដែលបានសិក្សាយើងត្រូវគូសបញ្ជាក់ពីខាងដើមអំពីវិសាលភាពនៃច្បាប់របស់ប្រទេសកម្ពុជា ក្នុងការដកចេញនូវព្រំដែន តែងតែត្រូវបានរៀបចំ ។

ចាប់ពីគោលការណ៍ជាមូលដ្ឋាននេះ យើងបានសិក្សានូវលក្ខណៈគតិយុត្តនិងសម្ភារៈនៃការរៀបចំព្រំដែន ជូនកាលដោយមានការភ្ជាប់យ៉ាងជិតស្និទ្ធទៅនឹងការពិភាក្សាទៅលើលក្ខណៈជាគតិយុត្ត និងតម្លៃនៃព្រំដែន ជូនកាលនៅពេលដែលរឿងនេះមានលក្ខណៈស្មុគស្មាញពិសេស ដោយបំបែកចេញនូវរឿងនៃការអះអាងហេតុផលគតិយុត្ត ។

នៅក្នុងករណីចុងក្រោយទាំងនេះ យើងបានប្រកាន់យកនូវក្បួនដែលរំលឹកឡើងវិញដោយឆាប់រហ័ស ការអះអាងហេតុផលគតិយុត្តដែលបានរីកចម្រើនរួចហើយ និងងាយរកឃើញនូវការអនុវត្តនៅក្នុងផ្នែករដ្ឋឯទៀតតាមការផ្លាស់កន្លែងដោយងាយស្រួលហើយផ្ទុយទៅវិញ ដើម្បីបង្ហាញដូច្នោះចំពោះការពិចារណាទាំងអស់របស់យើង ទៅ

រកការដាក់ឱ្យមានតម្លៃនូវទង្វើករណីជាក់លាក់ថ្មីដែលទាក់ទងទៅនឹងផ្នែកផ្សេងៗទៀត ហើយដែលនាំមកនូវការពង្រឹងចំពោះអ្នកដែលបានទទួលរួចហើយ ។

វិធីនេះតម្រូវឱ្យចាប់យកនៅក្នុងការសន្និដ្ឋានដ៏ទូលាយ នូវការពិចារណាទាំងអស់ និងការដាក់ឱ្យមានរបៀបរៀបរយនៅជុំវិញ ការអះអាងបញ្ជាក់ជាទូទៅឱ្យមានកម្រិត ត្រូវបានគូសបញ្ជាក់ ។

ការសន្និដ្ឋានដោយការធ្វើសំរេចនេះ ក៏អាចឱ្យយើងកត់សម្គាល់បានផងដែរនូវ ទិដ្ឋភាពធ្លាក់គ្នាទាំងពីរ នៃនិក្ខេបបទរបស់យើង ដែលបានដឹកនាំដោយរៀនមិនផុត ទៅរកភាពចាំបាច់នៃការគូសព្រីដៃនៃថ្មី ឬមួយដោយមកពីគ្មានព្រីដៃនៃគោកនៅឡើយ ឬមួយក៏ដោយសារព្រីដៃនៃបច្ចុប្បន្នធ្លាក់ទៅក្រោមអំណាចនៃការទាមទារនូវការដោះ លែងពីអាណានិគម ។

ការងាររបស់យើង គឺជាលទ្ធផលនៃការស្រាវជ្រាវរកឯកសារដោយម៉ត់ចត់ ដែល យើងបានដឹកនាំធ្វើជាបន្តបន្ទាប់នៅទីក្រុងភ្នំពេញ និងនៅទីក្រុងប៉ារីស ។

ហេតុការណ៍មួយចំនួនដែលយើងបានបញ្ចេញឱ្យឃើញ គឺមានការស្គាល់រួចហើយ ឯហេតុការណ៍មួយចំនួនច្រើនទៀត គឺមានលក្ខណៈថ្មីប្លែកមិនដែលមាន ។

ដើម្បីកុំឱ្យមានការថយចុះ កម្លាំងដែលជាភស្តុតាងនៃការពិចារណារបស់យើង ហើយនិងដើម្បីការពារឱ្យបានល្អនូវគោលដៅវិទ្យាសាស្ត្រ នៃការស្រាវជ្រាវរបស់ យើងនោះ យើងបានផ្តល់នូវក្បួនដើម្បីរៀនរៀនរវាងឱ្យអស់លទ្ធភាព ដើម្បីសង្កត់ទៅលើ អត្ថបទទាំងឡាយ ឬសៀវភៅទាំងឡាយ ដែលកម្រមានដែលអាចផ្តើមដៃដកនូវ ចំណុចមួយចំនួនដែលធ្វើឱ្យយើងចាប់អារម្មណ៍នោះ ។ ជាការពិតបំផុត យើងមាន បំណងដើម្បីពឹងទៅលើការអះអាងអាជ្ញាធរ និងដើម្បីបិទចាំងយើងនៅពីក្រោយការ អះអាងដោយសង្ខេបដែលមិនអាចត្រួតពិនិត្យបាន ឬក៏ធ្វើឱ្យខូចទ្រង់ទ្រាយដោយក្តី កង្វល់របស់អាណានិគម ឬក៏របស់ជាតិ ។

សូមជឿថា ពុំមានសញ្ញានៃការមើលងាយចេញពីខាងយើងចំពោះការងារទាំង ឡាយដែលជាញឹកញាប់មានលក្ខណៈល្អប្រសើរ និងពុំមានការធ្វេសប្រហែសនៅក្នុង ការស្រាវជ្រាវនៃគន្ថនិទ្ទេស (bibliographique) ។

នៅរាល់ពេលដែលបញ្ហានេះអាចមាននោះ យើងត្រូវរលូបនៅពីក្រោយគុណកថា នៃរបាយការណ៍រដ្ឋបាល នៃលិខិត ឬសារជាផ្លូវការ ។ ដូច្នេះយើងបានសាកល្បងទុកឱ្យ អ្នកដើរតួនាទីនិយាយ ឬក៏សាក្សីនៃព្រឹត្តិការណ៍ទាំងឡាយ ដោយកម្រិតទៅតាម លទ្ធភាពដែលអាចធ្វើបាននូវការអធិប្បាយរបស់យើង ។

សេចក្តីសន្និដ្ឋានទាំងឡាយ ដែលយើងបានសម្រេចដោយមានសេរីភាពពេញ លេញគឺមានលក្ខណៈស្អាតទាំងស្រុង ។ សេចក្តីសន្និដ្ឋាននេះមិនមែនជាលេស ដើម្បី បង្កបង្កើតទស្សនៈ នៃរាជរដ្ឋាភិបាលខ្មែរ ឬក្រសួងកិច្ចការបរទេសនៃប្រទេសកម្ពុជា ឡើយ ។ ត្រង់ចំណុចនេះ យើងចង់ធ្វើឱ្យបានសម្រេចនូវស្នាដៃមួយ នៃឯកសារដែល ជួយសម្រួលដល់ការបង្កើតនូវការវិនិច្ឆ័យមួយ និងយោបល់មួយ ។

*****
***

ភាគទី I

**ព្រំដែន ខេត្ត ស្ទឹងត្រែង
(ត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេមេគង្គ)**

**ផ្នែកដែលរាប់បញ្ចូលរវាងទន្លេមេគង្គ និងប្រៃសណីយ៍ Dar - Hoyt
(១៨៩៣ - ១៩២៩)**

ព្រំដែនខ្មែរ - វៀតណាម បច្ចុប្បន្ននៅក្នុងខេត្តស្ទឹងត្រែង នៃប្រទេសកម្ពុជាបាន បណ្តោយឲ្យស្ថិតនៅក្រោមអំណាចរបស់វៀតណាម នូវព្រំដែនមួយមិនច្បាស់លាស់ ដែល បើតាមទស្សនៈប្រវត្តិសាស្ត្រ ជាតិពន្ធន និងគតិយុត្តនោះ គឺជារបស់កម្ពុជាដោយ មិនអាចប្រកែកបាន ។

ការសិក្សាមួយស្តីពីការវិវត្តន៍ នៃលក្ខន្តិកៈនយោបាយ ឬខាងរដ្ឋបាលនៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌ នៃសហព័ន្ធផ្សេងៗ ស្តីពីតំបន់ទាំងនេះ គឺជាការគ្រប់គ្រាន់ ដើម្បីធ្វើឲ្យយើងជឿបាន ។

មែនហើយចម្ងាយផ្លូវដែលទៅដល់ទឹកដីជាតិខ្មែរ គឺមានលក្ខណៈស្មុគស្មាញ ដោយ សារវាមានសភាពបត់បែនជាច្រើន ។ ការទៅដល់ទាំងនេះ ក៏មានលក្ខណៈទូលាយ និង ប្រែប្រួលផងដែរ : យើងនឹងចូលរួមពិនិត្យមើលជាបន្តបន្ទាប់នូវការលុបបំបាត់ការ គ្របសង្កត់របស់សៀម នៅវិទ្យាស្ថាននៃអធិបតេយ្យភាពអាណានិគមបារាំង ការភ្ជាប់ ទៅប្រទេសលាវ បន្ទាប់មកគឺការផ្ទេរជាផ្នែក។ ចំពោះព្រះមហាក្សត្រដ៏ពិតប្រាកដតែ មួយគត់របស់ប្រទេសកម្ពុជា ។

ម្យ៉ាងទៀតការប្រែត្រឡប់នេះ មានការបង្កាត់បង្រួនជាច្រើនចំពោះខ្លួនឯង ។ ការ នេះវាបានបង្ហាញថា ការប្រែប្រួលនៃព្រំដែន គឺគ្រាន់តែជាល្បែងនៃការគិតគូររបស់ ពួកអាណានិគម ដែលពួកគេមិនអាចឈ្នះបាននូវការពិតជាក់ច្បាស់ដែលនាំមកដោយ ប្រវត្តិសាស្ត្រនោះ... នោះគឺការពិតនៃអធិបតេយ្យភាពកម្ពុជា ដែលគេរកបានមកវិញ នៅពេលចាប់ផ្តើមការទាមទារដែលធ្វើឡើង ចំពោះប្រទេសសៀម នៅក្នុងនាមនៃ ប្រទេសកម្ពុជានៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៣ និងការមកដល់នៅក្នុងការរៀបចំឡើងវិញ តែជា អភ័ព្វមានលក្ខណៈជាផ្នែក។ អំពីច្បាប់នៃប្រទេសកម្ពុជានៅក្នុងឆ្នាំ ១៩០៤ ។

**ការលុបបំបាត់ការគ្របសង្កត់ពីប្រទេសសៀម
សន្ធិសញ្ញាចុះថ្ងៃទី ៣ ខែតុលា ឆ្នាំ ១៨៩៣**

អនុសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៩៣ ពុំមានសកម្មភាពដោយផ្ទាល់ចំពោះព្រំដែនកម្ពុជានៅ ត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេមេគង្គនោះទេ ។ កិច្ចព្រមព្រៀងជាអន្តរជាតិនេះ មានអនុភាព គ្រាន់តែ ដើម្បីកត់សម្គាល់នូវការបោះបង់ចោលរបស់សៀមនូវអធិបតេយ្យភាព ដោយពិតដែលសៀមបានអនុវត្តនៅលើទឹកដី ទាំងនៅប្រទេសលាវ អណ្តាមឬកម្ពុជា ដែលស្ថិតនៅលើត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេមេគង្គ និង ដែលរួមមានតំបន់នានានៅក្នុង ខេត្តស្ទឹងត្រែងរបស់កម្ពុជា ។

ការផ្តួចផ្តើមដើមឡើងវិញនូវបណ្តាខេត្តទាំងនេះត្រូវបានធ្វើឡើងនៅឯប្រទេសបារាំង ។ ប៉ុន្តែប្រទេសនេះនៅក្នុងកំឡុងពេលនៃការចរចាគឺបានធ្វើឡើងនៅក្នុងនាមនៃប្រទេស អណ្តាម និង ប្រទេសកម្ពុជា ។ គឺនៅលើមូលដ្ឋាននៃច្បាប់របស់ប្រទេសទាំងនេះហើយ ដែលបារាំងបានធ្វើការទាមទារ និងទទួលបាននូវការប្រគល់មកវិញនូវទឹកដីទាំងនេះ ។ បើសិនជាសន្ធិសញ្ញា ឆ្នាំ ១៨៩៣ គឺជាសន្ធិសញ្ញាបរទេសដែលបានគូសវាសព្រំដែន ខាងក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃទឹកដីទាំងអស់ដែលបានផ្តួចផ្តើមវិញនោះក៏ដោយ ប៉ុន្តែវាបានរួម បញ្ចូលនូវការត្រឡប់មកវិញនូវទឹកដីដែលបានបោះបង់ចោលទៅឲ្យគ្រូដើមរបស់ ពួកគេរៀងៗខ្លួន ។ នោះហើយគឺជាកាតព្វកិច្ចអន្តរជាតិ ដែលត្រូវបានផ្តល់ឲ្យធ្វើជាគ្រឹះ នៃការទាមទាររបស់បារាំង ។

សន្ធិសញ្ញានេះ គឺគ្រាន់តែជាចំណុចមួយនៃការចេញដំណើរតែប៉ុណ្ណោះ ។ វាបាន ចោទឡើងនូវការបែងចែកមិនច្បាស់លាស់នូវគោលការណ៍នៃការបែងចែកទឹកដីនៅក្នុងពេល អនាគត ។ គោលការណ៍នេះមានតម្លៃជាអន្តរជាតិ វាជាកាតព្វកិច្ចសម្រាប់ប្រទេស បារាំងដែលជាភាគីនៃសន្ធិសញ្ញា ហើយគោលការណ៍នេះបានធ្វើឲ្យកើតឡើងនូវច្បាប់ សម្រាប់ជាគុណប្រយោជន៍ដល់រដ្ឋនានា ដែលឈ្មោះរបស់ប្រទេសទាំងនោះត្រូវបាន គេសម្គាល់លើវាបានចោទនូវព្រំដែននៃច្បាប់ទាំងនេះរៀងៗខ្លួន ។

ប៉ុន្តែចាប់ពីចំណុចនៃការចេញដំណើរនេះ ប្រទេសបារាំងត្រូវធ្វើឲ្យបានសម្រេច នូវវិធានការទាំងឡាយសម្រាប់អនុវត្ត ឬមួយតាមផ្លូវនៃសេចក្តីសម្រេចខាងរដ្ឋបាល

ស្របទៅតាមច្បាប់អន្តរជាតិ ឬមួយក៏តាមផ្លូវនៃការធ្វើសន្តិសញ្ញាធ្វើកិច្ចព្រមព្រៀង ជាមួយប្រទេសដែលខ្លួនការពារ (១) ។

យើងនឹងឃើញឥឡូវនេះអំពីការបែងចែកទឹកដីដែលប្រគល់ឱ្យវិញមានដំណើរការ ដោយមហាអំណាចជាអ្នកការពារយ៉ាងដូចម្តេចខ្លះ...? ។

ផ្នែកទី ៤

**ការភ្ជាប់ទៅក្នុងអាណានិគមកូស័រ៉ូន
នូវទឹកដីខ្មែរដែលបានផ្តួចផ្តើម
(ខែតុលា ១៨៩៣ ~ ខែមិថុនា ១៨៩៥)**

គឺដោយសារដំណោះស្រាយដ៏ចម្លែកនេះហើយ ដែលអគ្គទេសាភិបាល De Lanessan (Gouverneur Général de Lanessan) បានយល់ស្រប ។

១/ - ការបែងចែកដីនៃទឹកដីរដ្ឋបាល

សូមរំលឹកថា ទឹកដីដែលបានផ្តួចផ្តើមកវិញ ដែលមិនមែនជាទឹកដីកម្ពុជាទាំងអស់នោះ ត្រូវបានបែងចែកជាបី :

- ល្ងង់ប្រាបាងខាងជើងបង្កបង្កើតដោយអតីតរាជាណាចក្រល្ងង់ប្រាបាង ។
- ទន្លេមេគង្គលើដែលស្ថិតនៅចន្លោះ Kemmarat និងល្ងង់ប្រាបាង ។
- ទន្លេមេគង្គកណ្តាលលាតសន្ធឹងចាប់តាំងពីខេត្តស្ទឹងត្រែង និង ខោនហូតដល់ បាក់មុន ។

អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូ ចិន បានបង្ហាញនូវហេតុផលនៃការបែងចែកនេះនៅក្នុង លិខិតមួយច្បាប់ផ្ញើទៅដូនរដ្ឋមន្ត្រីនៃអាណានិគមចុះកាលបរិច្ឆេទថ្ងៃទី២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៨៩៣ ដែលមានសេចក្តីជាអាទិ៍ថា ៖ "ប្រឡោះដីដ៏ធំសម្បើមដែលលាតសន្ធឹង តាមបណ្តោយដងទន្លេមេគង្គ ដែលមានឈ្មោះថា ប្រទេសលាវ គឺស្ថិតនៅច្បាយបន្តិច

(១) / យើងនឹងបានឃើញក្តីជំនឿ នូវសភាពការណ៍ដែលនេះ ស្តីពីអនុសញ្ញាបារាំង - សៀម ឆ្នាំ ១៩០៤ ។ គេនឹងបានឃើញនូវការសិក្សាដោយលំអិតអំពីសន្ធិសញ្ញាទាំងឡាយ ដែលបានបង្ហាញផ្លូវប្រវត្តិសាស្ត្រនៃទំនាក់ទំនង បារាំង-សៀម ចាប់តាំងពីការបង្កើត អាណាព្យាបាលបារាំង នៅប្រទេសកម្ពុជានៅក្នុងភាគ II នៃសៀវភៅរបស់យើង ។

នៃការមានភាពជាប់ទាក់ទងគ្នា ដើម្បីអាចរួមផ្សំបានទៅជាអង្គការនយោបាយមួយ ។ មិនគ្រាន់តែស្មារតីរបស់អ្នកវិសេសនិយម (particulariste) នៃអ្នកស្រុកនៅតាម តំបន់នីមួយៗ ដែលបានប្រឆាំងប៉ុណ្ណោះទេ ប៉ុន្តែនៅមានការលំបាកខាងផ្លូវ គមនាគមន៍រវាងចំណុចផ្សេងៗដែលជាឧបសគ្គមួយចំពោះមជ្ឈការនៃអាជ្ញាធរ ។ ខ្ញុំ មិនត្រូវការបន្ថែមចំពោះការខ្វះខាតនៃធនធាន និង មិនអាចអនុញ្ញាតឱ្យអង្គការដូច គ្នានេះមានគ្រប់គ្រាន់ដោយខ្លួនឯងនោះទេ " (២) ។

ហេតុដូច្នេះវាមានមូលហេតុ ៣ ជាសំខាន់ ដែលបានញ៉ាំងឱ្យមានការបែងចែក នេះគឺភាពពិសេសនិយមរបស់ប្រជាជន ការខ្វះខាតផ្លូវគមនាគមន៍ ភាពមិនគ្រប់ គ្រាន់នៃធនធានហិរញ្ញវត្ថុ ។

រដ្ឋការនៅល្ងង់ប្រាបាង ត្រូវបានប្រគល់ការទុកចិត្តទៅឱ្យ តុងកឹង ដែលបាន ផ្គត់ផ្គង់នូវសេចក្តីត្រូវការខាងបុគ្គលិក និងសម្ភារៈរបស់ពួកគេ ។ "តាមលក្ខណៈភូមិ សាស្ត្រ គឺជាមួយ តុង កឹង នេះហើយ ដែលល្ងង់ប្រាបាងមានការទាក់ទងដោយស្រួល បំផុត (៣) ។

តំបន់ទី ២ "មេគង្គលើ" ត្រូវបានភ្ជាប់ទៅខាងអណ្តូម "គឺនៅក្នុងទឹកដីនេះហើយ ដែលមានផ្លូវគមនាគមន៍ពីរដ៏ល្អប្រសើរពីរឆ្នេរសមុទ្រទៅដល់ទន្លេមេគង្គ ។ ផ្លូវធ្វើ ដំណើរដែលស្ថិតនៅខាងត្បូងបំផុត គឺផ្លូវពីកាមឡូ (Camlo) ទៅ កឹម មារ៉ាត (Kemmarat) តាមម្លូងធីន (Muong Thin) និង សុងខោន (Song - khônc) ផ្លូវ មួយ ទៀតគឺពី វីញ (Vinh) ទៅអូថែន (Outhene) តាមណាប៉េ (Napé) កាម ម៉ុន (Cammon) កាមកាត (Kamcat) និងកៀន គីច (Kien-kiec) ផ្លូវនីមួយៗក្នុងផ្លូវ ទាំងពីរនេះបានយកមជ្ឈមណ្ឌលមួយធ្វើជាផ្នែកនៃខាងរដ្ឋបាល" (៤) ។ ប៉ុន្តែប្រវត្តិ សាស្ត្រពីមុន និង លក្ខណៈពិសេសខាងជាតិពន្ធដារដាក់ឱ្យអគ្គទេសាភិបាល ស្ថិត នៅក្នុងកាតព្វកិច្ចផ្តល់នូវលក្ខណៈមួយក្នុងការបន្តចិត្តចំពោះការភ្ជាប់នេះ ។

(២) / លិខិតរបស់អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ចុះថ្ងៃទី២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៨៩៣ ផ្ញើទៅឱ្យអនុរដ្ឋលេខាធិការ អាណានិគម សៀម (៥៧) ។

(៣) / ដូចគ្នា លិខិតខាងលើ ។

(៤) / ដូចគ្នា លិខិតខាងលើ ។

ដូច្នេះខ្ញុំបានបង្កើតផ្នែកនីមួយៗនៃផ្នែកទាំងពីរទៅជា daos ពីរ (៥) គឺ dao នៃ សុំនខាន និង dao នៃកាមម៉ុន ។ ដូច្នេះខ្ញុំក៏បានបំពេញឲ្យពួកគេតាមទស្សនៈអណ្តាម គឺលក្ខណៈនៃភាពនៅក្នុងចំណុះជាបរិវារនៃខេត្ត ក្លានប៊ិញ និងក្លានទ្រី សម្រាប់ dao ទី១ ខេត្ត ង៉េអាន និងហាទិញ សម្រាប់ dao ទី២ ។ ប៉ុន្តែការភ្ជាប់នេះមិនមានផលវិបាក ដើម្បីពង្រីករដ្ឋការអណ្តាមទៅដល់ទឹកដីលាវទាំងនេះទេ ” (៦) ។

តំបន់ទាំងពីរនេះគឺគេមិនស្គាល់ទេ នៅក្នុងប្រទេសកម្ពុជា ហើយមិនបានធ្វើឲ្យ យើងចាប់អារម្មណ៍ដោយផ្ទាល់នោះឡើយ ។

ការចង្អុលបង្ហាញខ្លះៗនេះ មិនមានគោលដៅណាផ្សេងក្រៅតែពីការផ្តល់នូវទិដ្ឋភាព រួមនៃបញ្ហាទាំងឡាយដែលបានកើតចេញពីការអនុវត្តសន្ធិសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៩៣ នោះទេ ។ ហើយក៏ដើម្បីគូសបញ្ជាក់ផងដែរនូវការរុញរារបស់បារាំង និង ភាពមិនប្រាកដប្រជា ដែលបានសារភាពពីនយោបាយអាណានិគម និងការភ្ជាប់ខាង រដ្ឋបាលនេះ ។

២ - សភាពការណ៍រដ្ឋបាលនៃទន្លេមេគង្គកណ្តាល
ក) ការភ្ជាប់ទៅដៃនៃដីកូសាំងស៊ិន

តំបន់មេគង្គកណ្តាលមានរួមបញ្ចូលទឹកដី ដែលផ្តុំឡើងវិញ ដោយប្រទេសសៀម បន្ទាប់ពីការទាមទារដែលធ្វើឡើងនៅក្នុងនាមប្រទេសកម្ពុជា ។ តំបន់នេះលាតសន្ធឹងចាប់ តាំងពីខេត្តស្ទឹងត្រែងរហូតដល់ប៉ាក់មួន និងត្រូវបានបែងចែកបន្តទៅជាពីរផ្នែកទៀតគឺ៖

- ម្យ៉ាង គឺទន្លេពិតប្រាកដជាមួយនឹងកោះទាំងឡាយដែលសំខាន់ គឺកោះខុង ។
  - ម្យ៉ាងទៀត គឺត្រើយខាងឆ្វេងជាមួយខេត្តស្ទឹងត្រែង សៀមបាំង និងអាតូរ៉េ ធ្វើជា មជ្ឈមណ្ឌលដ៏សំខាន់ ។ ទិស្នាក់ការរដ្ឋបាលស្ថិតនៅស្ទឹងត្រែង ។
- ដូចនឹងការរង់ចាំទាំងអស់ តំបន់នេះត្រូវបានភ្ជាប់ទៅឲ្យកូសាំងស៊ិន ។
ការដោះស្រាយមានលក្ខណៈសមហេតុផលដោយតិចតួច ព្រោះថា តំបន់ដែល

(៥) / មណ្ឌល រដ្ឋបាល
(៦) / លិខិតចុះថ្ងៃទី២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៨៩៣ របស់អគ្គនាយកដ្ឋានស្ថិតិ និងស្ថិតិសាស្ត្រ ដូចបានចែងខាងលើ ។ គឺយើងដែលបាន គូសបញ្ជាក់នូវឃ្លាចូលក្រោយ ពីព្រោះថា រដ្ឋការអាណានិគមជាទូទៅមានសម្បជញ្ញៈពេញលេញក៏ លក្ខណៈរដ្ឋបាល ដែលមិនរួមបញ្ចូលនូវគំនូសត្រីដៃនៃដៃលក្ខណៈអន្តរជាតិទេ ។

បានពិនិត្យនេះត្រូវបានកាត់ចេញពីដៃនៃកូសាំងស៊ិនដោយប្រទេសកម្ពុជា ។

ភាពមិនសមតាមតក្កវិជ្ជានេះ បានធ្វើឲ្យប៉ះពាល់ដល់អគ្គនាយកដ្ឋានស្ថិតិ លោក Chavassieux ដែលលោកបានសរសេរថា "គួរឲ្យច្បងបង្អួចដោយបានសង្កេត ឃើញថា ប្រទេសកម្ពុជាត្រូវបានបញ្ចូលទៅប្រទេសលាវ ដោយសារទីតាំងភូមិសាស្ត្រ របស់ខ្លួន ភាពដូចគ្នានៃជាតិសាសន៍ អតីតកាល និងប្រពៃណីរបស់ខ្លួន ប៉ុន្តែប្រវត្តិ សាស្ត្ររបស់ខ្លួនបានស្ថិតនៅ ពុំនោះទេ និងមានការខ្វែងគំនិតគ្នា ក្នុងព្រឹត្តិការណ៍ដ៏ធ្ងន់ ធ្ងរនាឆ្នាំ ១៨៩៣ ហើយយ៉ាងហោចណាស់ ក៏គេមិនដែលស្គាល់ចំពោះការកែប្រែ ទឹកដី ដែលចេញជាលទ្ធផលនេះដែរ ។ មានតែប្រទេសកម្ពុជាមួយទេ នៅក្នុង ចំណោមរដ្ឋឥណ្ឌូចិន បារាំងដែលមិនបានបន្ថយនូវព្រំដែនរបស់ខ្លួន ប៉ុន្តែជួយទៅវិញ ប្រទេសនេះមិនបានចុះបញ្ជីនៅក្នុងថវិការបស់ខ្លួននូវឥណទានថ្មីណាមួយឡើយ ។ បច្ចុប្បន្ននេះនៅកណ្តាលព្រះរាជាណាចក្ររបស់ព្រះមហាក្សត្រ ព្រះនរោត្តម គឺ ភូមិយុទ្ធសាស្ត្រជាអ្នកគ្រប់គ្រងប្រទេសទាំងឡាយ ដែលលោកទទួលបន្ទុកនៅ លើដៃនៃទន្លេមេគង្គ" (៧) ។ ទេសាភិបាលស្ថិតិ បានរកឃើញថា អង្គការដែលគ្មាន ការទាក់ទងគ្នានេះ គឺមិនសូវល្អ និងថែមទាំងគ្រោះថ្នាក់ទៀតផង ។

រដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគម ខ្លួនលោកផ្ទាល់មិនបានរកឃើញនូវសភាពការណ៍នេះដោយ គ្មានការឆ្លើងច្បងនោះឡើយ ។ លោកបានចុះនៅលើលិខិតរបស់អគ្គនាយកដ្ឋានស្ថិតិ នូវសេចក្តីសង្កេតដូចតទៅ ៖ "ប្រហែលជាដោយសារព្រះអង្គ (ព្រះមហាក្សត្រ នរោត្តម) មិនបានពិគ្រោះយោបល់ក្នុងការចាត់ចែងរឿងនេះ" ។

ដូច្នេះ តើហេតុផលអ្វីក្នុងការភ្ជាប់នេះដែលដំណើរការដោយអគ្គនាយកដ្ឋាន de Lanessan ?

គេត្រូវតែបញ្ជាក់ចេញឲ្យច្បាស់រវាងហេតុផល ដែលស៊ីជម្រៅ និងលេសនានា ។

១) ហេតុផល ស៊ីជម្រៅ

ការភ្ជាប់នៃតំបន់ទន្លេមេគង្គ មិនមែនជាលទ្ធផលនៃការដួចផ្តើមដោយចៃដន្យ

(៧) / លិខិតរបស់អគ្គនាយកដ្ឋានស្ថិតិ ចុះថ្ងៃទី២ ខែមិថុនា ឆ្នាំ ១៨៩៤ ផ្ញើទៅដល់រដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគម ឥណ្ឌូចិន D 831 ។

នោះឡើយ វាបានចារិកនៅក្នុងអាគារនិយោជន៍ដែលបានរៀបចំទុកជាមុន និងសំដៅទៅរកគោលដៅជាក់លាក់ ។

ក - នៅឆ្នាំ ១៨៨៦ ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ិន លោក Filippini បានរាយការណ៍អំពីចក្រពត្តិនិយម អាណានិគមនៅកូសាំងស៊ិនចំពោះទន្លេមេគង្គកណ្តាលដែលជាយូរក្រោយមកបានញ្ជាត់ឱ្យ de lanessan ចង់ធ្វើ " ដូចដឹងស្រាប់ហើយ ខ្ញុំគ្រាន់តែធ្វើដើម្បីចង្អុលបង្ហាញជាបន្ទាប់បន្សំនូវបញ្ហានៃប្រទេសលាវនេះ ដែលនៅក្នុងនោះ ខ្ញុំអាចផ្តល់នៅពេលក្រោយ បើសិនជាអ្នកយល់ថា មានប្រយោជន៍នូវព័ត៌មានជាក់លាក់បំផុត ដោយបង្ហាញអំពីផលប្រយោជន៍ទាំងអស់ដែលយើងត្រូវបែរទៅរកកូសាំងស៊ិននូវការធ្វើពាណិជ្ជកម្មជាមួយទេសភូមិ (Contrecés) ដ៏ធំធេងនេះ និងជាពិសេសចំពោះទេសភូមិនៃជ្រលងអាគូពើដ៏មាននេះដីវដាតិ...។

"ស្ទឹងត្រង់ត្រូវតែជាគោលដៅទីមួយរបស់យើង ។ មជ្ឈមណ្ឌលនេះស្ថិតនៅលើទន្លេធំ ត្រង់ពាមនៃទន្លេមេគង្គត្រូវបានដាក់គូរឱ្យស្ទើរ ដើម្បីអាចឱ្យសង្កេតមើលនូវអ្វីៗដែលកើតមាននៅទីខ្ពស់បំផុត ដើម្បីពង្រីកឥទ្ធិពលចារឹកទៅលើខេត្តនានា នៅទន្លេពៅនិងម្លូព្រៃនិងដើម្បីស្តារជ្រលងអាគូពើនេះដោយក្តីសង្ឃឹមដ៏ពេញលេញ... ស្ទឹងត្រង់ទទួលបាននូវសារៈសំខាន់ដ៏ធំធេង ហើយយើងត្រូវធ្វើនូវអ្វីៗទាំងអស់ ដើម្បីយើងជួបទាក់ទងកាន់តែជិតស្និទ្ធច្របមទៀតជាមួយពាណិជ្ជកម្មអង់គ្លេស ដែលនឹងបានទទួលឥទ្ធិពលធំបង្អួរនៅតាមបណ្តោយទន្លេអ៊ូ ប៊ិន...។

"សង្ខេបមកលោករដ្ឋមន្ត្រី ខ្ញុំមានរយោបល់ ចំពោះហេតុផលដែលបានលើកឡើងខាងលើដើម្បីប្រកាន់យកជាបន្ទាន់នូវវិធានការទាំងឡាយដូចតទៅនេះ គឺបញ្ជូនទៅស្ទឹងត្រង់នូវមន្ត្រីម្នាក់របស់រដ្ឋការកូសាំងស៊ិន ដើម្បីទទួលបន្ទុកនៅក្នុងលក្ខខណ្ឌទាំងឡាយដែលបានបង្ហាញនៅផ្នែកខាងដើមនៃរបាយការណ៍នេះ ដើម្បីសិក្សាអំពីធនធានទាំងឡាយរបស់ប្រទេស ដើម្បីផ្តល់ពាណិជ្ជកម្មរបស់យើងនូវព័ត៌មានទាំងអស់ដែលគេអាចត្រូវការ និងដើម្បីបញ្ជូនឥទ្ធិពលចារឹករំលូតដល់ក្នុងខេត្តទាំងឡាយរបស់លាវ..." (៨) ។

(៨) / លិខិតរបស់អគ្គទេសាភិបាលកូសាំងស៊ិន លោក Filippini ចុះថ្ងៃទី១៧ ឆ្នាំ ១៨៨៦ ធ្វើទៅក្រសួងជើងទឹក និងអាណានិគម សៀម ២៨ ។

១ - ម្យ៉ាងទៀតទស្សនៈនៃរបាយការណ៍ទាំងឡាយដោយផ្ទាល់ដែលរៀបចំឡើងដោយ**បេសកកម្ម Doudart de Lagrée ពីឆ្នាំ ១៨៦៧ ទៅ ដល់ឆ្នាំ ១៨៦៩** ដែលបានបញ្ចេញឱ្យដឹងអំពីផលប្រយោជន៍ខាងនិយោជន៍ និង សេដ្ឋកិច្ចនៃតំបន់ស្ទឹងត្រង់ ។

១ - ផលប្រយោជន៍ខាងនិយោជន៍

បេសកកម្ម Doudart de Lagrée អាចយល់ដឹងបាននៅនឹងកន្លែងក្រៅពីខេត្តបាត់ដំបងសៀមរាប ដែលបានប្រគល់ឱ្យសៀម ដោយសន្ធិសញ្ញាថ្ងៃទី ១៥ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៨៦៧ នូវទឹកដីផ្សេងៗទៀតរបស់កម្ពុជា ត្រូវបានដណ្តើមយកដោយប្រទេសសៀមដោយ "មធ្យោបាយដែលគួរឱ្យសារភាពដោយតិចតួច" ។ មានខេត្តទាំងឡាយដូចជា ធុនកាន (ចុងកាល់) សង្កា (សង្កែក) កូកាន (គោកខ័ណ្ឌ) ស្ទឹងរៃន ទន្លេពៅ និងម្លូព្រៃ ដែលរស់នៅដោយប្រជាជនកម្ពុជាទាំងស្រុង ។ ដូច្នេះប្រទេសចារឹកមានទទ្ធិករណ៍ប្រាកដប្រជាណាស់ដើម្បីទាមទារនៅក្នុងនាមប្រទេសកម្ពុជាដើម្បីផ្តួចផ្តើមឡើងវិញនូវខេត្តទាំងឡាយដែលមាននៅចន្លោះបឹងធំ និងទន្លេក្រវាត់ ។

បេសកកម្មថែមទាំងបានស្នើដើម្បីជាការដោះស្រាយនូវការប្តូរខេត្តបាត់ដំបង និងខេត្តសៀមរាបដែលកាន់កាប់ដោយប្រទេសសៀមត្រូវបានធ្វើឱ្យទៅជាស្របច្បាប់ដោយសន្ធិសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៦៩ ជាមួយនឹងខេត្តចុងកាល់ សង្កែក គោកខ័ណ្ឌ និងស្ទឹងរៃន ។ "ចំពោះខេត្តទន្លេពៅ និងម្លូព្រៃ ក៏ត្រូវបង្វិលទៅឱ្យប្រទេសកម្ពុជាវិញដែរ ពីព្រោះខេត្តទាំងនេះអាចត្រូវបានចាត់ទុកថា ជាកូនសារនៃជ្រលងទន្លេ និងការឆ្លងកាត់របស់ទឹកធ្លាក់ នៅខោន" (៩) ។

ម្យ៉ាងទៀតវាមានប្រយោជន៍សម្រាប់ប្រទេសចារឹកដើម្បីរៀបចំនៅទន្លេបាសាក់។ ព្រះរាជាណាចក្រនេះ ដែលជាផ្នែកមួយរបស់ប្រទេសកម្ពុជានោះ ស្ថិតនៅក្រោមអំណាចចាមជាបន្តបន្ទាប់ ហើយបន្ទាប់មកស្ថិតនៅក្រោមនឹមរបស់សៀមដែលព្រះរាជាណាចក្រនេះបានក្លាយទៅជាចំណុះគេ ។ នៅសង្កាត់នៃបេសកកម្ម Doudart de Lagrée ព្រះមហាក្សត្រនៃបាសាក់បានបើកចំហរជាច្រើនដងដល់ប្រធានបេសកកម្ម

(៩) / របាយការណ៍ស្រាវជ្រាវរុករកទន្លេមេគង្គ ថ្ងៃទី២ កុម្ភៈ ១៨៦៩ ចុះហត្ថលេខាដោយ លោក F.Garnier . Indochine C. 10 (73) ។

ដើម្បីទទួលបានអាណាព្យាបាលចារាំងដូចដែលបានធ្វើនៅក្នុងប្រទេសកម្ពុជា ដែល ប្រាថ្នាចង់បានយ៉ាងភ្លឺរក្សា "ចំពោះព្រះមហាក្សត្រនៃចាសាក់វិញ ព្រះអង្គបានគាំទ្រ ទាំងក្តីអំណត់នូវនីមររបស់ក្រុមបាណកក និងបានស្នើដោយទទួលបានចំពោះមេបញ្ជាការ de Lagrée នៅក្នុងអំឡុងពេលស្នាក់នៅរបស់គណៈកម្មការនៅចាសាក់ ដើម្បីទទួលយក អាណាព្យាបាលចារាំងនៅក្នុងលក្ខខណ្ឌដូចគ្នានឹងព្រះមហាក្សត្រកម្ពុជា ដែលទ្រង់បាន ធ្វើ"^(១០) ។

ដូច្នេះប្រទេសចារាំងបានឈានទៅដល់គោលដៅពីរ គឺផ្តុំឲ្យដូចដើមឡើងវិញ ចំពោះប្រទេសដែលខ្លួនការពារ គឺប្រទេសកម្ពុជា នូវទឹកដីទាំងឡាយ ដែលខ្លួនបានដក ហូតដោយការមើលងាយទៅលើច្បាប់ទាំងអស់ ហើយបានទៅតាំងនៅត្រើយខាងស្តាំ នៃទន្លេមេគង្គកណ្តាលដើម្បីទប់ទល់គ្នាបានជាមួយនឹងឥទ្ធិពលរបស់សៀម ។

នោះហើយគឺជាសុបិនរបស់ Doudart de Lagrée និងមេបញ្ជាការរងរបស់លោក គឺលោក F.Garnier ជាសុបិនដែលគ្មានអ្នកណាម្នាក់មានសំណាងដើម្បីធ្វើឲ្យបាន សម្រេចនោះឡើយ ។ ហើយដែលនឹងត្រូវបានសម្រេចចេញជារូបរាងនៅពេលយូរ ក្រោយមកទៀតក្រោយពីការស្តាប់របស់ពួកគេទៅនោះ ។

ប៉ុន្តែមួយផ្នែកនៃគុណបុគ្គលនេះបានត្រឡប់មករកពួកគេវិញ គឺពួកគេនេះ ហើយដែលបានយល់នូវគំនិតនេះ និងដែលបានចង្អុលបង្ហាញផ្លូវសម្រាប់គេធ្វើតាម។ "ការសម្រេចបាននូវការផ្សំផ្គុំនេះ ច្បាស់ជាមានលក្ខណៈលំបាកខ្លាំង ដើម្បីធ្វើឲ្យ ក្រុងបាណកកយល់ព្រម ហើយនឹងធ្វើភាពជាម្ចាស់របស់ចារាំងនៅឥណ្ឌូចិននូវភាពផ្តុំ គ្នាបំផុត និងណែនាំបំផុតដែលលាតសន្ធឹងរហូតដល់មាត់តាមនៃទន្លេអូបុន នៅលើ ទន្លេធំ ហើយដូច្នេះនឹងបានធានាដល់យើងនូវច្រកលំហដ៏សំខាន់នៃខ្ពង់រាបដ៏មានជីវ ជាតិនៅកូរ៉ាត ^(១១) ។

ការប្រគល់ឲ្យវិញនូវត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេមេគង្គដោយប្រទេសសៀម ត្រូវបាន ផ្តល់ឲ្យចារាំងនូវលទ្ធភាព ដើម្បីអនុវត្តសកម្មភាពរបស់ខ្លួននៅត្រើយខាងស្តាំ ។

២ - ផលប្រយោជន៍ខាងសេដ្ឋកិច្ច

(១០) / ដូចគ្នា របាយការណ៍ខាងលើ ។
(១១) / របាយការណ៍រុករកទន្លេមេគង្គ ដែលបានរៀបរាប់ខាងលើ ។

បេសកកម្មរបស់លោក Doudart de Lagrée បានប្រាប់លក្ខណៈអំពីផល ប្រយោជន៍សម្រាប់កូសាំងស៊ីនឡាងកៅរកទីក្រុងសាយហ្គុន ដើម្បីធ្វើពាណិជ្ជកម្មនៅ តំបន់នេះ ។ ជាជាងដឹកតាមផ្លូវធម្មជាតិតាមបឹង និងទន្លេមេគង្គនោះ ផលិតផលទាំង ឡាយត្រូវបានដឹកតាមផ្លូវគោកដីវែង និងពិបាកបំផុត ដើម្បីទៅកាន់ទីក្រុងបាណកក ។ ទីក្រុងកូរ៉ាត គឺជាទីផ្សារមួយដ៏រុងរឿង ។

ដូច្នេះគេត្រូវប្រឆាំងនឹងការប្រជែងគ្នាមួយ ប៉ុន្តែវាមានលក្ខណៈទៀងត្រង់ និង ស្មោះត្រង់ចំពោះការធ្វើពាណិជ្ជកម្មតាមផ្លូវទឹកនេះ" ^(១២) ។

បេសកកម្មនេះបានបង្ហាញថា តំបន់នេះជាតំបន់មួយដ៏មានប្រយោជន៍បំផុត គេបានរាប់រៀបនូវផលិតផលទាំងឡាយ គឺ "ចំពោះការផលិតដីធំធេងរបស់ខ្លួន អំពីស្រូវនោះនៅមានបន្ថែមផលិតផលពិសេសដ៏មានតម្លៃជាច្រើនថែមទៀត ដូចជាគ្រឿង ក្នុង ឈើសំណង់ គ្រឿងទេស" ។ នៅក្នុងខេត្តទន្លេរពៅមានស្រទាប់ លោហធាតុក្នុងដី ថ្មមាំប នៅលើត្រើយទន្លេប្រកបដោយសោភ័ណភាពដ៏ល្អក្រៃលែង និងមានលក្ខណៈផ្សេងៗគ្នា ហើយនិងរ៉ែដែក ។ កោះកុង និង កោះជិតខាងដទៃទៀត បានផលិតស្រូវអំបោះ សំឡឹកប្បាស ថ្នាំជក់នៅក្នុងបំណងប្រើសម្បើម ។ នៅ ចាសាក់ គេបានជួបប្រទះនូវធនធានលោហស្សាហកម្មដ៏សំខាន់ ។ "នៅតាមជើងភ្នំ ដែលទីតាំងខេត្តបានតាំងនៅនោះ គេឃើញមានរ៉ែស្ពាន់" ^(១៣) ។

ចំណែកត្រើយខាងឆ្វេងវិញ មិនសូវជាមានប៉ុន្មានទេ ។ ស្ទឹងត្រែងមានសភាព សម្បូរណ៍ដោយផលិតផលព្រៃឈើ ។ នៅអាកតូរពើ មានរ៉ែ សំណាប៉ាហាំង មានរ៉ែ សំណ " ហើយប្រហែលជាមានប្រាក់ផង" អាកតូរពើនៅមានផលិតបានរ៉ែមាសថែម ទៀត ដែលគេបានរែងលាងចេញពីខ្សាច់នៅក្នុងទន្លេ ។

ដោយសារតែជួបការលំបាកយ៉ាងខ្លាំងក្នុងការធ្វើដំណើរតាមផ្លូវទឹកនៅតំបន់ ដោយសារទឹកធ្លាក់នៅខណៈនោះបេសកកម្មនេះថែមទាំងបានស្នើឲ្យកសាងផ្លូវថ្នល់ មួយតភ្ជាប់ពីព្រៃគរទៅអាកតូរពើ ដោយឆ្លងកាត់តាមតែនិញ ។ "ចំពោះខេត្តនៅ ត្រើយខាងឆ្វេង គឺស្ទឹងត្រែង សៀងបាំង និង អាកតូរពើ មានផ្លូវទេមួយត្រូវបាន

(១២) / របាយការណ៍ដែលបានរៀបរាប់ពីមុន ។
(១៣) / របាយការណ៍នៃបេសកកម្មដូចគ្នានេះចុះថ្ងៃទី១ ខែតុលា ឆ្នាំ១៨៦៣ Indochine C-10 (79) ។

បង្កើតឡើងនៅចន្លោះតែនិញ និងស្ថានមួយនៅក្នុងចំណោមស្ថានទាំង៣នោះ ខ្ញុំជឿថា ស្ទឹងត្រែងនឹងទទួលបានសប្បាយរីករាយ ហើយនឹងបញ្ឈប់នៅក្នុងពេលឆាប់ៗនេះនូវ ការទាក់ទងខាងពាណិជ្ជកម្មរបស់ពួកគេជាមួយបាណក ។ ផ្លូវនេះមិនសូវជាថ្លៃទេ ដើម្បីគូសនៅក្នុងតំបន់មួយដែលមានលក្ខណៈរាបស្មើដាច់ខាតនេះ ហើយនឹងមាន ផលប្រយោជន៍ច្រើនជាងផ្លូវទឹកដែលមានបង្កើនចម្ងាយពិតប្រាកដយ៉ាងច្រើននៅ ចន្លោះអាតតូរី និងព្រៃនគរ (១៤) ។

ក - ផ្លូវថ្នល់ព្រៃនគរ ស្ទឹងត្រែងនេះ ដែលឆ្លងកាត់តាមតែនិញដែលបង្កើតដោយ បេសកកម្ម Doudart de Lagrée នៅឆ្នាំ ១៨៦៨ និងត្រូវបានធ្វើឲ្យសម្រេចដោយ អគ្គទេសាភិបាល Doudart នៅឆ្នាំ ១៨៩៣ ។

ប៉ុន្តែដូចជីវស្រាប់ហើយ របាយការណ៍បេសកកម្មរបស់លោក Doudart de Lagrée មិនបានរួមបញ្ចូលទាល់តែសោះអំពីការចាំបាច់នៃការភ្ជាប់ទៅជាមួយផែនដីកូសាំង ស៊ុន ជាដាងជាមួយទឹកដីរបស់ព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជាដែលត្រូវបានការពារនោះទេ ។

បើសិនជាអាជ្ញាធរបារាំងនៅកូសាំងស៊ុនចង់បានរបៀបនេះ ក៏ព្រោះតែពួកគេត្រូវ បានលើកទឹកចិត្តដោយមនោសញ្ចេតនានៃការអភិបាលរបស់ចក្រពត្តិនិយមដែលគេ បានជួបជាញឹកញាប់នៅក្នុងការអភិបាលជាទូទៅ និងជាពិសេសនៅឥណ្ឌូចិន ដែល មាននៅអែបនយោបាយរបស់រដ្ឋាភិបាលជាទូទៅនូវនយោបាយរបស់អ្នកបដិបក្សនៅ តាមតំបន់ដោយពិតប្រាកដ (ដែលម្យ៉ាងទៀតជូនកាលគ្រាន់តែបញ្ចេញឲ្យដឹងអំពីការ ប្រជែងគ្នាខាងទឹកដី ឬប្រជារាស្ត្រនៅក្រោមការត្រួតត្រាដែលផលប្រយោជន៍និង ចំណង់ទាំងឡាយត្រូវបានយកធ្វើជាបេសកកម្មដោយពួកអ្នកត្រួតត្រា) ។

អគ្គទេសាភិបាល de Lanessan គឺពិតជាបានដើរតាមចន្លោះរបស់កូសាំងស៊ុន ពីព្រោះលោកចូលចិត្តបង្កើតអធិបតេយ្យភាពអាណានិគមរបស់បារាំងដោយផ្ទាល់ នៅ លើខេត្តទាំងនេះ " ដែលពីមុនជាខេត្តរបស់ខ្មែរនោះ " (១៥) ។ គឺស្ទឹងត្រែង សៀង ចាំង អាតតូរី ដែលភាពសម្បូរខាងផលប្រយោជន៍សម្រាប់អភិវឌ្ឍន៍ពាណិជ្ជកម្មនៃ

(១៤) / របាយការណ៍ ថ្ងៃទី២ ខែកុម្ភៈ ១៨៦៩ ដែលបានរៀបរាប់ខាងលើ ។
(១៥) / របាយការណ៍ ថ្ងៃទី២ ខែកុម្ភៈ ១៨៦៩ ដែលបានរៀបរាប់ខាងលើ ។

ក្រុងព្រៃនគរ និង កូសាំងស៊ុន ត្រូវបានគូសបញ្ជាក់ដោយពួកអ្នករុករក ។ ដូច្នេះលោក យល់ថា ត្រូវទុកឲ្យអាជ្ញាធរអាណានិគមនូវសេរីភាពធ្វើសកម្មភាពខាងសេដ្ឋកិច្ច និង នយោបាយឲ្យបានខ្លាំងបំផុត ។

មានតែសភាពការណ៍ដែលកើតជាលទ្ធផលនេះទេ គឺមានសភាពជួយនិងភ្នំរាំង ភ្នាក់យ៉ាងខ្លាំង ហើយបញ្ហានេះគ្រាន់តែបានឃើញម្តង លោករដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគមខ្លួន ឯង បានសម្តែងចេញដោយភ្ញាក់ផ្អើល និងថែមទាំងមិនសប្បាយចិត្តទៀតផង (១៦) ។ ដូច្នេះគេធ្វើការអំពាវនាវជាផ្លូវការទៅរកហេតុផលមួយទៀត គឺការបដិសេធន៍របស់ ព្រះមហាក្សត្រនរោត្តម ។

ក - លេស : ការបដិសេធរបស់ព្រះមហាក្សត្រ នរោត្តម

សារទូរលេខមួយច្បាប់ពីអគ្គទេសាភិបាល ចុះថ្ងៃទី១២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៨៩៣ (១៧) បាន ជម្រាបដល់រដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគមថា : "លោក Pavic និងខ្ញុំបានព្រមព្រៀងគ្នាទាំង ស្រុងទៅលើការរៀបចំប្រទេសលាវ នៅក្នុងលក្ខខណ្ឌដូចតទៅនេះ : ...

តំបន់ខាងក្រោមទី៣ ដែលត្រូវបានបដិសេធដោយដាក់លាក់ ដោយព្រះមហាក្សត្រ និងមន្ត្រីជាន់ខ្ពស់របស់បារាំងនៅកម្ពុជានោះ ត្រូវបានភ្ជាប់ទៅកូសាំងស៊ុន" ។

បន្ទាប់ពីនៅក្នុងលិខិតពីរចុះថ្ងៃទី ២៨ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៨៩៤ (១៨) និងថ្ងៃទី ៨ ខែ មិថុនា ១៨៩៤ (១៩) ព្រះមហាក្សត្របានបញ្ជាក់ចំណុចនេះ ដើម្បីនាំយកនូវការយល់ ព្រមរបស់រដ្ឋមន្ត្រីដែលមានការលាក់លៀម (២០) ។

ក- ការពន្យល់ជាផ្លូវការចំពោះការបដិសេធរបស់ព្រះមហាក្សត្រ ទេសាភិបាល បានផ្តល់នូវការពន្យល់ជាសំខាន់អំពីការបដិសេធរបស់ព្រះមហាក្សត្រដូចតទៅនេះ :

- ការអាក់អន់ព្រះទ័យដែលព្រះមហាក្សត្រអង្គនេះបានទទួលរងនោះ គឺការមិន បានមកវិញនូវខេត្តបាត់ដំបង និងខេត្តសៀមរាប តាមសន្ធិសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៩៣ ។
- ការលាក់លៀមនៅចំពោះមុខ ការទទួលបន្ទុកបញ្ហាហិរញ្ញវត្ថុ ដែលបានបណ្តាល

(១៦) / ចំណាត់ការលើលិខិត របស់អគ្គទេសាភិបាល ចុះថ្ងៃទី២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៨៩៣ ។
(១៧) / សៀម ៥៧ ។
(១៨) / ឥណ្ឌូចិន D 831 ។
(១៩) / ដូចគ្នា ។
(២០) / Cf.Supra ចំណាត់ការលើលិខិត ចុះថ្ងៃទី៨ ខែមិថុនា ។

ឲ្យមានការគ្រប់គ្រងតំបន់ទាំងឡាយដែលត្រូវបានថ្វាយដល់ព្រះអង្គនោះ ។

ទេសាភិបាលបានសរសេរដូច្នោះថា ៖ "នៅពេលឃើញដំបូងនូវការអនុប្បវាទរបស់ប្រទេសកម្ពុជា នៅក្នុងការជ្រៀតជ្រែករបស់យើងនៅប្រទេសលាវ និងនៅក្នុងការកំណត់ឲ្យនូវទឹកដីនានា ហាក់ដូចជាមិនមែនធម្មតា ។ នៅក្នុងការទាមទាររបស់យើងចំពោះសៀម យើងមិនគ្រាន់តែផ្អែកលើមូលដ្ឋាននៃច្បាប់នៃអាណាចក្រខ្មែរបានស្ថិតនៅជាប់ដោយផ្នែកពីរឿងនេះទាំងស្រុង និងដោយស្ម័គ្រចិត្ត ។ ម្យ៉ាងទៀតវាមានលក្ខណៈងាយស្រួលដើម្បីពន្យល់អំពីហេតុផលទាំងឡាយដែលបានដក្រែងមហាក្សត្រនរោត្តម ឲ្យបដិសេធនូវការចូលរួមទាំងអស់របស់ព្រះអង្គនៅក្នុងកិច្ចចុងក្រោយ ។ ព្រះមហាក្សត្រអង្គនេះ ទ្រង់បានយល់ព្រមនៅលើចំណុចនេះ ជាមួយប្រជារាស្ត្រទាំងមូលរបស់ព្រះអង្គ ដែលនៅក្នុងនោះមនោសញ្ចេតនាជាតិបានកើតមានដោយពិតប្រាកដ និងតែងតែបានបញ្ជូនអង្គុលនូវក្តីសង្ឃឹមថាខេត្តអង្គរ និងបាត់ដំបង នឹងត្រូវបានប្រគល់ថ្វាយព្រះអង្គវិញ ឬក៏ចំពោះកំហុសរបស់ខ្លួន ហើយនិងនៅក្នុងការរង់ចាំនូវការផ្តើមឡើងវិញ ដែលជាការចង់បានដ៏ខ្លាំងក្លានូវខេត្តទន្លេរាប និងម្លូព្រៃ ដែលស្ថិតនៅត្រើយខាងស្តាំនៃទន្លេមេគង្គ ហើយនិងប្រឆាំងនូវការកាន់កាប់នោះ ព្រះអង្គតែងតែធ្វើការតវ៉ាជាទិច ។ ដោយយល់ថា ការពេញចិត្តណាមួយត្រូវបានផ្តល់ចំពោះតែសេចក្តីប្រាថ្នាចង់បានរបស់ព្រះអង្គ និងថាការប្រមូលផ្តុំទៅជាកូនមីខ្មែរនូវទឹកដីខ្លះដែលព្រះអង្គលែងតោងទាមទាំងស្រុងនោះ វាមានផលវិបាកតែនៅក្នុងការបញ្ចូលបញ្ហាហិរញ្ញវត្ថុរបស់ព្រះរាជាណាចក្រតែប៉ុណ្ណោះ ដោយពុំមានការបំពេញព្រះទ័យអាស្មិមានណាមួយនោះឡើយ ដែលព្រះអង្គបានរៀនរាល់ទាំងស្រុងហើយនោះ ។ ការសម្រេចព្រះទ័យរបស់ព្រះអង្គ គឺប្រកបដោយគិតបណ្ឌិត ហើយយើងនឹងមិនបន្ទោសព្រះអង្គឡើយ ប៉ុន្តែវាបានអនុញ្ញាតឲ្យយើង ដើម្បីពិនិត្យមើលបញ្ហានៅក្រោមទស្សនៈមួយផ្សេងទៀត ។ វាហាក់ដូចជាចម្លែកណាស់ដែលកូសាំងស៊ិនបានគ្រប់គ្រងនូវចម្ងាយដ៏ហួសកំណត់នូវតំបន់ទាំងឡាយដែលរហូតមកដល់ពេលនេះ ពុំមានទំនាក់ទំនងដោយផ្ទាល់ណាមួយជាមួយអ្នកស្រុករបស់តំបន់ទាំងនេះ ហើយអារ្យធម៌ក៏មានការខុសគ្នាទាំងស្រុង ពីលើទឹកដីកម្ពុជា ដែលផ្លូវថ្នល់គមនាគមន៍ ទោះផ្លូវទឹកក្តី ផ្លូវ

គោកក្តី ជាមួយដីដែលមានថ្មីត្រូវបង្ខំចិត្តឲ្យឆ្លងកាត់ទីនោះ" (២១) ។

ការពិតបញ្ហាទាំងអស់នេះ ហាក់ដូចជាមិនសូវឲ្យជឿ ហើយគេត្រូវតែសួរខ្លួនឯងអំពីការពិតនៃព្រះរាជបដិសេធ និងអំពីអត្ថន័យពិតប្រាកដនៃការប្រព្រឹត្តនេះ ។

១ - ការពិតនៃបដិសេធរបស់ព្រះមហាក្សត្រ

គឺជាការបដិសេធជាចំខាតរបស់ព្រះមហាក្សត្រ គឺឈរនៅលើមូលដ្ឋាននៃការភ្ជាប់ទន្លេមេគង្គកណ្តាលទៅកូសាំងស៊ិន ដែលអគ្គទេសាភិបាលបានបញ្ជាក់នៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៣ (២២) ។ ហើយមិនចាប់សង្ឃឹមទេថា រដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគមមានការជឿជាក់ក្នុងខ្លួន និងជឿជឿជឿចំពោះការបដិសេធរបស់ព្រះមហាក្សត្រនេះ ។

ដើម្បីធ្វើឲ្យជឿបញ្ហានេះ គេគ្រាន់តែអានចំណាររបស់លោករដ្ឋមន្ត្រីនៅលើលិខិតរបស់ទេសាភិបាលចុះថ្ងៃទី ៨ ខែមិថុនា ឆ្នាំ ១៨៩៤ (២៣) ។ គេគ្រាន់តែមើលជជំដែរនូវការឃើសចិត្ត ដែលនៅក្នុងនោះ សេចក្តីសម្រេចនេះ ឬក៏សេចក្តីសម្រេចដែលប្រាថ្នាចង់បាននេះត្រូវបានទទួល គឺថា នៅលើលិខិតមួយរបស់លោកអគ្គទេសាភិបាលចុះថ្ងៃទី ២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៨៩៣ លោករដ្ឋមន្ត្រីបានថ្វាយនូវសេចក្តីសង្កេតដូចតទៅនេះ ៖ "ទោះដូចម្តេចក្តីក៏ការតស៊ូរបស់ ព្រះបាទ នរោត្តម គឺជាការតស៊ូដែលកើតមានមែនទែនគឺ ៖

១ - សេចក្តីអាក់អន់ព្រះទ័យ ដែលបណ្តាលមកពីហេតុការណ៍នេះ ដែលគេពុំបានផ្តុំឲ្យដូចដើមឡើងវិញ ថ្វាយព្រះអង្គនូវទឹកដីអង្គរ និង ខេត្តបាត់ដំបង ។

២ - ចំពោះឥទ្ធិពលរបស់លោក Verneville ដែលតែងតែបង្ហាញនូវភាពជាសត្រូវចំពោះកិច្ចចាត់ការចុងក្រោយ ហើយដែលត្រូវបានបង្ហាញដោយការប្រឆាំងនិងការចង់បានដ៏អាក្រក់របស់ខ្លួន ។ ដូច្នោះ ទោះដូចម្តេចក្តី ក៏ការតស៊ូទាំងនេះ ហាក់ដូចជាត្រឹមត្រូវដែលប្រទេសកម្ពុជាបានជួយចេញជាវិភាគទានដល់ប្រទេសដទៃទៀតនៅក្នុងសហភាពនូវសោហ៊ុយកាន់កាប់ ហើយដែលបានដាក់បង្ខំទៅលើសេចក្តីត្រូវ

(២១) / លិខិតរបស់អគ្គទេសាភិបាល កណ្តូប៊ិន ចុះថ្ងៃទី២៨ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៨៩៤ ធ្វើទៅរដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគម ។
កណ្តូប៊ិន D 831 ។
(២២) / Cf. supra
(២៣) / Cf. supra

ការមួយផ្នែកនៃការចំណាយទាំងឡាយ (២៤) ។

ប៉ុន្តែគេបានស្រាវជ្រាវរកដោយឥតប្រយោជន៍នៅខាងក្រៅនៃការបញ្ជាក់អះអាងនេះនូវស្លាកស្នាមនៃការបដិសេធន៍ដ៏ជាក់លាក់នេះ ។ តាមការពិតវាមានតែបញ្ហាអវត្តមាននៃការតវ៉ា និងការអនុបវាទនោះទេ ដែលមានការខុសគ្នានេះ ។

ម្យ៉ាងទៀតវាមានការច្របូកច្របល់បង្កើន ដើម្បីពិនិត្យមើលថា នៅឆ្នាំ ១៨៩៤ លោក Pavie ដដែលនេះ ដែលបានធ្វើជាអ្នកធានាចំពោះការភ្ជាប់ប្រជាជនកូសាំងស៊ីននៅក្នុងសារទូរលេខរបស់អគ្គទេសាភិបាលនៅឆ្នាំ ១៨៩៤ ដែលបានសរសេរទៅកាន់រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងការបរទេសដូចតទៅនេះ (២៥) ៖ គឺ " នៅក្នុងអំឡុងពេលសន្ទនាដែលខ្ញុំបានធ្វើជាមួយព្រះមហាក្សត្រកម្ពុជា និងលោក Verneville ខ្ញុំអាចយល់បានថា ព្រះមហាក្សត្រ និងលោក Verneville បានព្រមទទួលដោយស្ម័គ្រចិត្ត ព្រះទ័យ និង ចិត្ត ដើម្បីទទួលបន្ទុកចំពោះអតីតខេត្តកម្ពុជាទាំងឡាយនៅត្រើយខាងឆ្វេងនៃមេកុង ដែលការយល់ព្រមចំពោះកូសាំងស៊ីន គឺជាលទ្ធផលនៃការស្តាប់មិនបានមួយ..." ។

តើការស្តាប់មិនបាននេះឬ ដែលបានធ្វើឲ្យចាត់នូវអត្ថន័យទាំងអស់នៃការបដិសេធរបស់ព្រះមហាក្សត្រនោះ ? យើងនឹងរកបញ្ហានេះ ដោយពិនិត្យការពន្យល់ដ៏ពិតប្រាកដអំពីវិធានរបស់ព្រះមហាក្សត្រ ។

ក - ការពន្យល់អំពីព្រះរាជវិធានរបស់ព្រះមហាក្សត្រ

១ - មិនមែនជាការភ្ជាប់អតីតខេត្តកម្ពុជាទាំងឡាយ ដែលព្រះមហាក្សត្របានសម្រេចព្រះទ័យបដិសេធបញ្ហានេះដោយសភាពស្ងប់ស្ងៀមរបស់ព្រះអង្គនោះទេ ប៉ុន្តែដំណោះស្រាយមួយដែលបានប្រឌិតដោយទេសាភិបាល de Lanessan ដែលមិនព្រមទទួលយកនូវទស្សនៈជាតិ និងដោយបញ្ហាសេដ្ឋកិច្ចនោះហើយ ដែលជាការដូរទៅនឹងផលប្រយោជន៍របស់ព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា ។

អគ្គទេសាភិបាល de Lanessan បានស្នើការភ្ជាប់ទៅប្រទេសកម្ពុជាតែមួយគត់

(២៤) / ចំណារបស់រដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគមនៅលើលិខិតរបស់អគ្គទេសាភិបាលកំណត់ចំណុច ចុះថ្ងៃទី២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ១៨៩៣ ។
(២៥) / លិខិតរបស់ក្រសួងការបរទេសចុះថ្ងៃទី១៩ ខែកញ្ញា ឆ្នាំ ១៨៩៤ - សៀម ៤៩ ។

នៃផ្នែកទី ១ នៃផ្នែកទាំងពីរ ដែលរួមមានទន្លេ និងកោះទាំងឡាយ ។ ចំពោះផ្នែកទី ២ ដែលរួមមានខេត្តស្ទឹងត្រែង សៀមបាំង និងអាតត្យពើនោះ លោក de Lanessan មិនដែលបានបើកចំហការភ្ជាប់ទៅនឹងប្រទេសកម្ពុជានោះឡើយ ដូចទៅវិញ លោកបានប្រគល់ការទុកចិត្តតាំងពីដំបូងចំពោះរដ្ឋាភិបាលកូសាំងស៊ីន "ដែលនៅក្នុងនោះ ផ្លូវថ្នល់ពីធូយ៉ូម៉ូត (Thudaumot) ទៅកាន់ខេត្តក្រចេះ និងខេត្តស្ទឹងត្រែង ដែលបានស្ថាបនាស្ទើរតែបានសម្រេចរួចហើយនោះ បានភ្ជាប់យ៉ាងងាយស្រួលបំផុត (២៦) ។ ប្រាកដមែនហើយ ព្រះមហាក្សត្រមិនអាចស្ងប់ព្រះទ័យចំពោះការរួមបញ្ចូល នេះ ដែលបានទុកឲ្យប្រទេសកម្ពុជាត្រួតត្រានូវទន្លេ និង កោះទាំងឡាយដែលស្ទើរតែគ្មានមនុស្សនៅ គ្មានធនធាន ដែលនឹងនាំទៅរកការចំណាយដ៏ច្រើនសម្បើមនោះ ។ ដោយមូលហេតុអវត្តមាននៃមធ្យោបាយខាងសម្ភារៈ និងដោយហេតុថា ព្រឹទ្ធសភានៃប្រទេសកម្ពុជានៅលើត្រើយខាងស្តាំនៃទន្លេមេកុងដែលនៅក្នុងនោះ គឺស្ថិតនៅខាងក្រោមនៃកោះទាំងឡាយនោះការទទួលបន្ទុករបស់ខ្លួន បានចោទនូវបញ្ហាដ៏ធ្ងន់ធ្ងរដែលប្រទេសកម្ពុជាខ្លួនឯងមិនអាចដោះស្រាយផងនោះ ។ ជាពិសេសដើម្បីអនុវត្តនូវបេសកកម្មមួយដ៏មានប្រសិទ្ធភាពនៅលើកោះទាំងឡាយនោះ គេចាំបាច់ត្រូវតែធ្វើដំណើរតាមផ្លូវទឹក ។ ប៉ុន្តែកម្រមាននាវាដើរដោយចំហាយទឹកមានសមត្ថភាពបើកឡើងបញ្ជាសចរនូវខ្សែទឹកដ៏ខ្លាំងបង្អួរនៅក្នុងតំបន់នេះណាស់ ដែលបង្កើតបានជាឧបសគ្គដ៏សំខាន់មួយ ។

ដូច្នេះវាមិនមែនជាការភ្ជាក់ផ្អែលអ្វីឡើយ ដែលព្រះមហាក្សត្របានបំបែកចេញមិនមែនជាការភ្ជាប់ទៅវិញ ដូចដែលទេសាភិបាលបានអះអាងនោះទេ ប៉ុន្តែដំណោះស្រាយដោយផ្នែកៗនេះបានប៉ះពាល់ដល់ច្បាប់ទាំងឡាយរបស់ប្រទេសកម្ពុជា និងជំទាស់ទៅនឹងផលប្រយោជន៍ផ្ទាល់របស់កម្ពុជា ។ ចំពោះអវត្តមានរបស់ព្រះអង្គក្នុងការតវ៉ានេះ គេត្រូវតែបង្ហាញនៅក្នុងគ្របខ័ណ្ឌនៃអាកប្បកិរិយាអនុបវាទទូទៅ ដែលបានធ្វើឡើង ក្រោយឆ្នាំ ១៨៨៤ ជារបៀបនៃការតវ៉ារបស់ព្រះអង្គប្រឆាំងនឹងការរំលោភពីអាជ្ញាធរដែលជាអ្នកការពារនោះ ។

(២៦) / លិខិតថ្ងៃទី១២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៨៩៣ របស់អគ្គទេសាភិបាលធ្វើទៅដល់រដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគមដែលបានរៀបរាប់ពីលើ ។

២ - ប្រហែលជាមានមូលហេតុផ្សេងទៀតផងដែរ ដែលពន្យល់អំពីព្រះរាជកិរិយា បថនេះ ព្រះរាជអាកប្បកិរិយានេះបានទទួរដល់យើងតាមរយៈលិខិតចុះថ្ងៃទី ១៧ ខែ កុម្ភៈ ឆ្នាំ ១៩០៥ ដែលផ្ញើដោយលោកអគ្គទេសាភិបាល Beau ទៅរដ្ឋមន្ត្រីអាណា និតម ។

លោកអគ្គទេសាភិបាល បន្ទាប់ពីបានគូសបញ្ជាក់ថា លោកពុំមាន " កិច្ចព្រម ព្រៀងជាលាយលក្ខណ៍អក្សរណាមួយ " នោះ និងថាការព្រមព្រៀងគ្នានេះ " បើសិនជាវា អាចកើតឡើងវិញ " នោះ វាគ្រាន់តែបញ្ចេញឲ្យឃើញ " ដោយមាត់ទន្លេ " ការផ្តើម ទាក់ទងដែលបើសិនជាព្រះករុណា នរោត្តម មិនបានទ្រង់ព្រះលិខិតជំទាស់ដោយដាក់ លាក់នេះក៏ដោយ តែ " ព្រះមហាក្សត្រអង្គនេះមានបំណងចង់ដូចដល់ការរៀបចំ អភិបាលរបស់ប្រទេសជិតខាងនឹងបានចាត់ទុកវិធានការនេះមានសារៈសំខាន់បណ្តោះ អាសន្ន " តែប៉ុណ្ណោះ (២៧) ។

ការសន្និដ្ឋាន

អ្វីដែលមានពីមុននេះ មានលទ្ធផលដូចតទៅនេះ គឺ :

- ក / មួយផ្នែកនៃទឹកដីនៅត្រើយខាងឆ្វេងទន្លេមេគង្គដែលផ្តុំដោយប្រទេសសៀម តាមសន្ធិសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៩៣ គឺជាខេត្តរបស់ប្រទេសកម្ពុជាដែលត្រូវតែប្រគល់មកឲ្យ ប្រទេសកម្ពុជាវិញជាបន្ទាន់ ។
- ខ / ដែលចរិតលក្ខណៈរបស់កម្ពុជានៅលើទឹកដីទាំងនេះ ត្រូវបានទទួលស្គាល់ ដោយអាជ្ញាធរបារាំងខ្លួនឯង ។
- គ / ដែលព្រះមហាក្សត្រ នរោត្តម មិនដែលបានបដិសេធការភ្ជាប់ទឹកដីនេះទេ ។
- ឃ / តែថា ព្រះអង្គបានបំបែកចេញនូវដំណោះស្រាយជាករណ៍លមួយដែលដាក់ បង្ខំដោយអគ្គទេសាភិបាល de Lanessan ដែលមិនទទួលស្គាល់ច្បាប់របស់ប្រទេស។ ប៉ុន្តែបញ្ហានេះ មិនបានរួមបញ្ចូលនូវការព្រមលះបង់ណាមួយរបស់ព្រះមហាក្សត្រ នោះឡើយ ។

(២៧) / លិខិតលេខ ៣០០ ចុះថ្ងៃទី ១៧-២-១៩០៥ ឯកសារពេញលេញ ២១៦ ។

ផ្នែកទី II

ការភ្ជាប់នៃប្រទេសសៀម

នៅទីនេះ គេត្រូវតែពិភាក្សាចេញនូវដំណាក់កាលពីរខុសគ្នាដែលទាក់ទងទៅនឹងការ វិវត្តន៍នៃប្រទេសលាវខ្លួនឯង ។

១ - ពី ខែមិថុនា ឆ្នាំ ១៨៩៥ ទៅ ខែកុម្ភៈ ឆ្នាំ ១៨៩៩

ទឹកដី (dualisme) នៃលាវខាងលើ និងលាវខាងក្រោម :

ផលអាក្រក់នៃការបែងចែកប្រទេសលាវជាបីតំបន់ដែលការគ្រប់គ្រងត្រូវប្រគល់ទៅ ឲ្យប្រទេសបីនោះមិនយូរទេ វានឹងបញ្ចេញឲ្យឃើញ ។ ការរៀបចំនេះត្រូវបាន វិនិច្ឆ័យភ្លាមៗដោយអ្នកបន្តវេនពីលោកអគ្គទេសាភិបាល de Lanessan ថាមិន ធម្មតា និងមិនបានផលទៀតផង ។

ការពិតប្រទេសលាវខាងជើងដែលនៅក្រោមអំណាចតុងកឹង ត្រូវបានទំណួរដោយ ទឹកដីដ៏ធំសម្បើមដែលស្ទើរតែគ្មានមនុស្សនៅ និងគ្មានផ្លូវថ្នល់ ។ ចំណងតែមួយគត់ ដែលមានរវាងល្ងង់ប្រាបាង និង តុងកឹង គឺជាការរួមវិភាគទានរបស់ក្រុង តុងកឹងទៅ លើចំណាយទាំងឡាយរបស់ល្ងង់ប្រាបាង និងដើមកំណើតអ្នករដ្ឋការដែលចាត់ទុកឲ្យ ទៅធ្វើការនៅក្នុងប្រទេសក្រោមអាណាព្យាបាលថ្មី ។

ប្រទេសលាវកណ្តាលដែលស្ថិតនៅក្នុងចំណុះសមត្ថកិច្ចប្រទេសអណ្ណាមត្រូវបាន ទំណួរទីក្រុងវើ ដោយជួរភ្នំដ៏ខ្ពស់ៗ ។ ហើយប្រទេសអណ្ណាមខ្លួនឯងមិនមែនជាប្រទេស អ្នកមានប៉ុន្មានទេ ដើម្បីទទួលបន្ទុកការចំណាយនៅប្រទេសលាវនោះ ។

ការបែងចែកប្រទេសលាវជាបីផ្នែកនេះ ត្រូវបានផ្តុំឡើងវិញ ក្រោយពីការពិភាក្សា ចេញដោយអ្នកដែលបានបង្កើតនោះ ។ អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូបិទី បានយកអនុក្រឹត្យ ចុះថ្ងៃទី ១ ខែមិថុនា ឆ្នាំ ១៨៩៥ (២៨) ដើម្បីរៀបចំប្រទេសលាវទៅជាតំបន់ គឺប្រទេស លាវខាងលើ និងប្រទេសលាវខាងក្រោម ដោយបានប្រគល់ការដឹកនាំប្រទេសលាវ នីមួយៗទៅឲ្យមេបញ្ជាការជាន់ខ្ពស់មួយរូប ។ មេបញ្ជាការជាន់ខ្ពស់ទាំងពីររូបនេះ ទាក់ទងដោយផ្ទាល់ជាមួយអគ្គទេសាភិបាល ។ ប៉ុន្តែស្តីពីការខ្វល់ខ្វាយចំពោះនយោ

(២៨) / J.O.1 ១៨៩៥ ភាគទី២ ទំព័រ ២៧៧ ។

បាយទូទៅវិញ ការឯកភាពក្នុងការមើល និងការធ្វើសកម្មភាព គឺខានមិនបានដែល មេបញ្ជាការនៃប្រទេសលាវខាងលើ និងទទួលនូវការណែនាំចាំបាច់ពីមេបញ្ជាការ នេះ ។ ដូចដឹងស្រាប់ហើយ ទឹកដីកម្ពុជាស្ថិតនៅក្រោមចំណុចនៃមណ្ឌលខុង (Khong) ។

២ - កំណើតនៃកងឯកភាពរដ្ឋបាលលាវ

ការចែកប្រទេសលាវជាពីរតំបន់នៅតែមិនទាន់ចាំបាច់នូវការលំបាកទាំងឡាយ នៅក្នុងការគ្រប់គ្រងប្រទេសនេះ ។ ផលវិបាកដ៏សំខាន់នោះ គឺមេបញ្ជាការជាន់ខ្ពស់ ទាំងពីរនាក់ ស្ថិតនៅឆ្ងាយពីគ្នាចំនួន ១៥០០ គ.ម ពុំមានទំនាក់ទំនងរវាងគ្នានិងគ្នា ពុំមានគមនាគមន៍ដោយផ្ទាល់ តភ្ជាប់ជាមួយទឹកដីដែលលាតសន្ធឹងពីសាវណ្ណាខេត្ត ទៅរៀងថ្មី ព្រមទាំងនៅលើបណ្តាញផ្លូវទឹកកណ្តាលនៃទន្លេមេគង្គ ដែលមានប្រវែង រហូតដល់៧០០គ.ម ហើយដែលវាត្រូវបានខ្ជិលដោយជួរ (កន្លែងទឹកហូរខ្លាំងនៃទន្លេ) ដែលមិនអាចឆ្លងកាត់បាននៅក្នុងមួយភាគធំនៃឆ្នាំ(ប្រមាណ៥ខែ)ដែលធ្វើឲ្យពួកគេមិន អាចបំពេញ បេសកកម្មបានសមដូចបំណងនោះ (២៧) ។

ដើម្បីកែបំបាត់នូវសភាពការណ៍នេះលោក Paul Doumer អគ្គទេសាភិបាលបាន គិតថា លោកអាចធានាឲ្យមានសកម្មភាព និងឯកភាពឲ្យបានខ្លាំងជាងពីអតីតកាល ចំពោះសកម្មភាពរបស់ បារាំងនៅប្រទេសលាវដោយដាក់ប្រទេសនេះឲ្យស្ថិតនៅ ក្រោមការដឹកនាំរបស់ប្រធានតែមួយគត់ដែលស្នាក់នៅឯសាវណ្ណាខេត្ត ទទួលនឹងការ រក្សាទុកនូវភ្នាក់ងារទាំងឡាយនៅក្នុងចំនួនខ្ពស់គ្រប់គ្រាន់នៅលើប្រាបាងនិងនៅខុង ។ ហេតុដូច្នេះហើយតាមអនុក្រឹត្យរបស់អគ្គទេសាភិបាលចុះថ្ងៃទី១កុម្ភៈ ឆ្នាំ១៨៩៩ (៣០) បានចែងថា " ការគ្រប់គ្រងប្រទេសលាវត្រូវស្ថិតនៅក្រោមអាជ្ញាធររបស់រ៉េស៊ីដង់ ជាន់ខ្ពស់(នាយឯកាធិបតី) (Résident Supérieur) " (មាត្រាទីមួយ) ។

ការប្រើប្រាស់មេបញ្ជាការជាន់ខ្ពស់នៅប្រទេសលាវខាងលើ និងប្រទេសលាវខាង ក្រោមត្រូវបានលុបចោល (មាត្រា២) ។

(២៧) / របាយការណ៍របស់ក្រសួងអាណានិគមនៅព្រះរាជវាំង ប្រធានាធិបតីនៃសាធារណរដ្ឋបារាំង ចុះថ្ងៃទី១៩ ខែមេសា ឆ្នាំ១៨៩៩ ឯកសារអាណានិគម បញ្ជីចេញច្បាប់ និងក្រឹត្យខែមេសា - ឧសភា កំណួលលេខ ១៦៤ ។
(៣០) / J.O.I ចុះថ្ងៃទី២៣ ខែកុម្ភៈ ឆ្នាំ ១៨៩៩ ទំព័រ ១៣៣ ។

ជាមួយអនុក្រឹត្យនេះដែរត្រូវបានបញ្ជាក់ដោយក្រឹត្យរបស់លោកប្រធានាធិបតីនៃ សាធារណរដ្ឋបារាំង ចុះថ្ងៃទី ១៩ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៨៩៩ (៣១) បានធ្វើឲ្យបានសម្រេចនូវ ការរួបរួមឲ្យមានតែមួយនូវនយោបាយ និង រដ្ឋបាលនៃប្រទេសលាវ ។

ប៉ុន្តែប្រទេសលាវនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៩ មិនមានតែទឹកដីប្រទេសលាវខ្លួនប៉ុណ្ណោះ ទេ ។ ប្រទេសនេះបានបញ្ចូលផងដែរនូវទឹកដីមួយផ្នែករបស់កម្ពុជាដែលរួមមានខេត្ត ស្ទឹងត្រែង សៀងបាំង និងអាតតូពើ ដែលពីមុនជាខេត្តរបស់ខ្មែរ ។

ប៉ុន្តែយើងរំលឹកឡើងវិញម្តងទៀតថា ខេត្តទាំងនេះត្រូវបានផ្តួចផ្តើមឡើងវិញ ដោយប្រទេសសៀម បន្ទាប់ពីការទាមទារដែលបានធ្វើឡើងនៅក្នុងនាមប្រទេស កម្ពុជា ។ ការបញ្ចូលខេត្តទាំងនេះនៅក្នុងប្រទេសលាវចាប់ពីឆ្នាំ ១៨៩៩ មកដែលមិនដែល បានទទួលការសុខចិត្តយល់ព្រមពីព្រះរាជាណាចក្រខ្មែរនោះ គ្រាន់តែអាច ត្រូវបានចាត់ ទុកថា ជាវិធានការណ៍រដ្ឋបាលមួយដែលពុំមានអំណាចអ្វីដើម្បីនាំទៅដល់លក្ខន្តិកៈជាតិ នៃទឹកដីទាំងនោះឡើយ ។

ម្យ៉ាងទៀត ហេតុការណ៍ទាំងនេះ ត្រូវបានទទួលស្គាល់ជាបន្តមកទៀត នៅក្នុងអំឡុង ពេលការផ្តួចផ្តើមឡើងវិញ ដែលបានធ្វើឡើងនៅប្រទេសកម្ពុជា ។ មានតែនៅក្នុងចន្លោះ ពេលប៉ុណ្ណោះ ដែលផ្នែកមួយនៃតំបន់ទាំងនេះ ត្រូវបានបញ្ជូនទៅនៅក្រោមអំណាច របស់អាណ្តាម ។

ផ្នែកទី III

ការធ្វើឱ្យដួលរលំនៃប្រទេសកម្ពុជា

១- សេចក្តីស្នើរបស់លោក Pavie

ការផ្តួចផ្តើមឡើងវិញនូវខេត្តទាំងឡាយរបស់ប្រទេសកម្ពុជា នៅលើត្រើយខាងឆ្វេងទន្លេ មេគង្គត្រូវបានស្នើឡើងដោយលោក Auguste Pavie នៅឆ្នាំ១៨៩៤ ។ នៅក្នុងលិខិត

(៣១) / ឯកសារអាណានិគមបញ្ជីចេញច្បាប់ និងក្រឹត្យដែលបានរៀបរាប់ពីមុនគ្រាន់តែអាចត្រូវបានចាត់ទុកថា ជាវិធានការរដ្ឋបាលមួយដែលពុំមានអំណាចអ្វីដើម្បីនាំទៅដល់លក្ខន្តិកៈជាតិនៃទឹកដីទាំងនោះឡើយ ។
ម្យ៉ាងទៀតហេតុការណ៍នេះត្រូវបានទទួលស្គាល់ជាបន្តមកទៀត នៅក្នុងអំឡុងពេលការផ្តួចផ្តើមឡើងវិញដែល បានធ្វើឡើងនៅប្រទេសកម្ពុជា ។ មានតែនៅក្នុងចន្លោះពេលប៉ុណ្ណោះ ដែលផ្នែកមួយនៃតំបន់ទាំងនេះ ត្រូវ បានបញ្ជូនទៅនៅក្រោមអំណាចរបស់អាណ្តាម ។

ធ្វើទៅរដ្ឋមន្ត្រី គ្រួសារបរទេសដែលយើងបានរៀបរាប់រួចហើយ ក្រោយពីបានសន្មត់ទៅលើការស្តាប់គ្នាមិនបានចំពោះការបដិសេធន៍របស់ព្រះមហាក្សត្រ (៣៦) លោក Pavie បានលើកការស្នើ "ដោយមានការព្រមព្រៀងជាមួយលោក Chavassieux " ជននៃដំណោះស្រាយដូចតទៅនេះគឺ ៖

" ភ្ជាប់ទៅប្រទេសកម្ពុជានូវគ្រឹះខាងឆ្វេងនៃទន្លេមេគង្គ (ស្ទឹងត្រែង និង ខ្ពង) រហូតដល់កម្ពស់នៃព្រំដែនទឹកដីរបស់ប្រទេសកម្ពុជានៅគ្រឹះខាងស្តាំដែលយើងមានសិទ្ធិដើម្បីពិភាក្សាអំពីការកាន់កាប់របស់សៀម" ... (៣៧) ។

ប៉ុន្តែសេចក្តីស្នើរបស់លោក Pavie មិនត្រូវបានរក្សាទុកឡើយ ។ គេត្រូវរង់ចាំរហូតដល់ ១០ឆ្នាំ ដើម្បីគេផ្តល់នូវការយល់ព្រមនោះ ។

២ - អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ៦ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៩០៤ ស្តីពីការប្រគល់ឱ្យវិញ គឺនៅខែធ្នូ ឆ្នាំ១៩០៤ ប៉ុណ្ណោះ ដែលអគ្គទេសាភិបាលសណ្តចិនបានយល់ព្រមផ្តាច់ខេត្តស្ទឹងត្រែង ចេញពីការគ្រប់គ្រងរបស់ប្រទេសលាវ ។

សេចក្តីសម្រេចនេះត្រូវបានធ្វើឡើងដោយអគ្គទេសាភិបាល Paul Beau ដើម្បីឆ្លើយតបទៅនឹងបំណងប្រាថ្នាត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់របស់ព្រះមហាក្សត្រនៃប្រទេសកម្ពុជា ។

នេះគឺជារបាយការណ៍ដែលលោក Paul Beau បានរាយការណ៍ទៅក្នុងពេលបង្ហាញសេចក្តីសម្រេចរបស់លោក ដើម្បីសុំការយល់ព្រមពីរដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគម ៖

" នៅក្នុងពេលនៃការរៀបចំឡើងវិញនៃលើកដំបូងរបស់ពួកគេ ទឹកដីប្រទេសលាវត្រូវបានប្រមូលផ្តុំទៅជាមណ្ឌលស្វយ័តពីរ ។ លោកអគ្គទេសាភិបាល Rousseau ប្រហែលជាដើម្បីធ្វើឱ្យមូលនូវមណ្ឌលខាងត្បូងដែលទីប្រជុំជន គឺស្ថិតនៅខ្ពងនោះ ធ្វើជាត្រូវដាក់ខេត្តស្ទឹងត្រែងរបស់កម្ពុជាឱ្យនៅក្រោមអំណាចរបស់មេបញ្ជាការជាន់ខ្ពស់នៅប្រទេសលាវខាងក្រោម (អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី១ ខែមិថុនា ១៨៩៩) ។ ពុំមានកិច្ចព្រមព្រៀងជាលាយលក្ខណ៍អក្សរណាមួយបានធ្វើឡើងនៅក្នុងពេលនោះទេចំពោះបញ្ហានេះ ហើយវាបានធ្វើឱ្យយើងធ្វើថា បើសិនជាការព្រមព្រៀងគ្នា អាចត្រូវបាន

(៣៦) / Cf. supra
(៣៧) / លិខិតរបស់លោក Pavie ចុះកាលបរិច្ឆេទថ្ងៃទី១៩ កញ្ញា ១៨៩៤ នៅទីក្រុងហាណូយ ធ្វើទៅរដ្ឋមន្ត្រីគ្រួសារ ការបរទេសសៀម ៤៩ ។

បង្កើតឡើងដោយមាត់ទទេរវាំងអគ្គទេសាភិបាល និងព្រះករុណា នរោត្តមនោះ ក៏ដោយសារតែព្រះមហាក្សត្រអង្គនេះបានមានបំណងដើម្បីជួយរៀបចំការងាររដ្ឋបាលរបស់ប្រទេសជិតខាង ហើយបានចាត់ទុកវិធានការនេះថា មានសារៈសំខាន់បណ្តោះអាសន្នតែប៉ុណ្ណោះ ។ ការពិតចាប់តាំងពីសម័យនោះមកគេពុំឃើញមានការតវ៉ាជាផ្លូវការឡើយ ប៉ុន្តែរដ្ឋាភិបាល និងប្រជារាស្ត្រកម្ពុជាបានសម្តែងចេញនៅក្នុងគ្រប់កាលៈទេសៈដែលពួកគេនឹងបានឃើញប្រកបដោយក្តីសប្បាយនូវការវិលត្រឡប់នូវកាលៈទេសៈធម្មតាមកវិញនោះ ។ ម្យ៉ាងទៀតរដ្ឋការរបស់ប្រទេសលាវត្រូវបានរូបរួមឡើងវិញ ដោយក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ១៩ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៨៩៩ ហើយទីប្រជុំជនក៏បានផ្ទេរទៅនៅរៀងថ្មីវិញ វាពុំមានមូលហេតុណាមួយឡើយ ក្នុងការមិនធ្លៀតឱកាសនៅពេលដំបូងដែលគេមានដើម្បីផ្តល់នូវសេចក្តីពេញចិត្តចំពោះឆន្ទៈដែលត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់នោះឡើយ ។ ចំពោះយោបល់របស់ខ្ញុំវាជាការពិបាក ដើម្បីជ្រើសរើសនូវពេលវេលាមួយដែលអនុគ្រោះបំផុតក្នុងការផ្តួចផ្តើមឡើងវិញនូវអតីតខេត្តទាំងឡាយរបស់កម្ពុជាដែលថែបានកាន់កាប់ ។ តក្កវិជ្ជាបានបញ្ជាមិនឱ្យកាត់ដៃជើងរបស់យើងផ្ទាល់នោះទេ គឺទឹកដីដែលយើងទើបនឹងផ្តួចឡើងវិញ ដែលយើងបានខិតខំយ៉ាងខ្លាំងនោះ ។ ខ្ញុំសូមបន្ថែមថា ទឹកដីដែលបានបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនៅគ្រឹះខាងស្តាំនៃទន្លេមេគង្គ គឺស្ថិតនៅខាងជើងខេត្តស្ទឹងត្រែង ការរក្សាទុកនូវមណ្ឌលចុងក្រោយនេះ នៅក្រោមចំណុះលោកវេស៊ីដង់ជាន់ខ្ពស់នៅប្រទេសលាវ មិនគ្រាន់តែជាការមិនសមហេតុសមផលប៉ុណ្ណោះទេ ប៉ុន្តែក៏ជាការប្រព្រឹត្តខុសឆ្គងខាងភូមិសាស្ត្រផងដែរ" (៣៨) ។

ហេតុដូច្នេះហើយបានជានៅថ្ងៃទី ៦ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៩០៤ លោកអគ្គទេសាភិបាល Paul Beau បានយកអនុក្រឹត្យមួយ (ឧបសម្ព័ន្ធ១) (៣៩) ដែលនៅក្នុងលក្ខខណ្ឌនៃអនុក្រឹត្យនោះ "ត្រូវបានប្រគល់ទៅឱ្យប្រទេសកម្ពុជាវិញនូវទឹកដីខេត្តស្ទឹងត្រែង

(៣៨) / លិខិតរបស់អគ្គទេសាភិបាលចុះថ្ងៃទី១៧ ខែកុម្ភៈ ឆ្នាំ ១៩០៥ ធ្វើទៅរដ្ឋមន្ត្រី អាណានិគមសណ្តចិន A.30 (១០៩) ។
(៣៩) / J.O.I ១៩០៥ ធម្មាសម្រប ទំព័រ ១៥០០ ។

ដែលបច្ចុប្បន្ននេះស្ថិតនៅក្រោមចំណុះប្រទេសលាវ ” ។ ប៉ុន្តែគួរឱ្យស្តាយ ការផ្តុំឡើងវិញនេះ ត្រូវបានធ្វើឡើងដោយ ” ហុតយកនូវផ្នែកខាងស្តាំនៃព្រែកដែលគេហៅថា N. Thamm (ដែនទីនៃក្រុមភូមិសាស្ត្រឥណ្ឌូចិនខ្នាត ១/១.០០០.០០០ បោះពុម្ពផ្សាយខែមេសា ឆ្នាំ ១៩០៣ (មាត្រាទី ១) ។

មាត្រាទី ២ បានកំណត់ថា ” តំបន់ដែលហៅថា សៀមបាំង ដែលព្រំដែនខាងកើតនិងខាងជើងត្រូវបានគូសបង្ហាញជាពណ៌លឿងនៅលើផែនទីខ្នាត ១/៣.០០០.០០០ ដែលបានបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនៅក្នុងអនុក្រឹត្យនេះ ត្រូវបានផ្តាច់ចេញពីខេត្ត ខុង (លាវ) និងបានបញ្ចូលទៅក្នុងទឹកដីខេត្តស្ទឹងត្រែង ” ។

តើអនុក្រឹត្យនេះធ្វើឱ្យបានសម្រេចនូវការប្រគល់ខេត្តស្ទឹងត្រែងមកឱ្យប្រទេសកម្ពុជាវិញនៅក្នុងបុរណភាពរបស់ខ្លួនដែរឬទេ ? តើអ្នកធ្វើអនុក្រឹត្យនេះបានទៅដល់គោលដៅដែលខ្លួនចង់បានក្នុងការផ្តុំឡើងវិញនូវទឹកដីទាំងអស់របស់ខ្មែរដែលរដ្ឋនេះមាន និងមិនឱ្យមានកាត់ដៃជើងរបស់ខ្លួនឯងចេញ គឺទឹកដីដែលយើងទើបនឹងបានផ្តុំឡើងវិញនោះ បានឬទេ ? ”

វាហាក់ដូចជាឥតប្រយោជន៍ ដើម្បីផ្តល់នូវការចង្អុលបង្ហាញផ្សេងៗទៀតនោះ ។ មាត្រាទី ១ នៃសេចក្តីសម្រេចនេះបានបញ្ជាច្បាប់គ្រប់គ្រាន់ដែរហើយ ។ មានតែប្រគល់ឱ្យប្រទេសកម្ពុជាវិញនូវផ្នែកនៃទឹកដីខេត្តស្ទឹងត្រែងនោះទេ ដែលមិនធ្វើឱ្យប៉ះពាល់ដល់ការកាត់ដៃជើងដែលបានធ្វើឡើង ដោយអំណាចនៃអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៨៩៩ ដើម្បីបង្កើតស្ថានការដ្ឋាននៅ Darlac នោះ ។ ផ្នែកនៃទឹកដីនេះដែលបានដណ្តើមយកពីខេត្តស្ទឹងត្រែង ហើយជាផ្នែកមួយនៃទឹកដីរបស់ប្រទេសកម្ពុជានោះ មិនដែលបានប្រគល់ឱ្យប្រទេសកម្ពុជាវិញសោះឡើយ ។ យើងនឹងពិនិត្យមើលបញ្ហានេះនៅក្នុងពេលឥឡូវនេះ ។

ផ្នែកទី IV
ការភ្ជាប់នូវប្រទេសអណ្ណាម
នៃទឹកដីកម្ពុជា នៅដាវរឡាត

ការភ្ជាប់ទៅប្រទេសអណ្ណាមនូវទឹកដីកម្ពុជាមួយផ្នែក ដែលនឹងត្រូវប្រគល់មកឱ្យប្រទេសខ្មែរវិញនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៣ នោះ បានធ្វើឡើងជាពីរដំណាក់កាល ។

នៅក្នុងដំណាក់កាលទី១ ផ្នែកនៃទឹកដីដែលជាមូលហេតុនៅទីនេះ ត្រូវបានប្រមូលផ្តុំជាមួយគោលសំខាន់ៗផ្សេងៗទៀតនៃទឹកដី នៅក្នុងអង្គភាពរដ្ឋបាលស្វយ័ត គឺស្ថានការដ្ឋាននៃដាវឡាត (Darlac) ។

នៅក្នុងដំណាក់កាលទី២ Darlac ត្រូវបានកំណត់ឱ្យទៅអណ្ណាម ។

១ - ការបង្កើតស្ថានការ Darlac

នៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៩ នៅពេលដែលមេបញ្ជាការ Tournier ត្រូវបានតែងតាំងជាវេស៊ីដង់តំបន់ខ្ពស់នៅប្រទេសលាវ លោកបានស្នើថា ប្រជាជនអន្តោក្រាម (ប្រជាជនកើតក្នុងស្រុក) ទាំងអស់ក្រៅពីជនជាតិអណ្ណាម (ប្រជាជនអណ្ណាម) ដែលបានរស់នៅ ក្នុងតំបន់ដែលគ្មានការកំណត់ នៅចន្លោះប្រទេសលាវ និងប្រទេសអណ្ណាម ត្រូវដាក់ឱ្យស្ថិតនៅក្រោមអំណាចរបស់ខ្លួន ជាពិសេសគឺដើម្បីអាចឱ្យលោកចង់ទំនាក់ទំនងជាមួយពួកកុលសម្ព័ន្ធម័យ (mois) ។

ដើម្បីឆ្លើយតបចំពោះនយោបាយរបស់លោកវេស៊ីដង់តំ ជាន់ខ្ពស់ Tournier នេះតាមអនុក្រឹត្យរបស់អគ្គនាយកដ្ឋានចុះថ្ងៃទី២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៨៩៩ (៣) ” លោកបានបង្កើតមណ្ឌលរដ្ឋបាលមួយនៅប្រទេសលាវ ដោយកំណត់ឈ្មោះថា ជាស្ថានការ Darlac ហើយដែលរួមមានផ្នែកទាំងអស់នៃខេត្តស្ទឹងត្រែង ដែលមានកំណត់ព្រំដែនខាងជើងដោយខ្សែបែងចែកទឹករវាងអាងនៃទន្លេ Houé Tiamal និងទន្លេ Houé Tiaba ។ ផ្លូវទឹកទន្លេស្រែពករហូតដល់ ប៉ាក់ឡាដរ៉ាំង (Pak - Ladrang) ខ្សែបន្ទាត់បែងចែកទឹក រវាងអាង ណាមឡាដរ៉ាំង (Nam Ladrang) និងអាង ណាមលឿ (Nam Licou) ” ។ (មាត្រាទី១) ។

ប៉ុស្តិ៍រដ្ឋបាលនៅបានខុង (Bandon) ដែលបង្កើតឡើងដោយអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២១ ខែមករា ឆ្នាំ ១៨៩៩ ហើយដែលស្ថិតនៅក្រោមចំណុះស្ថានការដ្ឋានខេត្តស្ទឹងត្រែងនៅក្នុងស្ថានការថ្មី (Darlac) ដោយលុបចោលនូវ (មាត្រា២) ។

(៣៦) / J.O.I ចុះថ្ងៃទី១២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៨៩៩ ទំព័រ ៧៩៤ ។

ដូចដែលនៅក្នុងអំឡុងពេលនៃការបង្កើតរបស់ខ្លួន ស្នងការដ្ឋាន Darlac ត្រូវបានបង្កើតឡើងដោយគ្មានរូបបញ្ចូលនូវមួយផ្នែកនៃទឹកដី នៃខេត្តស្ទឹងត្រែងនោះឡើយ ។

ដូចនិងអ្នកដែលបានរង់ចាំនោះ ការរៀបចំរដ្ឋបាលថ្មីនេះ បានផ្តល់នូវលទ្ធផលដ៏អាត្រាក់ ។ មណ្ឌលនេះផ្តល់មេឃឹមណាស់ ហើយពួកកុលសម្ព័ន្ធ Moïse ដែលស្ថិតនៅឆ្ងាយពីការត្រួតត្រាបានដិតដល់នោះ បានគេចចេញពីការត្រួតត្រាទាំងអស់ ។

រដ្ឋការឥណ្ឌូចិន បានពិចារណាឡើងវិញ នូវបញ្ហានេះ ហើយបានវាយតម្លៃថា "ការចូលទៅ Darlac ត្រូវធ្វើតាមរយៈអណ្តាម ឬក៏គ្រាន់តែអាចចាប់ផ្តើមតាមផ្លូវគមនាគមន៍" (៣៧) ។

២ - ការភ្ជាប់ផ្នែករដ្ឋបាលនៅដារឡាក់ ទៅក្នុងអាណាព្យាបាលអណ្តាម : អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៩០៤

ផលវិបាកដែលឃើញបានឱ្យដឹងនេះ បានកំណត់ឱ្យអគ្គនាយកដ្ឋានចាប់យកអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២២ ខែវិច្ឆិកា ១៩០៤ (៣៨) នៅក្នុងលក្ខខណ្ឌដែល "ខេត្តដារឡាក់ត្រូវបានបំបែកចេញពីប្រទេសលាវ និងដាក់នៅក្រោមអំណាចរដ្ឋបាល និងនយោបាយរបស់រ៉េស៊ីដង់តំបន់ខ្ពស់នៅអណ្តាម" (មាត្រាទី១) ។

ហេតុដូច្នេះទឹកដីមួយត្រូវបានបំបែកចេញពីខេត្តស្ទឹងត្រែងឱ្យស្ថិតនៅក្រោមការគ្រប់គ្រងរបស់រ៉េស៊ីដង់តំបន់ខ្ពស់នៅអណ្តាម ។

ប៉ុន្តែគេត្រូវមើលឃើញឱ្យច្បាស់ថា គេមិនត្រូវធ្វើដូច្នោះទេ ហើយគេគ្រាន់តែអាចធ្វើនូវការភ្ជាប់មួយផ្នែករដ្ឋបាលដែលឆ្លើយតបចំពោះអង្គការអាណានិគម ។

ចំពោះការគ្រប់គ្រងដោយផ្ទាល់នូវដែនដីកូសាំងស៊ិន បន្ទាប់មកចំពោះរ៉េស៊ីដង់តំបន់ខ្ពស់នៅប្រទេសលាវ ត្រូវបានដាក់ជំនួសការគ្រប់គ្រងផ្ទាល់ដោយរ៉េស៊ីដង់តំបន់ខ្ពស់នៅអណ្តាម ។ ភាពត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់នៃការគ្រប់គ្រងដោយផ្ទាល់នេះ អាចត្រូវបានជំទាស់នៅក្នុងនាមអនុសញ្ញា ឆ្នាំ ១៨៩៣ ។ ប៉ុន្តែវាធ្វើបានតែដោយប្រទេសកម្ពុជាដែលមានអធិបតេយ្យតែមួយគត់នៅលើទឹកដីកម្ពុជា ដែលត្រូវបានប្រគល់ឱ្យដោយស្ងៀម ។

(៣៧) / ការសិក្សាអំពីការភ្ជាប់ Darlac ទៅក្នុងអាណាព្យាបាលរបស់អណ្តាម, ឥណ្ឌូចិន ១៩១៦ ។
(៣៨) / J.O.I ធម្មាសម្រប ១៩០៤ ទំព័រ ១៤៤៦ ។

ជាពិសេស ការភ្ជាប់ការគ្រប់គ្រងទៅអណ្តាមមិនមែនជាយកអ្នកទាញឱ្យមានមុខងារខ្លះដែលមានសមត្ថភាព នៅក្នុងអាណាព្យាបាលអណ្តាម នៅទីក្រុងវើ នោះទេ ។

នោះគឺជាការទទួលស្គាល់របស់រ៉េស៊ីដង់ នៅអណ្តាមខ្លួនឯង : គឺការភ្ជាប់នេះមិនសំដៅទៅលើ "ទស្សនៈនយោបាយនៃអធិបតេយ្យភាពនោះឡើយ" (៣៩) ។

យូរក្រោយមក នៅពេលបញ្ហានយោបាយ នៃការកំណត់អធិបតេយ្យភាពត្រូវបានគេសិក្សានោះ អំពើនេះនៅតែត្រូវបានគូសបញ្ជាក់នៅឡើយ ។ នៅក្នុងកំណត់សម្គាល់មួយចុះថ្ងៃទី២៥ ខែកុម្ភៈ ឆ្នាំ ១៩៣០ (៤០) ធ្វើទៅជូននាយកកិច្ចការនយោបាយ នាយការិយាល័យទី៣បានបង្ហាញថា អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៩០៤ ពុំមាននិយាយអ្វីអំពីការភ្ជាប់ដារឡាក់ ទៅអណ្តាមនោះឡើយ ប៉ុន្តែគ្រាន់តែបានដាក់ដារឡាក់ឱ្យស្ថិតនៅក្រោមរបបគ្រប់គ្រងដោយផ្ទាល់របស់រ៉េស៊ីដង់តំបន់ខ្ពស់នៅអណ្តាម តែប៉ុណ្ណោះ ។

៣ - ការវិវត្តន៍នៃអភិបាលកិច្ច និងនយោបាយនៅដារឡាក់ : អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី៤ ខែកក្កដា ឆ្នាំ១៩០៥ និងថ្ងៃទី២ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៩២៣

ដារឡាក់ មិនស្ថិតនៅក្នុងកំណត់ព្រំដែនទឹកដី ដែលបានដកចេញពីខេត្តស្ទឹងត្រែងនោះទេ ។ នៅឆ្នាំ ១៩០៥ អនុក្រឹត្យមួយបានធ្វើអន្តរាគមន៍រហូតដល់បន្ថែមនូវទឹកដីថ្មីទៅឱ្យខេត្តនេះ ប៉ុន្តែនៅក្នុងពេលជាមួយគ្នានេះវាបានធ្វើឱ្យលក្ខន្តិកៈនយោបាយរបស់ខ្លួនមានសភាពចម្រុះ ។

នៅដារឡាក់ពីមុន ត្រូវបានបន្ថែមជាជំនួយនូវទឹកដីនៃតំបន់លើ ។ ដូច្នេះមណ្ឌលថ្មីនេះរួមមាន "មួយភាគនៃទឹកដីខេត្តស្ទឹងត្រែង និងតំបន់ព្រៃភ្នំដែលពួកកុលសម្ព័ន្ធជនជាតិ Moïse ដែលមិនចុះចូលបានរស់នៅ ។ ខេត្តនេះមានព្រំប្រទល់ខាងជើងទល់នឹងខ្សែបន្ទាត់បែងចែកទឹកដីរវាង Houé - Tiamal និង Houé - Tiaba ផ្លូវទឹកទន្លេស្រែពករហូតដល់ Pak - Ladrang ហើយនិង Nam - Lieou ខាងកើតទល់នឹងផ្លូវភ្នំអណ្តាម ខាងលិច

(៣៩) / លិខិតរបស់រ៉េស៊ីដង់តំបន់ខ្ពស់នៅអណ្តាមចុះថ្ងៃទី២៥ ខែមេសា ១៩២៩ ធ្វើទៅអគ្គនាយកដ្ឋានឥណ្ឌូចិន ឥណ្ឌូចិន ២១១ ។
(៤០) / ឥណ្ឌូចិន ២១២ Minicolomies ។

ទល់នឹងព្រែកដាក់ដាំ (Dakdam) ខាងត្បូងទល់នឹងជួរភ្នំទាំងឡាយដែលទន្លេ Song - Ba បានចាប់ប្រកាត់” (៤១) ។

ដូច្នេះខេត្តដារឡាក់ ត្រូវបានបង្កើតឡើងនូវទឹកដីពីរបំណែកដែលស្ថិតនៅក្រោម លក្ខន្តិកៈពីរខុសគ្នា ។ នៅពេលដែលផ្នែកនៅខាងត្បូងត្រូវបានបំបែកចេញពីខេត្តស្ទឹង ត្រែងហើយដែលមានទីប្រជុំជន បានមេធាត (Banméhuot) នោះ គឺគ្រាន់តែ “ដាក់ឱ្យស្ថិតនៅក្រោមអំណាចរដ្ឋបាលនិងនយោបាយរបស់វេស៊ី ជង់ត៍ ដាន់ខ្ពស់នៅ អណ្តាម” តែប៉ុណ្ណោះ ផ្នែកខាងជើងដែលគ្របដណ្តប់តំបន់កូនទុម (Kontum) ត្រូវ បានគ្រប់គ្រងដោយអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី៤ ខែកក្កដា ឆ្នាំ១៩០៥ (៤២) នៅក្នុងលក្ខខណ្ឌ ដែល “តំបន់ព្រៃភ្នំ រួមមានទឹកដីសម្រាប់ធ្វើដំណើរ និងផ្ទៃក្រឡាដី ដែលស្ថិតនៅ បែកខ្ញែកគ្នារបស់កុលសម្ព័ន្ធ ដែលមានឈ្មោះថាSédang ,Halang , Rognac , Bahnar , Djaraï ហើយនិងក្រុម រាយរងទាំងឡាយ នៅក្នុងគ្រួសារតែមួយត្រូវបានប្រគល់ឱ្យវិញ នៅក្នុងទឹកដីអណ្តាម និង ត្រូវបានបង្កើតទៅជាខេត្តស្ទឹងត” (មាត្រាទី១) ។

នៅពេលក្រោយមកមានបទបញ្ជារៀបចំ ខេត្តដារឡាក់ ត្រូវបានបង្កើតឡើង ហើយ បានសម្រេចដល់ការបង្កើតអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៩២៣ (៤៣) ។ ទីប្រជុំជនរដ្ឋបាលដារឡាក់ត្រូវបានតាំងនៅខេត្ត Moi និង ដាក់នៅក្រោមអំណាច របស់អ្នកអភិបាលម្នាក់គឺវេស៊ីជង់ត៍ នៃប្រទេសបារាំងនៅ Banméhuot បានមេធាត ។

៤ - ការទាមទារព្រះរាជវាំងនៅវេ

ក/- និរក្ខបទរបស់ Camat

រដ្ឋាភិបាលអណ្តាម មិនបានធ្វើការតវ៉ានៅក្នុងឆ្នាំ១៨៩៩ ទេ នៅពេលដែលមាន ការបង្កើតស្នងការដ្ឋាន នៅដារឡាក់នោះ ។ ឥរិយាបថនេះ គឺគេយល់ច្បាស់លាស់ ពី ព្រោះមណ្ឌលថ្មីនេះត្រូវបានបង្កើតឡើងដោយទឹកដី ដែលមិនមែនរបស់អណ្តាម ។

ចាប់ពីឆ្នាំ១៩២៣ រដ្ឋាភិបាលអណ្តាមបានទាមទារ ប៉ុន្តែមិនមែនជាផ្លូវការ នូវអធិប- តេយ្យភាពនៅលើដារឡាក់នោះទេ និងបានទាមទារការចូលរួមគ្រប់គ្រងនៃខេត្តនេះ ។

(៤១) / ការសិក្សាអំពីបញ្ហាភ្ជាប់ដារឡាក់ ដូចបាននិយាយពីមុន ។
(៤២) / J.O.I ១៩០៥ គ្រិមាសទី ១ ទំព័រ ៩១១ ។
(៤៣) / J.O.I ១៩២៣ គ្រិមាសទី ២ ទំព័រ ១២៩៩ ។

ប៉ុន្តែទើបតែនៅក្នុងឆ្នាំ ១៩២៥ នោះទេ បានការទាមទារនេះត្រូវបានបញ្ជាក់ និង ត្រូវបានធ្វើឡើងដោយចំហរ ដោយសំឡេងរបស់លោក Comat (៤៤) ។ នៅក្នុងឱកាស នៃការ កម្រិតលក្ខន្តិកៈបុគ្គលនិងទឹកដី Moïs នោះ អាណាព្យាបាលដែលមានបំណង ដើម្បីកំណត់ជាស្ថាពរនូវមុខការនៃរដ្ឋបាលទាំងពីរ ដែលត្រូវដាក់ជូនសុំទិដ្ឋាការពី លោក Comat នូវគម្រោងបញ្ញត្តិរៀបចំទុកដាក់ជនជាតិ Moïs និងពលរដ្ឋដែលស្ថិត នៅក្នុងខេត្តនឹងត្រូវបានគ្រប់គ្រងដោយផ្ទាល់ដោយរដ្ឋការក្នុង” (៤៥) ។ Comat បានតវ៉ាយ៉ាងខ្លាំងក្លានិងបានកាំទ្រថា ជនជាតិ Moïs គឺជាមនុស្សរបស់ព្រះចៅ អធិរាជ ហើយដោយហេតុនេះ ដារឡាក់ នៅតែអាចស្ថិតនៅក្រោមរបបរបស់ព្រះ ចៅអធិរាជ ហើយដោយហេតុនេះ ដារឡាក់ នៅតែអាចស្ថិតនៅក្រោមរបបរបស់ អាណាព្យាបាល” ។ ចំពោះចំណុចនេះ ការសំអាងហេតុពុំមានភាសាសរសេរចំពោះ ជនជាតិ Moïs នឹង ឯកសារដែលមានតម្លៃមិនអាចប្រកែកបាននោះ វាជាការពិបាក ដើម្បីកំណត់វិធានការដែលនៅក្នុងនោះពួកមនុស្សដែលមិនសូវមានអារ្យធម៌ នៅតំបន់ខ្ពស់តាមប្រវត្តិសាស្ត្របានរស់នៅក្នុងចំណុះប្រទេសអណ្តាម និងបណ្តារដ្ឋ ដែលនៅជាប់ព្រំ ប្រទល់ដូចជាប្រទេសសៀម កម្ពុជា ប្រទេសលាវ ដែលមានក្សត្រិ ជាប្រមុខដឹកនាំ ឬបានបង្កើតទៅជាសហគម័ឯករាជ្យ” (៤៦) ។

ប៉ុន្តែ Comat បានកាំទ្រនិរក្ខបបទផ្សេងទៀតដែរ គឺទឹកដីនៅត្រើយខាងឆ្វេងទន្លេ មេគង្គដែលត្រូវបានទាមទារអោយប្រទេសសៀមនៅលើច្បាប់នៃអធិបតេយ្យរបស់ ប្រទេសកម្ពុជានិងប្រទេសអណ្តាម ។ Comat គិតថា អាចទាញបាននូវហេតុផលនូវ ការពិតដែលថា ទឹកដីទាំងឡាយដែលត្រូវបានផ្តុំឡើងវិញ ដោយប្រទេសសៀមនោះ ត្រូវបានទាមទារដោយប្រទេសបារាំង នៅក្នុងនាមព្រះចៅអធិរាជអណ្តាម (ព្រម ពេលជាមួយគ្នានៅក្នុងព្រះបរមនាមរបស់ព្រះមហាក្សត្រិ ប្រទេសកម្ពុជាផងដែរ ។ ប៉ុន្តែបញ្ហានេះ Comat បាននៅស្ងៀម) ។ ដោយពិត ការណែនាំទាំងឡាយរបស់លោក អនុរដ្ឋលេខាធិការអាណានិគមដែលផ្តល់ទៅឱ្យលោកអគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូ ប៊ិន នៅ

(៤៤) / គ្រិមប្រិក្សាសម្ងាត់របស់ព្រះរាជវាំង វេ ។
(៤៥) / ការសិក្សាអំពីការភ្ជាប់ដារឡាក់ ដែលបាននិយាយពីមុន ។
(៤៦) / ការសិក្សាអំពីការភ្ជាប់ ដារឡាក់ ដែលបាននិយាយពីមុន ។

មុខការចរចាចារាំង-សៀម មិនបានទុកនូវការសង្ស័យណាមួយចំពោះរឿងនេះទេ ។

"ការចរចាទាំងឡាយ និងបន្តធ្វើនៅក្នុងនាម និងដើម្បីជាផលប្រយោជន៍របស់រដ្ឋាភិបាលអណ្ណាម និងកម្ពុជា ។ ហេតុដូច្នេះវាជាប្រការដែលខានមិនបានដែលប្រមុខនៃបេសកកម្មត្រូវមានជាប់ជាមួយនូវការប្រទានអំណាចពីព្រះករុណា តាន់ ថាយ (Tan Thai) និងពីព្រះករុណាព្រះបាទនរោត្តម នៅក្នុងរបៀប ដើម្បីខ្លួនអាចរៀបចំឡើងវិញនៅក្នុងនាមរបស់ពួកគេនូវទឹកដីទាំងឡាយដែលជំទាស់និងសន្យារ៉ាប់រងនៅទូទាំងការប្រឡងប្រជែងរបស់ប្រជាជនអណ្ណាម និងប្រជាជនកម្ពុជា ។ ដោយហេតុនេះ លោកនឹងស្នើដោយគ្មានការយឺតយ៉ាវទៅទីក្រុងវ៉េ និងទីក្រុងភ្នំពេញ ដើម្បីប្រគល់ឲ្យនូវកិច្ចការដែលបានបំពេញជាលាយលក្ខណ៍អក្សរ និងពិតប្រាកដរបស់ព្រះចៅអធិរាជអណ្ណាម និងរបស់ព្រះមហាក្សត្រកម្ពុជា និងបញ្ជូននូវរឿងនេះឲ្យបានដល់ដៃលោក Pavie នៅមុនពេលលោកចេញដំណើរទៅកាន់ល្វងត្រាចាង (៤១)" ។ ប៉ុន្តែដូច្នេះហើយ បានជាយើងនឹងបានឃើញ ដោយពិនិត្យនូវនិក្ខេបបទរបស់វ៉េស៊ីដង់ត៍ដាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាម វត្តមាននៃគណៈកម្មការពីរនេះ មិនបានបង្ហាញនូវអ្វីដែលជាអធិបតេយ្យភាពរបស់អណ្ណាម នៅលើទឹកដីដែលមានបញ្ហានោះឡើយ ។

១ - ជំហររបស់វ៉េស៊ីដង់ត៍ដាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាម

ក/ - និក្ខេបបទ ស្តីពីការទទួលស្គាល់អធិបតេយ្យភាពអណ្ណាម

លោក វ៉េស៊ីដង់ ដាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាម បានឃើញនូវនិក្ខេបបទអណ្ណាមនេះមានលក្ខណៈខ្លាំងណាស់ និងបានស្នើឲ្យប្រគល់ការទាមទាររបស់ Comat គឺនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៨៩ គេបានចោទសួរនូវសំណួរអំពីការកែប្រែឥណ្ឌូចិន នូវទឹកដីដែលមានវិវាទ ដែលហេតុដូច្នេះវាបង្កើតបាននូវប្រទេសលាវ និង Hinterland អណ្ណាមនោះ ត្រូវបានទាមទារដោយរដ្ឋាភិបាលចារាំងនៅក្នុងនាមព្រះចៅអធិរាជអណ្ណាម ។

"គឺព្រោះតែនៅសម័យនោះ យើងអាចបង្កើតបាននូវការជំទាស់ចំពោះប្រទេសសៀមនូវអត្ថិភាព នៃអធិបតេយ្យមួយរបស់ព្រះរាជវាំងវ៉េ នៅលើទឹកដីភាគច្រើន

(៤៧) / លិខិតរបស់អនុរដ្ឋលេខាធិការនៃអាណានិគមធ្វើទៅលោកអគ្គទេសាភិបាលអណ្ណាម ចុះថ្ងៃទី៣១ ខែតុលា ឆ្នាំ ១៨៨៩ ដោយលើកនៅក្នុងការសិក្សាដែលបាននិយាយខាងដើម ។

របស់ប្រទេសជិតខាងនោះហើយ ដែលសន្និសញ្ញាទាំងឡាយបាននាំមកឲ្យទន្លេមេគង្គនូវខ្សែបន្ទាត់នៃព្រឹត្តិទេវីនោះ ។

"វាច្បាស់ណាស់ថា បន្ទាប់ពីបានប្រកាសនិងធ្វើបានជោគជ័យយ៉ាងល្អប្រសើរនូវការទទួលស្គាល់នៃអធិបតេយ្យភាពនៃប្រទេសអណ្ណាមអំពីព្រឹត្តិទេវីនៃអណ្ណាមរបស់ខ្លួនមកនោះ វាបានក្លាយទៅជាការពិបាក ដើម្បីបដិសេធព្រះចៅអធិរាជដដែលនេះ គឺជាសិទ្ធិមួយដែលយើងបានគាំទ្រចំពោះមុខប្រទេស" (៤៨) ។

ខ/- ការរិះគន់របស់លោកអគ្គទេសាភិបាល

តើយោបល់របស់វ៉េស៊ីដង់ដាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាមនេះ គួរយកជាការបានទេ ? ចំពោះយើង យើងសូមវាយតម្លៃថា និក្ខេបបទនេះមានតម្លៃ (៤៨សួន) សម្រាប់តែមួយភាគ នៃទឹកដីដែលបានបង្កើតខេត្តដារឡាក់ គឺថាចំណែកទឹកដីនៅភាគខាងជើង ។ ការពិតតំបន់ខាងត្បូងដែលបានផ្តាច់ចេញពីខេត្តស្ទឹងត្រែង ដើម្បីបង្កើតស្នងការដ្ឋានដារឡាក់ នៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៩ ត្រូវបានគេទាមទារដូចជាផ្នែកដទៃទៀត នៃទឹកដីកម្ពុជានៅត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេមេគង្គដែរ នៅក្នុងនាមព្រះមហាក្សត្រកម្ពុជា និងឈរនៅលើមូលដ្ឋាននៃច្បាប់របស់ប្រទេសកម្ពុជា ។ ភាពត្រឹមត្រូវនេះ ត្រូវបានបង្ហាញយ៉ាងច្បាស់ នៅក្នុងលិខិតចុះថ្ងៃទី៣១ ខែតុលា ឆ្នាំ ១៨៨៩ របស់លោកអនុរដ្ឋលេខាធិការទទួលបន្ទុកប្រទេសអាណានិគម (៤៩) ។

គ/- និក្ខេបបទនៃការទូទាត់សំណង

លោក វ៉េស៊ីដង់ ដាន់ខ្ពស់ នៅអណ្ណាម បានធ្វើអន្តរាគមន៍ទុក្ខិករណ៍មួយទៀតគឺការបញ្ចូលជាខុបសម្ព័ន្ធ នៃទឹកដីដារឡាក់ ទៅក្នុងអណ្ណាមត្រូវបានចាត់ទុកដូចជាការទូទាត់សំណងមួយទៅឲ្យប្រទេសលាវ នូវតំបន់ទាំងឡាយនៃ Tran Ninh . Hua Panh និង Sam Neua ។ ទោះបីជាទឹកដីទាំងនេះត្រូវបានទាមទារដោយរដ្ឋាភិបាលចារាំង ទុកដូចជាទឹកដីចំណុះនៃរាជាធិរាជ ហើយក៏ដោយ ក៏តំបន់ Tran Ninh, Hua Panh និង Sam Neua

(៤៨) / លិខិតរបស់វ៉េស៊ីដង់ដាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាម ២៥-៤-១៩២៩ ដែលបាននិយាយខាងដើម ។
 (៤៨សួន) / តើវាទៅតែសមស្របដែរឬទេ ដែលត្រូវធ្វើការបម្រើទុកនូវការពិតច្បាប់ទាំងឡាយរបស់អណ្ណាម នៅលើតំបន់ខ្ពស់ទាំងនេះ ដែលបានចេញទាំងស្រុងពីការធ្វើអាណានិគមរបស់អណ្ណាម ។
 (៤៩) / Cf. supra ។

ត្រូវបានបំបែកចេញពីការគ្រប់គ្រងរបស់អណ្តាមដែរ ។ ដូច្នេះវាហាក់ដូចជាថា តាមការទូទាត់សំណងនេះ យើងអាចធ្វើតម្រូវការយកកុណប្រយោជន៍របស់ព្រះមហាក្សត្រ ដើម្បីការពង្រីកឥទ្ធិពលរបស់បារាំងនៅខាងជនជាតិ Moïse នៅផ្នែកខាងត្បូង (៥០) ។

និរូបបទនៃការទូទាត់សំណងនេះ ត្រូវបានចាប់ផ្តើមទៅទៀត ដោយអគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ដែលស្ថិតនៅក្នុងក្រុមរបស់ឯកឧត្តម (សមាជិករបស់ Comat) នូវ អ្វីដែលបានព្រមព្រៀងជាមួយ រ៉េស៊ីដង់ត៍ជាន់ខ្ពស់ដែលលោកបានរៀបបម្រុង ដើម្បីទទួលយល់ព្រមថា ទឹកដីដារឡាក់ ត្រូវបានផ្តល់ទៅឲ្យព្រះរាជវាំង អណ្តាម ដើម្បីជាការសងទូទាត់ទឹកដី Sam Neua ដែលភ្ជាប់ទៅឲ្យប្រទេសលាវ (៥១) ។

ឃ/- ការឆ្លើយបដិសេធចំពោះនិរូបបទទីពីរនេះ

ប៉ុន្តែទុក្ខិករណ៍ នៃការសងទូទាត់នេះអាចទ្រាំទ្របានដែរឬទេ ? យើងគិតថាវាមិនអាចទៅរួចទេ ។ ការសងទូទាត់អាចទៅរួចបានតែនៅក្នុងករណីដែលភាគី ជាប់ពាក់ព័ន្ធជាអ្នកទទួលផលផងដែរ នៅក្នុងអំពើនេះ ជាម្ចាស់កម្មសិទ្ធិនៃបញ្ហាទាំងពីរ ដែលស្ថិតនៅក្នុងកម្មវត្ថុនៃការសងទូទាត់ ។ ភាគីមួយនោះបានទទួលបន្ទុកនូវអ្វីដែលខ្លួនបានប្រគល់ឲ្យ ។ ចំពោះករណីដែលយើងទទួលបន្ទុកនោះ គឺទឹកដី ឬពិតប្រាកដមែនទែន គឺមួយចំណែកនៃទឹកដី ដែលបានឲ្យទៅអណ្តាម ជាប្តូរនឹងទឹកដីទាំងឡាយដែលក្លាយទៅជាទឹកដីលាវ ដូចជា Sam Neua មិនមែនជារបស់ប្រទេសលាវនោះទេ ។ វាជារបស់ប្រទេសកម្ពុជា ដែលប្រទេសមិនបានទទួលអ្វីទាល់តែសោះ ជាប្តូរនូវទឹកដីដែលត្រូវបានគេដកហូតនោះឡើយ ។

ង - ការភ្ជាប់នយោបាយទៅអណ្តាម

ក/- អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី៣០ ខែមេសា ឆ្នាំ១៩២៩ (ឧបសម្ព័ន្ធ២)(ទំព័រ២៣១)

ការទាមទាររបស់អណ្តាម ដែលនៅក្នុងនោះ រ៉េស៊ីដង់ត៍ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្តាមបានព្រមព្រៀងផ្តល់ការគាំទ្ររបស់ខ្លួន បានបណ្តាលឲ្យមានការបញ្ជូនទៅដល់ទឹកខ្លែងនូវទីប្រឹក្សារបស់រដ្ឋ លោកវិធាង ដែលទទួលបន្ទុកធ្វើការអង្កេតស្តីអំពីច្បាប់ទាំងឡាយ

(៥០) / លិខិតរបស់រ៉េស៊ីដង់ត៍ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្តាម ចុះថ្ងៃទី ២៥-៤-១៩២៩ ដែលបាននិយាយខាងលើ ។
(៥១) / កំណត់ហេតុនៃសម័យប្រជុំរបស់អគ្គទេសាភិបាលជាមួយសមាជិករបស់ Comat នៅថ្ងៃទី១២ ខែមីនា ឆ្នាំ១៩២៩ ។

របស់អណ្តាមស្តីអំពីដារឡាក់ ។

សេចក្តីសន្និដ្ឋានទាំងឡាយ នៃរបាយការណ៍នេះត្រូវបានរំលឹកឡើងវិញ ដោយនាយកត្រួតពិនិត្យនៅក្នុងអំឡុងពេលពិនិត្យក្រឹត្យដែលមានទំនោរសំដៅធ្វើឲ្យបានសម្រេចនូវការបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនូវទឹកដីដារឡាក់ទៅក្នុងអណ្តាម គឺ :

ការដឹកនាំ ការត្រួតពិនិត្យ ដែលបានពិគ្រោះយោបល់ ដែលត្រូវបានគេចាត់ ទុកថាជាបញ្ហានយោបាយមួយ និងជាកាលានុវត្តភាព (កាលៈទេសៈដ៏គួរ) (opportunité) នោះបានឆ្លើយតបដោយ មិនជឿដោយត្រូវបដិសេធនូវទិដ្ឋាការរបស់ ខ្លួននោះទេ ។ ប៉ុន្តែការសន្និដ្ឋាន នេះបានហៅការយកចិត្តទុកដាក់នៃការដឹកនាំនេះ (កិច្ចការនយោបាយនៅក្រសួងនៃអាណានិគម) ថាស្ថិតនៅលើលក្ខខណ្ឌនៃរបាយការណ៍របស់គណៈកម្មការ ដែលដឹកនាំដោយក្រុមប្រឹក្សារដ្ឋ Richard នៅក្នុងឆ្នាំ ១៩២៧ ។ ឯកសារបានបង្ហាញអំពីភាពមិនប្រាកដប្រជាច្រើនច្បាប់រៀងៗខ្លួនរបស់ប្រទេសបារាំង និងអាណាចក្រអណ្តាមអំពីតំបន់ខ្ពស់នៅខាងក្នុងប្រទេស ។ ម្យ៉ាងទៀតវាច្បាស់ណាស់ថា រដ្ឋាភិបាលអណ្តាមមិនដែលអាចបង្កើតបានអាជ្ញាធររបស់ខ្លួនដែលមានប្រសិទ្ធភាពទៅលើប្រជាជន Moïse នៅដារឡាក់នោះទេ ហើយរដ្ឋាភិបាលនេះ ក៏នឹងគ្មានសមត្ថភាពផងទៅទៀត ដើម្បីធ្វើបញ្ហានេះនៅក្នុងពេល បច្ចុប្បន្ននេះដែរ (៥២) ។

ថ្វីបើការសង្កេតដ៏សមហេតុ សមផលទាំងឡាយរបស់ទីប្រឹក្សា Richard (Conseilles d'Etat Richard) ក៏ដោយ ក៏អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន លោក Pierre Pasquier បានយកអនុក្រឹត្យមួយចុះថ្ងៃទី៣០ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៩២៩ ដែលបានលុបចោលអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ២២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៩០៧ (មាត្រាទី១) និងបានប្រកាស "ប្រគល់" ឲ្យវិញនូវខេត្តដារឡាក់ នៅក្នុងទឹកដីអណ្តាម (មាត្រាទី២) (៥៣) ។ អនុក្រឹត្យនេះនឹងត្រូវផ្តល់សច្ចាប័នដោយក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី១២ ខែ មេសា ឆ្នាំ ១៩៣២ របស់ប្រធានាធិបតីសាធារណរដ្ឋបារាំង (៥៤) ។

(៥២) / ការសិក្សាអំពីការភ្ជាប់ខេត្តដារឡាក់ទៅក្នុងអាណាចក្រអណ្តាម (មាននិយាយពីខាងលើ) ។
(៥៣) / ឥណ្ឌូចិន លេខ ៦១៦ ។
(៥៤) / ដូចគ្នា (ឥណ្ឌូចិន លេខ ៦១៦) ។

១/- តម្លៃ នៃការភ្ជាប់ខាងនយោបាយ

គេត្រូវតែកត់សម្គាល់នៅទីនេះ ៣ចំណុច គឺអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី៣០ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៩២៩ បានបង្ហាញនៅចំពោះវេទនារបស់អ្នកបង្កើតរបស់វានូវអំណាចការពារដូចជាសកម្មភាពនយោបាយមួយ មិនគ្រាន់តែជាបញ្ហារដ្ឋបាលនោះឡើយ ។ វាបានកើតឡើងទៅតាមការស្នើរបស់ព្រះរាជវាំងវើ ។ វាបានឆ្លើយតបទៅនឹងការទាមទារអធិបតេយ្យភាពរបស់ព្រះរាជវាំងវើនេះឯង ។ ដូច្នេះវាមានបំណងចង់បាននូវចរិតលក្ខណៈជាអន្តរជាតិដោយពិតប្រាកដ ។ វាបានបង្ហាញខ្លួនដូចជារូបមន្តមួយនៃ"ការប្រគល់ឱ្យវិញ" ដែលបានប្រើប្រាស់រួចហើយចំពោះអនុក្រឹត្យឆ្នាំ ១៩០៤ ដែលបានផ្តុំតំបន់ខេត្តស្ទឹងត្រែងមក ប្រទេសកម្ពុជាវិញ ។ ទៅទីបញ្ចប់អនុក្រឹត្យនេះក៏បានបង្ហាញដូចជាវិធានការមួយនៃការទុកជាមិករណ៍នូវអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ២២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៩០៤ (៥) ដែលទាក់ទងទៅនឹងទឹកដីរបស់កម្ពុជា ដែលត្រូវបានបំបែកចេញនូវខេត្តស្ទឹងត្រែង និងដែលពីមុនត្រូវបានបង្កើតទៅជាស្នងការដ្ឋាន ដារឡាក់ តាមអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៨៩៩ ។

សេចក្តីសង្កេតបីដងនេះ អាចឱ្យយើងបញ្ជាក់បានថា អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី៣០ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៩២៩ គឺជួយនឹងវិចារណញ្ញាណ មិនត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់ និងប្រហែលជាមិនមានទៀតផង ។

អនុក្រឹត្យនេះវាជួយនឹងវិចារណញ្ញាណ ព្រោះថា ពាក្យប្រគល់ឱ្យវិញមានរូបបញ្ចូលនូវគំនិតនៃការត្រឡប់ទៅរកសភាពការណ៍ពីមុន ឬក៏ជាដារឡាក់ មិនដែលជាប់របស់កម្ពុជា (៦) ទាំងនៅក្រោមអំណាចរបស់ចារាំង និងទាំងមិនមែនជាផ្នែកមួយរបស់អណ្តាមកាលពីពេលមុន ។ ដូច្នេះគេនឹងមិននិយាយអំពីការប្រគល់ទឹកដីទៅឱ្យប្រទេស មួយដែលខ្លួនមិនដែលបានកាន់កាប់អធិបតេយ្យភាព នៅលើទឹកដីទាំងនេះនោះទេ ។

បើសិនជាគេចង់និយាយអំពីការវិលត្រឡប់ទៅរកសភាពការណ៍មុនឆ្នាំ ១៩០៤

(៥៥) / អត្ថបទទី១ នៃអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី៣០ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៩២៩ ការពិតបានចែងថា "អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២២ ខែវិច្ឆិកា ត្រូវបានលុបចោល" ។
(៥៦) / យើងប្រើពាក្យនេះ ដើម្បីសម្រេចសេចក្តីវាយការណ៍ ។

នោះ គឺវាអាចមានតែការវិលត្រឡប់មួយនៃអធិបតេយ្យភាព លាវ ដែលមាននៅក្នុងសម័យនោះ ប៉ុន្តែវាស្ថិតនៅលើចំណុចនៃការបញ្ចប់រួចទៅហើយ នៅក្នុងពេលមួយខែក្រោយមក ។

ម្យ៉ាងទៀតអនុក្រឹត្យ ឆ្នាំ ១៩២៩ ក៏មិនត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់ចំពោះផ្នែកនៃច្បាប់ផ្ទៃក្នុងរបស់ចារាំង និងចំពោះផ្នែកនៃច្បាប់អន្តរជាតិ ពីព្រោះវាបានជំទាស់ទៅនឹងសន្ធិសញ្ញាចារាំង-សៀម ឆ្នាំ ១៨៩៣ ដែលបានរួមបញ្ចូលនៃការប្រគល់មកឱ្យប្រទេសកម្ពុជាវិញ នូវទឹកដីទាំងឡាយ ដែលបានទាមទារនៅក្នុងនាមប្រទេសកម្ពុជា ។

ម្យ៉ាងទៀតចំពោះច្បាប់អន្តរជាតិ គេអាចអះអាងទៀតថា វាមិនមានឡើយពីព្រោះវាបានទៅដល់ការផ្ទេរសិទ្ធិ (aliénation) មួយដោយអាជ្ញាធរជាអ្នកការពារដើម្បីជាកុណប្រយោជន៍មួយភាគបីនៃក្បាលដីទាំងឡាយ ដែលមានលក្ខណៈកម្ពុជា មិនអាចប្រកែកបានដោយគតិយុត្ត នៅក្នុងឆ្នាំ ១៩២៩ បើសិនជាគ្មានការយល់ព្រមពីរដ្ឋដែលជាអ្នកការពារទេនោះ ។

ហេតុដូច្នេះ ចារាំងមិនទទួលស្គាល់នូវកាតព្វកិច្ចរបស់ខ្លួនជាអ្នកការពារនិងបានចាត់ចែងនូវអ្វីដែលខ្លួនមិនមានជាប់របស់ខ្លួន ដោយគ្មានការយល់ព្រមពីម្ចាស់កម្មសិទ្ធិត្រឹមត្រូវពេញច្បាប់នោះ ។

គំនិតនៃការសងទូទាត់ ការពិនិត្យពិចារណាអំពីកាលានុវត្តភាពនយោបាយដែលអះអាងដោយទេសាភិបាល Pasquier គឺឥតបានផលឡើយ ។

ការពិតអធិបតេយ្យភាពនៃប្រទេសកម្ពុជានៅក្នុងឆ្នាំ ១៩២៩ គឺមិនអាចប្រកែកបានឡើយ ។ អធិបតេយ្យភាពនេះថែមទាំងត្រូវបានទទួលស្គាល់យ៉ាងប្រាកដប្រជាដោយអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី១៦ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៩០៤ (ទោះជាដោយប្រយោលក៏ដោយ)នូវ"ការប្រគល់" (នៅទីនេះពាក្យនេះ គឺត្រឹមត្រូវ) នូវខេត្តស្ទឹងត្រែងមកឱ្យកម្ពុជាវិញ ។ តាមការពិតខេត្តនេះ មិនស្ថិតនៅក្នុងការផ្តុំឡើងវិញនូវទឹកដីកម្ពុជាដែលដាក់នៅក្រោមចំណុះប្រទេសអណ្តាមនោះទេ (ទឹកដីដែលត្រូវបានកំណត់ទៅឱ្យអណ្តាមនៅឆ្នាំ ១៩២៩) ។

ការមិនបញ្ចូលនៅក្នុងឆ្នាំ ១៩០៤ ត្រូវបានទុកជាត្រូវ នៅក្នុងវិធានការដែល
ជាវិធានការរដ្ឋបាលធម្មតាមួយ ។ ម្យ៉ាងទៀតវាជាបញ្ហានៃការគ្រប់គ្រងធម្មតា
មួយ របស់អាណានិគម ដែលជាមូលដ្ឋាននៃកិច្ចការទាំងអស់របស់ដារឡាក់ ចាប់
តាំងពីការបង្កើតរបស់វាលើកលែងតែសកម្មភាពចុងក្រោយ គឺសកម្មភាពនៅឆ្នាំ
១៩២៩ (៧) ។

សេចក្តីសន្និដ្ឋាន

គេអាចសង្ខេបនូវលេខក្តីសំអាងហេតុផលរបស់យើងបានដូច្នេះថា :

នៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៣ ទឹកដីរបស់ប្រទេសកម្ពុជានៅត្រើយខាងឆ្វេងនៃមេគង្គត្រូវ
បានលួចយកចេញដោយប្រទេសបារាំង ទៅឲ្យប្រទេសសៀម នៅលើមូលដ្ឋាននៃ
ច្បាប់របស់ប្រទេសកម្ពុជា ។

ខេត្តទាំងនេះ បន្ទាប់ពីការយល់ច្រឡំ នោះមកបញ្ហានេះមិនត្រូវបានគាំក្លាម។
ពីព្រះមហាក្សត្ររបស់ប្រទេសកម្ពុជានោះទេ និងបានស្គាល់នូវជោគវាសនារដ្ឋេង។ ។

(៥៧) / តាមរបាយការណ៍របស់អគ្គនាយកដ្ឋានបច្ចេកទេស ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៩០៧ (ពណ្ឌបិទ A 20-52) ។ លោក
Tourmier បានធ្វើជាមួយរបស់កម្មភាពលើក នូវកិច្ចសន្យាបណ្តោះអាសន្នមួយដែលហាក់ដូចជាមិនបាន
ជោគជ័យគឺ :

របស់កម្មបានរក្សាទុកការដឹកនាំជាបន្តបន្ទាប់របស់ប្រទេស និងបានទទួលនូវការឲ្យបញ្ជូនសម្រាប់ភូមិ
ទាំងអស់ ដែលស្ថិតនៅត្រើយខាងលិចរបស់ខ្លួន បានទទួលប្រាក់ ១៥០០ ពីយ៉ាស្ត្រ (Piasire) សម្រាប់ការងារ
ស្ថាបនាផ្លូវ ការងារប៊ែន គរ ១៨៧៤ ចំនួន៣៥ដើម ជាមួយនឹងគ្រាប់២០០គ្រាប់ ក្នុងមួយដើម និងការ
អនុញ្ញាតឲ្យដាំដុះកម្លាំងប៉ូលីស ។ ការគ្រប់គ្រងខាងយុត្តិធម៌សម្រាប់កិច្ចការស៊ីវិលទាំងអស់ត្រូវបាន
ប្រគល់ឲ្យរបស់កម្ម ។

* របស់កម្មនេះបានទទួលមកវិញនូវការជួយសម្រួលការកិច្ចរបស់វេស៊ីដង់ដាខ្ពស់ ដោយបានផ្តល់ព័ត៌មាន
ដ៏ទៀងទាត់ អំពីហេតុការណ៍សំខាន់ៗនៃកំបង់ ។

ប៉ុន្តែរបស់កម្មបានរំលោភ និងបានធ្វើឲ្យលេចច្បាស់នូវអំណាចរបស់ខ្លួនដែលធ្វើឲ្យអំពល់ដល់អគ្គនាយកដ្ឋាន
ពណ្ឌបិទ ហើយដែលលោកបានសម្រេចប្រគល់ការគ្រប់គ្រងកំបង់នេះ ទៅឲ្យអ្នកគ្រប់គ្រងដែលបញ្ជូនមកពីអណ្តូង ។

ជាការគួរឲ្យស្តាយចំពោះកាលបរិច្ឆេទនេះ ត្រង់កន្លែងនៃការដើម្រះបញ្ជីរដ្ឋបាល នៅលើមូលដ្ឋាន នៃការគោរព
ច្បាប់អន្តរជាតិនោះ គេបានចាត់វិធីសាស្ត្រលើទឹកមួយ ដោយរំលោភសុទ្ធសាធ និងដោយការដេញដោល ដែលគួរឲ្យ
ស្តាយ គឺដើមកំណើតនៃសភាពការណ៍នៃការពិភពបច្ចុប្បន្ន ។

ប៉ុន្តែការយល់ច្រឡំជាដំបូងត្រូវបានទទួលស្គាល់យ៉ាងចាប់រហ័ស និងបានជួស
ជុលឡើងវិញ យ៉ាងអាក្រក់នៅក្នុងឆ្នាំ ១៩០៤ ។

លើកលែងតែមួយផ្នែកនៃកំបង់ទាំងនេះទេ ដែលត្រូវបានផ្តាច់ចេញពីបណ្តាខេត្ត
ទី១ តាមទម្រង់បែបបទរាជការ នៅពេលពេញចេញពីគ្នា ហើយបន្ទាប់មកត្រូវបាន
ភ្ជាប់ឡើងវិញ តាមទម្រង់រាជការដែល ទៅដោយអណ្តាម ហើយនៅទីបញ្ចប់ត្រូវ
បានកំណត់នូវអធិបតេយ្យភាពទៅឲ្យប្រទេសនេះនៅក្នុងឆ្នាំ ១៩២៩ ដោយសារលិខិត
មួយដែលនៅក្នុងនោះ ប្រទេសកម្ពុជា គឺជាប្រទេសក្រៅ ដែលគេអាចចាត់ទុកបាន
ថា មិនមានប្តូរក៏គ្មានសោះតែម្តង ។

ដូច្នេះសភាពការណ៍គឺជាច្បាប់បញ្ជាដោយការទាមទារនៃអនុសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៩៣
ដែលបានទទួលនៅក្នុងឆ្នាំ ១៩០៤ តែការអនុវត្តនូវផ្នែកខ្លះ ហើយដែលត្រូវបាន
រំលោភដោយជាក់ស្តែងនៅក្នុងឆ្នាំ ១៩២៩ ។

ភាគ II

**ព្រំដែនរវាងប្រទេសកម្ពុជា
និង ព្រះរាជាណាចក្រ ធានាវាត់**

(ប្រទេសលាវ បច្ចុប្បន្ន)

**ផ្នែកដែលរាប់បញ្ចូលរវាងព្រំដែន
និងទន្លេមេគង្គ (១៩០៤ ~ ១៩០៥)**

១- ការបំបាក់អំណាចគ្របសង្កត់របស់សៀម: អនុសញ្ញាថ្ងៃទី១៣ ខែកុម្ភៈ ១៩០៤

តាមអនុសញ្ញាថ្ងៃទី៧ ខែតុលា ឆ្នាំ ១៩០២ ដែលបានសម្រេចឡើងវាងប្រទេស
បារាំង និងសៀមនោះ សៀមបានធ្វើនៅក្នុងនាមប្រទេសកម្ពុជា និងក្នុងឋានៈជាកម្លាំង
ការពារ និងអ្នកនាំពាក្យឲ្យផលប្រយោជន៍របស់ប្រទេសដែលត្រូវការការពារបានប្រគល់
ទៅឲ្យប្រទេសបារាំងនូវខេត្តមួនព្រៃ និងទន្លេរពៅ របស់កម្ពុជា ដែលតាមការពិតសៀម
បានបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនិងបានរំដោះព្រះរាជាណាចក្រធានាវាត់នូវចំណងជាក់ក្នុង